

จิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตร
ในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

วศิน ปลื้มเจริญ
โกวิท กระจ่าง
สุภาณี เวชพงศา

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ 2543

คำขอขอบคุณ

การวิจัยครั้งนี้ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2543 โดยได้รับการสนับสนุนและความอนุเคราะห์จากหลาย ๆ ฝ่าย และหลาย ๆ หน่วยงาน คณะผู้วิจัยฯ ขอแสดงความขอบคุณให้ปรากฏไว้ ณ ที่นี้

สถาบันวัฒนธรรมการศึกษาให้ทุนสนับสนุนการวิจัยทั้งหมด ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการส่วนวิจัยและพัฒนาประจำปี พ.ศ.2543 มี นายสมโภชน์ ฉายะเกษตริน เป็นประธานฯ คณะผู้วิจัยฯ ขอขอบพระคุณสถาบันวัฒนธรรมการศึกษา โดยเฉพาะส่วนวิจัยและพัฒนาทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สุรีย์ กาญจนวงศ์ คณบดีคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้ให้คำปรึกษาและขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ ในฐานะที่เป็นที่ปรึกษาโครงการฯและขอขอบคุณอาจารย์กุลวดี เจริญศรี ที่ได้ให้คำปรึกษาและติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอและขอขอบคุณข้าราชการส่วนวิจัยและพัฒนาสถาบันวัฒนธรรมการศึกษาทุกท่าน

ขอขอบคุณเกษตรกรทุก ๆ คนที่ได้กรุณาสละเวลาพูดคุยกับคณะผู้วิจัย ทำให้ได้รับข้อมูลอันมีคุณค่า ซึ่งคณะผู้วิจัยฯ ไม่สามารถที่จะกล่าวนามในที่นี้ได้ทั้งหมด

ขอขอบคุณนักศึกษาปริญญาโท สาขาสังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อม และสาขาสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ช่วยเหลือในด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล มีผู้เป็นกำลังหลักที่สำคัญ ดังนี้ ชัยณรงค์ แก้วจันทร์ สมศักดิ์ โคจิจุต อมรรัตน์ คุณาจิตพิมล จารุวรรณ แสงจันทร์ วารุณี พิมพา และนภา กฤษดาเรืองศรี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีบุคคลต่าง ๆ หลายท่าน ทั้งที่เอ่ยนามและไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยฯ แต่บุคคลเหล่านี้ไม่มีส่วนต้องรับผิดชอบในเรื่องของการตีความข้อมูล ความคิดเห็น และข้อสรุปต่าง ๆ จุดอ่อนและข้อบกพร่องใด ๆ ที่อาจมีอยู่ในรายงานฉบับนี้ ความรับผิดชอบทั้งหมดเป็นของคณะผู้วิจัยเท่านั้น

คณะผู้วิจัยฯ

จิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม
Civic Responsibility of farmers on Ecological culture Resources

วศิน ปลื้มเจริญ, M.Ed.

โกวิท กระจ่าง, D.tech.sc.

สุภาณี เวชพงศา, M.A.

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา พุทธมณฑล
 นครปฐม 73170 โทร 8002840-79 ต่อ 1306 ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปี 2542-2543
 จากสถาบันวัฒนธรรมการศึกษา

บทคัดย่อ

ที่มาของปัญหา : ข้อสังเกตในเชิงการบริหารจัดการที่ว่า สังคมเกษตรกรรมในช่วงของการพัฒนาตามแนวทางที่เรียกกันว่า การปฏิวัติเขียว ที่เกิดขึ้นในเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมา ระบบการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก เน้นการเพิ่มปริมาณของผลผลิต แต่พื้นที่เพาะปลูกเท่าเดิมและลดลงตามลำดับ วิธีเดียวที่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติในการเพิ่มผลผลิต คือ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ การใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีฯ มาช่วยในการเพิ่มผลผลิต การให้ความสำคัญทางด้านวัตถุดิบและเทคโนโลยีสมัยใหม่ การมองข้ามมิติทางสังคมและมิติทางวัฒนธรรมในการเชื่อมโยงกันระหว่างกัน การศึกษาจำเป็นต้องศึกษาฐานความคิด ความเข้าใจพื้นฐานของการประกอบอาชีพเกษตรกรในสังคมปัจจุบัน ยังคงให้ความสำคัญต่อแนวคิดการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพียงใด

วิธีการศึกษา : การศึกษาครั้งนี้ ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพควบคู่กันไปและเก็บข้อมูลจากกลุ่มประชากรเกษตรกรในจังหวัดนนทบุรีที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ทำสวน ไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักบุ้ง วิธีการที่ใช้เก็บข้อมูลประกอบการสัมภาษณ์ตามโครงสร้างคำถาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การวิเคราะห์จึงเป็นการผสมผสานกันของข้อมูลสองประเภท แล้วนำมาตีความนำเสนอในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษา : จิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ประชากรกลุ่มตัวอย่าง มีองค์ความรู้และความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นอย่างดี ยังให้คุณค่ายึดถือวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงเพื่อนร่วมชีวิต แต่การจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้ยั่งยืนอยู่ต่อไปนั้น จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบหลายองค์ประกอบด้วยกันคือ พื้นที่ทำกิน ซึ่งนับว่าเป็นเมืองมากขึ้น ระบบการจัดการภายในชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่นที่มีต่อชุมชน

เกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีความรักและชอบอาชีพทางการเกษตร เกษตรกรยังสืบทอดแนวคิดของบรรพบุรุษในเรื่องของความเชื่อพิธีการต่าง ๆ ความผูกพันระหว่างเพื่อนบ้านการเอาแรงช่วยเหลือกันยังปรากฏอยู่ในแต่ละกลุ่มเกษตรกร ยังคงนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้และยังทราบถึงพิษภัยอันตรายจากการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช

โดยสรุปแล้วเกษตรกรมีความเห็นสอดคล้องกันว่าการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมยังคงอยู่ต่อไป นั้นจะต้องให้ทุกคนต้องหันหน้าเข้าหากันช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาใช้ใหม่เพื่อให้เกิดการเกษตรยั่งยืนต่อไป

ผลของการศึกษาได้ข้อเสนอแนะดังนี้ :

1. ในการเสริมสร้างจิตสำนึกของเกษตรกรผู้บริโภคและหน่วยงานในการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ควรดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดมีตัวแบบให้เรียนรู้อย่างถูกวิธี และต้องเสริมสร้างความรู้สึทางจิตใจในอาชีพเกษตรกรรม
2. การจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ยังคงติดขัดในเรื่องของการบริหารจัดการกับผลผลิตทางการเกษตร ควรนำวิธีการหรือมาตรการที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการตลาดและการจำหน่ายมาช่วยเหลือให้ทันท่วงที
3. ควรรณรงค์ประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการบริโภค สินค้าเกษตรที่มีการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง
4. การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับเยาวชนในการส่งเสริมอาชีพ และมีความรักและผูกพันกับอาชีพที่บรรพบุรุษที่ทำไว้
5. ส่งเสริมการให้ความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการทางเกษตรด้านการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมต่อกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึง

Civic Responsibility of farmers on Ecological Culture Resources

Wasin Plumcharoen	M.Ed.
Kowit Krachang	D.tech.sc.
Supanee Vejpongsa,	M.A.

Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Salaya, Phuthamonthon, Nakorn Pathom 73170 Tel.8002840-79 Ext.1306. Supported by the Institute of Cultural Education. Research Annual Budget 1999-2000

Abstract

Research Problems and Background : It is obvious that the implementation of the so-called “Agricultural Revolution” during the past three decades has emphasized the technology and quantity of production particularly the use of pesticides and chemical fertilizers. At the same time, there has been a neglected of eco-cultural dimensions, particularly ecological culture resources. This study investigates the basic concept and understanding of farmers in terms of the degree to which they give importance to ecological culture resources.

Methodology :

Mixed methodologies involving both quantitative and qualitative approaches were employed for the data collection and analysis. Data were collected from farmers in Nontaburi province who were engaged in various farming activities such as paddy fruit trees, flowers, lotus and vegetable cultivation. Direct interviews as well as in-depth interviews were carried out during data collection. Descriptive analysis of the quantitative and qualitative data were undertaken after the actual data collection.

Findings :

The consciousness of the farmers in this study was found to be high in terms of the management of ecological culture resources. Knowledge and understanding related to ecological culture resources management were apparent among the respondents. Cultural

beliefs, values and traditional practices were still found among the farmers particularly an awareness of the relationships among environmental, ecological system and human factors. Regarding the sustainability of ecological culture resources management, certain factors such as the availability of farmland which is threatened by encroaching urbanization, development management of the community and the promotion of local organizations concerned were found to be considered important.

It was also found that the majority of farmers were very proud of and enjoyed their profession. Traditional beliefs and practices in previous generations such as exchange of labor were also found among the farmers in this investigation. Local wisdoms such as using various herbs instead of chemical pesticides were also popular.

In conclusion, the respondents support the idea of ecological culture resources management for agricultural production among the respective farmers. They recommended that local wisdom concerning farm production and management should be renewed and encouraged among the people and organizations involved in the sustainability of agricultural development.

Recommendations :

1. Awareness / consciousness raising of farmers, people and organizations concerned should be concretely encouraged as a learning process or model, especially in terms of raising the spirits of farmers committed to traditional modes of production.
 2. Modern marketing and distribution practices should also be introduced for better management of agricultural production.
 3. Advocacy or campaigns concerning the effective use of ecological culture resource/production should be seriously promoted.
 4. Capacity building for the young generation should be provided for the commitment of future farmers in the area of ecological culture resources management.
 5. Technical inputs on ecological culture resources management should be systematically provided in order to reach a wide range of target framers.
-

สารบัญ

	หน้า	
คำขอบคุณ	ก	
บทคัดย่อ	ข	
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาของปัญหาการวิจัย	1
	วัตถุประสงค์	2
	ขอบเขตของการศึกษา	3
	คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	3
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2	จิตสำนึกของเกษตรกรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม	5
	นิยามความหมาย “จิตสำนึก”	5
	จิตสำนึกในฐานะที่แสดงออกทางพฤติกรรม	5
	ความหมายของจิตสำนึก	5
	เกษตรกรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม	7
	ความหมายของคำว่า “เกษตรกร”	7
	อาชีพเกษตรกร	8
	ปัจจัยในการประกอบอาชีพเกษตรกร	14
	การจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม	16
	สรุป	21
	ข้อมูลพื้นฐานทางการเกษตรจังหวัดนนทบุรี	22

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3	
วิธีดำเนินการวิจัย	25
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	25
เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ	26
การวิเคราะห์ข้อมูล	27
บทที่ 4	
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	29
ข้อมูลและแหล่งข้อมูล	29
ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง	30
ลักษณะของการประกอบอาชีพเกษตรกรในปัจจุบัน	31
ลักษณะของการประกอบอาชีพเกษตรกร	32
จำนวนพื้นที่ในการเพาะปลูก	32
ลักษณะการถือครองที่ดิน	33
รูปแบบการผลิต	33
เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักของการทำการเกษตร	34
ระบบชลประทาน	35
การคมนาคมขนส่ง	35
ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น ในคุณค่าของวัฒนธรรม	36
ประเพณี ค่านิยม และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบ	
อาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม	
ความรู้ในการประกอบอาชีพ	36
ความคิดเห็นและความเข้าใจเรื่องเกษตรกรรมเชิงนิเวศและ	38
การจัดการทรัพยากรการเกษตร	
คุณค่าความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม	43
การเพาะปลูก การปลูกพืชหมุนเวียน การพลิกฟื้นหน้าดิน	45
การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเกษตร	
พฤติกรรมการใช้หรือไม่ใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	54
จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม	57

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
จิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมในความคิดเห็น ของเกษตรกรต่อเกษตรกรในท้องถิ่นเดียวกัน	59
ภาพสะท้อนจิตสำนึกต่อประสบการณ์ที่ผ่านมา	62
การพัฒนาการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน	63
หน่วยงานที่ส่งเสริมการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม	64
เจ้าหน้าที่ของรัฐกับการช่วยเหลือทางการเกษตร	65
การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ	66
บทที่ 5 อภิปรายและสรุปข้อเสนอแนะ	86
แนวคิดในการอธิบายองค์ความรู้ในเชิงคุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา และการปฏิบัติ	86
ความเข้าใจในบริบทที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตร เชิงนิเวศวัฒนธรรม	89
ข้อเสนอแนะ	91
บรรณานุกรม	93
ภาคผนวก ก. แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์	95
ภาคผนวก ข. รูปภาพประกอบการวิจัย	102

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศและอายุ	30
ตารางที่ 2	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระดับการศึกษา	31
ตารางที่ 3	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพ	31
ตารางที่ 4	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามลักษณะการประกอบ อาชีพเกษตรกรรม	32
ตารางที่ 5	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามพื้นที่การเพาะปลูก	33
ตารางที่ 6	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการถือครองที่ดิน	33
ตารางที่ 7	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามรูปแบบการผลิต	34
ตารางที่ 8	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์การทำการเกษตร	34
ตารางที่ 9	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างต่อระบบชลประทาน	35
ตารางที่ 10	จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างต่อระบบการคมนาคมระบบการคมนาคม	35
ตารางที่ 11	แหล่งความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพทางการเกษตร(เรียงตามลำดับ)	37
ตารางที่ 12	ความคิดเห็นและความเข้าใจในคำว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ	48
ตารางที่ 13	ความเข้าใจในเรื่องของการจัดการทรัพยากรการเกษตร	49
ตารางที่ 14	ความรักความชอบในอาชีพเกษตรและการช่วยเหลือกันจำแนกตามลักษณะผู้ตอบ	50
ตารางที่ 15	ความเชื่อในเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม จำแนกตามลักษณะผู้ตอบ	50
ตารางที่ 16	การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้และวิธีการต่าง ๆ ในอาชีพทางการเกษตรจำแนกตามลักษณะผู้ตอบ	51
ตารางที่ 17	การประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบันกับการให้ความสำคัญในเรื่องของฤดูกาลเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การพักฟื้นหน้าดิน จำแนกตามลักษณะผู้ตอบ	52

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 18	การทำการเกษตรกับการปลูกพืชผสมผสานในพื้นที่เดียวกัน จำแนกตามลักษณะผู้ตอบ	53
ตารางที่ 19	การใช้และไม่ใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	56
ตารางที่ 20	วิธีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	56
ตารางที่ 21	การใช้และไม่ใช้พืชสมุนไพรเพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	56
ตารางที่ 22	วิธีการใช้พืชสมุนไพรเพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	57
ตารางที่ 23	อาชีพการเกษตรก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมจำแนกตามกลุ่มผู้ตอบ	58
ตารางที่ 24	ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่คิดว่าเกษตรกรทั่วไปในท้องถิ่นมี จิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมจำแนกตามกลุ่มผู้ตอบ	61
ตารางที่ 25	ประสบการณ์จากการประกอบอาชีพทางการเกษตร	63
ตารางที่ 26	วิธีการใดที่ช่วยทำให้การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมดำรงอยู่ต่อไป	63
ตารางที่ 27	หน่วยงานที่สามารถส่งเสริมการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม	64
ตารางที่ 28	การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมสามารถพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน จำแนกตามกลุ่มผู้ตอบ	65

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาการวิจัย (แนวความคิดพื้นฐาน)

ประเทศไทยในสภาพปัจจุบันอยู่ในปรากฏการณ์ที่เรียกว่าวิกฤตการณ์ทางสังคม (Social Crisis) ประชากรภายในประเทศมีสถานภาพที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและรุนแรงท่ามกลางกระแสการแพร่กระจายของวัฒนธรรมตะวันตก ประชากรทุกกลุ่มอาชีพได้รับผลกระทบและความเดือดร้อนจากปัญหาต่าง ๆ อันได้แก่ ปัญหาทางสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือมีการละเลยในเรื่องของคุณค่า วัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและพฤติกรรมประกอบอาชีพ ฯลฯ เป็นต้น ในสังคมการเกษตรก็เช่นกัน ช่วงของการพัฒนาตามแนวทางที่เรียกว่าการปฏิวัติเขียวซึ่งเกิดขึ้นในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ระบบผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออกเน้นการเพิ่มปริมาณของผลผลิต และพบว่าในภาวะการณปัจจุบันนั้นการขยายพื้นที่เพาะปลูกไม่สามารถทำได้อีกต่อไปแล้ว มีวิธีการเดียวที่เกษตรกรนำมาใช้และปฏิบัติในการเพิ่มผลผลิต คือ การนำเอาระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต

นโยบายของรัฐในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 และ 8 เรื่องระบบการผลิตทางการเกษตร รัฐให้ความสนใจในเรื่องของเกษตรแผนใหม่และเกษตรแบบดั้งเดิม เน้นการเพิ่มผลผลิตให้มีปริมาณสูงขึ้น ตลอดจนส่งเสริมการนำสารเคมีสังเคราะห์มาใช้ทางการเกษตร ผลของการที่เกษตรกรใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชมาเป็นระยะเวลานานส่งผลให้ศัตรูพืชสร้างภูมิคุ้มกันต่อฤทธิ์ของสารเคมีฯ ทำให้ต้องเพิ่มปริมาณอัตราส่วนผสมของสารเคมีฯ ในปริมาณที่เข้มข้นเพื่อปราบหรือฆ่าแมลงศัตรูพืช ท้ายที่สุดผู้ที่ได้รับอันตรายคือตัวเกษตรกรและผู้บริโภค

นอกจากนี้แล้วสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชยังได้ส่งผลกระทบต่อระบบสภาวะแวดล้อมดังต่อไปนี้

1. ปัญหาอันตรายจากการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ผู้ที่ได้รับอันตรายมากที่สุดคือเกษตรกร และนำไปสู่อันตรายถึงชีวิต

2. ปัญหาการตกค้างหมุนเวียนในระบบนิเวศและสภาวะแวดล้อม (ห่วงโซ่อาหาร)
3. ปัญหาการเกิดมลพิษทางน้ำ ดิน และอากาศ

อีกปัญหาหนึ่งที่หลายคนมักจะมองข้ามไปคือมิติทางสังคม และมิติทางวัฒนธรรม ในการเชื่อมโยงกันระหว่างสังคมเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม การให้ความสำคัญด้านวัตถุและเทคโนโลยีสมัยใหม่ จนลืมนึกถึงระบบสังคมดั้งเดิม วัฒนธรรมดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้เลือนหายไปกลายเป็นสังคมที่ต้องการมุ่งเน้นการเกษตรในเชิงเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว การพัฒนาการเกษตรจำเป็นอย่างไรที่จะต้องนำเอาระบบความคิด คุณค่า ความตระหนัก ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม จิตสำนึก พฤติกรรมการปฏิบัติมาผนวกกับเทคโนโลยีในสมัยใหม่ เพื่อให้สร้างสรรค์ในการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น การศึกษาจิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม จึงมีความจำเป็นที่ต้องศึกษาถึงฐานความคิด ความเข้าใจพื้นฐานของการประกอบอาชีพการเกษตรในสังคมปัจจุบันว่ายังคงให้ความสำคัญถึงแนวความคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพียงใด

วัตถุประสงค์

การศึกษาวิจัยนี้มุ่งทำการศึกษาจิตสำนึกของเกษตรกรต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรซึ่งยกเอาจิตสำนึกในความหมายเชิงพฤติกรรม คุณค่า วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความตระหนัก ระบบความคิด ซึ่งเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ที่มีต่อการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม
2. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจในบริบทที่เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ทั้งนี้โดยคาดหวังว่าการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นแนวทางเพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีจิตสำนึกต่อการทำการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมาย คือ บุคคลที่ประกอบอาชีพการเกษตรในจังหวัดนนทบุรี
2. การที่คณะวิจัยได้เลือกศึกษาในจังหวัดนนทบุรี เนื่องจากนนทบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการประกอบอาชีพการเกษตรในลักษณะที่มีความหลากหลายของการเกษตร เช่น การทำนา การทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) การทำสวนไม้ประดับ ครอบคลุมในเรื่องของการประกอบอาชีพ และการประกอบการเกษตรในลักษณะนี้ยังคงดำเนินอยู่ถึงแม้ความเจริญทางวัตถุ การขยายตัวความเป็นเมือง จะเปลี่ยนแปลงไปในฐานะที่เป็นหัวเมืองที่ติดกับกรุงเทพมหานคร แต่อาชีพการเกษตรยังคงแสดงความชัดเจนในสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการประกอบอาชีพเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมของเกษตรกร จังหวัดนนทบุรี

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. จิตสำนึก หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ พฤติกรรม การได้รับประสบการณ์ นำไปสู่ความตระหนักในความรับผิดชอบต่องานนั้น และประเมินค่าออกมาในลักษณะค่อนข้างน้อย ค่อนข้างมาก และมากที่สุด
2. การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม หมายถึง การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ การทำนาข้าว ทำสวนไม้ผล ไม้ประดับสวนผัก/นาบัว/นาผักบุ้ง โดยให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ คำนึงถึงพื้นฐานความรู้เดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเกื้อกูลกันภายในสังคมเกษตร

ประโยชน์ที่จะได้รับ

ในการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. บ่งบอกถึงความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรในพื้นที่ทำการศึกษา ภายใต้งานไขของการควบคุมกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมและศีลธรรมในระบบการเกษตรในพื้นที่
2. ทำให้เกิดความเข้าใจถึงระบบความคิดของเกษตรกรในเรื่องจิตสำนึกที่แสดงออกมาในเชิงรูปธรรม
3. นำผลการวิจัยที่ได้มากำหนดแนวทางในการพัฒนาการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ผลที่จะได้รับ

1. การพัฒนาการเกษตรในปัจจุบันและอนาคต ยังจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยีต่างๆ เพื่อการผลิต และการผลิตนั้นจะต้องไม่ลืมนำเอาแนวคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานในการทำเกษตรควบคู่กันไป เพื่อจะส่งผลให้การพัฒนาการเกษตรยั่งยืนต่อไป
2. การจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม จะเป็นการเกษตรที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตรให้กลับคืนมา เพื่อความสุขและสมบูรณ์ของสังคมเกษตรต่อไป
3. เป็นการนำเอาภูมิปัญญากลับมาพัฒนาควบคู่กันไป กับแนวคิดการเกษตรในปัจจุบัน

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้จะได้อธิบายเพื่อทำความเข้าใจในมโนทัศน์ แนวคิดที่สำคัญ เรื่อง “จิตสำนึก” ของเกษตรกรที่สัมพันธ์กันในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ทั้งในแง่ความหมายเชิงทฤษฎี และการปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่องนี้

2.1 นิยามความหมาย “จิตสำนึก”

จิตสำนึก เป็นคำที่นำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ไม่จำเป็นต้องหาความหมายมาอธิบายก็สามารถเข้าใจความหมายของคำได้เป็นอย่างดี คำว่าจิตสำนึกจะถูกนำมาใช้เป็นอย่างมาก และมักเป็นคำที่ถูกกล่าวถึงหรือหยิบยกขึ้นมานำเสนออยู่บ่อยครั้ง

- จิตสำนึก น. ภาวะที่จิตตื่นตัว และรู้ตัว สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5
 - จิตใต้สำนึก น. ภาวะของจิตที่ไม่อาจรู้สึกได้ เพราะอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ
 - จิตไร้สำนึก น. ความคิด ความรู้สึก และแรงผลักดันซึ่งถูกเก็บกดไว้ภายใต้จิตโดยไม่รู้ตัว
 - สำนึก ก. รู้ตัวว่าผิดแล้วไม่คิดจะทำต่อไป
- (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน 2525 : 229)

เมื่อพิจารณาแล้วจากความหมายของคำทั้ง 4 ที่ยกมาสะท้อนถึงกระบวนการทางจิตการศึกษาเรื่องนี้มีจุดเน้นอยู่ที่การทำความเข้าใจในความรู้ ความตระหนัก คุณค่า อันจะปรากฏหรือมีนัยบ่งไปทางพฤติกรรมและจิตสำนึก

1.1.1 จิตสำนึกในฐานะที่แสดงออกทางพฤติกรรม

จิตสำนึกในแง่นี้มีนัยบ่งถึงการกระทำอันสะท้อนถึงในใจของผู้กระทำ แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การกระทำที่สังเกตเห็นได้ เป็นการแสดงออกให้เห็นได้ชัดภายนอก บ่งถึงความตระหนักที่แสดงออกมาทางการกระทำ 2) การกระทำที่สังเกตเห็นไม่ได้ จำเป็นต้องมีวิธีการศึกษา

หรือใช้เครื่องมือช่วยในการศึกษา และการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาจิตสำนึกในเชิงการแสดงออกทางพฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้และการกระทำที่สังเกตเห็นได้ไม่ได้

1.1.2 นิยามของคำว่า จิตสำนึก

ความหมายของจิตสำนึกที่นักวิชาการบางท่านให้ไว้มีดังนี้

- Newcomb, Turner and converse, 1966 : 41-42 อ้างถึง ชัชชัย ศิลปสุนทร 2540 : 30 ได้ให้ความหมายจิตสำนึกว่า เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกที่เกิดจากความรู้สึกที่สัมผัสไว้ทั้งทางบวกและทางลบ เป็นสิ่งสะท้อนเรื่องแรกที่มนุษย์ได้รับประสบการณ์
- Hess and Theomey 1976 : 4 อ้างถึงใน ชัชชัย ศิลปสุนทร 2540 : 30 ให้ความหมายจิตสำนึก เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้จากการที่บุคคลได้รับการอบรมสั่งสอน เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมของบุคคล
- Good 1973 : 54 ได้ให้ความหมายคำว่าจิตสำนึก หมายถึงการกระทำที่แสดงออกถึงความเข้าใจ และการรับรู้หรือการมีความรู้ของบุคคล
- เดโช สวานานนท์ 2520 : 55 ได้กล่าวถึง คำว่าจิตสำนึกมีความหมายหลายทางด้วยกัน แต่ความหมายหนึ่งคือ ลักษณะของบุคคลที่สามารถตอบโต้ต่อสิ่งที่อยู่รอบตัว ในอาการตระหนักรู้สัมผัส ความรู้สึก ความคิด การต่อสู้ดิ้นรนของตนเอง หรือพูดง่าย ๆ ว่าคือลักษณะของบุคคลที่ทำอะไรลงไปอย่างไรไม่รู้ตัว ไม่ได้ใจลอย หรือทำลงไปในขณะที่เกิดอารมณ์วูบ หน้ามืดขาดสติยับยั้ง
- Pomsak Phongphaew 1976 : 220 ได้กล่าวถึงจิตสำนึก คือ เป็นผลมาจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญเป็นสิ่งที่ได้มาจากทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น และความเข้าใจ ความแตกต่างของสิ่งเหล่านี้อยู่ที่ระดับของความรู้สึกเป็นสำคัญ ความสำนึกมีความหมายที่ใกล้เคียงกับความเชื่อมากที่สุด เป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ต่างๆ ของมนุษย์ที่รวบรวมไว้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทำหน้าที่ประเมินค่าทางจิตใจว่า สิ่งใดบ้างเป็นสิ่งสำคัญ หากปราศจากความเชื่อ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่คนมีอยู่นั้นก็จะอยู่เพียงในความทรงจำ ไม่มีส่วนใดเด่นชัดขึ้นมา แต่หากว่าประเมินค่าแล้วตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งนั้นที่มีต่อตนนั้นแสดงว่าเกิดจิตสำนึกแล้ว ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะเห็นด้วย ชอบ ไม่ชอบ ดีไม่ดี เป็นต้น

การกำหนดความหมายเสียใหม่โดยวิเคราะห์นิยามข้างต้นที่อ้างไว้เพื่อการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้สามารถกล่าวได้ว่าจิตสำนึกเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ พฤติกรรม การได้รับประสบการณ์ นำไปสู่ความตระหนักในความรับผิดชอบต่อสิ่งนั้น ๆ และประเมินค่าออกมาในลักษณะค่อนข้างน้อยค่อนข้างมาก และมากที่สุด

2.2 เกษตรกรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

2.2.1 คำว่า การเกษตร เกษตรกรรม กสิกรรม มีความหมายเหมือนกัน ตรงกับคำว่า Agriculture Cagri + cluture = Cultivation of Land, breeding and raising of farm animal หมายถึง การไถ ทำพื้นที่ดินเพื่อการเพาะปลูก การผสมและการเพาะเลี้ยงสัตว์หรืออาชีพทำไร่นา (farming) และกล่าวได้ว่าเกษตรกรรมเป็น **“art and science of farming”** (อ้างถึงใน วิโรจน์ พงศ์สกุล 2527 : 28)

การทำความเข้าใจที่ตรงกันในเรื่องของการเกษตร เกษตรกรรม กสิกรรม จำเป็นที่จะต้องทราบ ความหมายหรือที่มาของคำเหล่านี้เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องต่อไป

พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 เขียนว่า “เกษตรกรรม” หมายความว่า การทำนา ทำสวน ทำไร่ ประมง เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงสัตว์น้ำ เลี้ยงผึ้ง และเกษตรกรรมอื่น ๆ

ปัญญา หิรัญรัมย์ (2527 : 454) กล่าวว่า การเกษตรเป็นสิ่งที่มีความหมายกว้างมาก มิใช่เฉพาะการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ แต่หมายถึงกิจกรรมหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การแปรรูป การจัดจำหน่าย ผลผลิตทางการเกษตร

มนตรี เพ็ชรทองคำ (2536 : 1) ให้ความหมายของการเกษตรว่าเป็นการปฏิบัติกับที่ดิน เพื่อให้เกิดผลผลิต หรือกรทำไร่ ทำนา ทำสวน เพื่อให้เกิดผลผลิต และเมื่อนำไปใช้ในทางวิชาการ ได้ขยายความออกไปว่า การเกษตรคือการใช้ศิลปะและวิทยาศาสตร์ในการปฏิบัติกับที่ดินเพื่อให้เกิดการผลิต

จากความหมายที่กล่าวอ้างมาในเรื่องของการเกษตร สามารถกล่าวได้ว่าการเกษตรเป็น วิทยาการสาขาที่รวบรวมศาสตร์ต่าง ๆ และความรู้ของศาสตร์นั้น ๆ มาประยุกต์เข้าด้วยกันเพื่อผลสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตร

2.2.2 เกษตรกร

คำคำนี้จะได้ยินได้เห็นภาพและรับรู้อยู่ตลอดเวลาว่าเกษตรกรนั้นหมายถึงใคร จึงไม่จำเป็นที่จะต้องนำเสนอหรือหาเอกสารมาประกอบและอ้างอิงแต่อย่างใด แต่สิ่งที่ควรจะนำมาพิจารณาถึงคืออาชีพเป็นเกษตรกรมากกว่า

ได้มีผู้ที่รวบรวมถึงการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกรว่ามีเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งทำนอง สิงคาลวณิช (2518 : 46) ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. เกษตรกรอาชีพโดยกำเนิด ได้แก่บุคคลที่มีกำเนิดจากครอบครัวที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรอยู่แล้ว เมื่อเจริญเติบโตขึ้นมาก็เรียนรู้ มีประสบการณ์ และมีความรัก ความสนใจ ตลอดจนมีความสามารถดำเนินกิจการเป็นอาชีพต่อไปได้
2. เกษตรกรอาชีพโดยความสมัครใจ ได้แก่บุคคลที่มีอาชีพอื่นอยู่แล้ว แต่มีรายได้น้อย มีความรู้ความสามารถจำกัด มองเห็นความก้าวหน้าในอนาคต และมีใจรักในอาชีพเกษตรกรรม หรือเป็นบุคคลที่มีอาชีพอย่างอื่นอยู่แล้ว มีรายได้พอแก่การดำรงชีวิตตามฐานะ ไม่เดือดร้อน มีการศึกษาความสามารถพอตัว และด้วยใจรักการเกษตร บุคคลทั้งสองประเภทนี้จึงกลายเป็นเกษตรกรได้ และมีจำนวนไม่น้อยที่เป็นเกษตรกรชั้นนี้
3. เกษตรกรจำเป็น ได้แก่บุคคลไม่เคยรัก ไม่สนใจหรือแม้ฝืนถึง ไม่เคยประกอบอาชีพทางเกษตรมาก่อน แต่ต้องมาดำเนินการเนื่องจากความจำเป็นบางประการ เช่น ไร้ญาติขาดที่พึ่ง หรือรัฐบาลประกาศเลิกอาชีพบางอย่างแล้วหาอาชีพอื่นชดเชยให้ เช่น ในกรณีที่รัฐบาลประกาศเลิกใช้ล้อเลื่อนประเภทสามล้อที่ใช้แรงคนถีบในจังหวัดพระนคร ธนบุรี คนขี่สามล้ออาชีพส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่จัดอยู่ในประเภทไม่มีฝีมือ ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง เมื่อทางรัฐบาลจัดอาชีพชดเชยให้เขา จึงต้องเปลี่ยนอาชีพ เช่นไปทำกินในนิคมสร้างตนเองในฐานะเกษตรกร ประเภทนี้ส่วนมากขาดความรู้และประสบการณ์ บางคนก็ขาดความอดทนเพราะไม่เคย จึงล่าถอยไปหาอาชีพอื่นต่อไป เกี่ยวกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร หากขาดปัจจัยสี่คือความรู้ ประสบการณ์ ความรัก ความอดทนแล้ว ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จอย่างแน่นอน
4. เกษตรกรสมัครเล่นหรือเกษตรกรสุดสัปดาห์ ได้แก่ บุคคลที่ประกอบอาชีพอื่นเป็นประจำอยู่แล้ว อาจเป็นผู้มีตำแหน่งหน้าที่การงานดี รายได้สูง ฐานะดี แม้ว่าจะมีใจรักการเกษตร แต่ก็ยังเสียค่างานได้หรืออวลัยสังคม บุคคลประเภทนี้บางกลุ่มเป็นผู้มีฐานะดี ทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์อย่างเต็มที่ โดยมีได้คำนึงถึงผลตอบแทนเท่าไรนัก หวังได้ความพอใจเป็นส่วนใหญ่ บางกลุ่มมีทุนน้อยก็ดำเนินการไปในรูปอาชีพอย่างจริงจัง โดยหวังผลตอบแทนที่คุ้มค่า และหวังจะยึดเป็นอาชีพถาวรหลังจากพ้นตำแหน่งหน้าที่การงานประจำอยู่แล้ว ขณะเดียวกันยังมี

บุคคลบางกลุ่มที่ทำไปตามสมัยนิยม มิได้หวังผลตอบแทนทั้งรายได้ และจิตใจอย่างจริงจัง แต่ผลพลอยได้ เป็นไปในการพักผ่อนและการเข้าสังคม เมื่อเกิดความเบื่อหน่าย ก็จะเลิกทำ ดังนั้น คนกลุ่มหลังนี้ไม่มีผลในทางพัฒนาเกษตรส่วนรวม

จะพบว่าในทุกพื้นที่ของประเทศไทยการประกอบอาชีพเกษตรกรจะประกอบไปด้วย เกษตรกรที่เป็นเกษตรกรอาชีพโดยกำเนิด เกษตรกรอาชีพโดยความสมัครใจ เกษตรกรจำเป็น และ เกษตรกรสมัครเล่น เกษตรกรสุดสัปดาห์ เกษตรกรหลังเกษียณอายุ ซึ่งมีอยู่ทั่วไปทุกพื้นที่ของประเทศไทย

การประกอบอาชีพทางการเกษตรสามารถที่จัดประเภทของการเกษตรให้เห็นชัดเจนได้คือ (อรุณ จันทโอ, 2526 : 39)

- การเกษตรแบบเก่า (Traditional farming)
- การเกษตรแบบใหม่ (Modern Agriculture)

การเกษตรแบบเก่า (Traditional farming)

แต่ดั้งเดิมเมื่อกิจการด้านอุตสาหกรรมยังไม่เจริญ อาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนก็คือการทำเกษตรเนื่องจากเป็นความจำเป็นสำหรับการอุปโภคและบริโภค ครอบครัวส่วนใหญ่จึงต้องประกอบกิจการเกษตร การผลิตเพื่อการจำหน่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนมีอยู่ในวงแคบและจำกัด การผลิตด้านเกษตรจึงอยู่ในลักษณะพออยู่พอกินหรือการเกษตรเพื่อยังชีพ โดยลักษณะของการเกษตรแบบเก่านี้มีลักษณะเป็นศิลปะ และอาศัยธรรมชาติเพียงอย่างเดียว เช่นการทำนาที่อาศัยฝนเลี้ยงต้นข้าวให้เจริญเติบโต อาศัยปุ๋ยธรรมชาติที่มาจากแม่น้ำที่ไหลบ่าเข้าท่วมนาข้าว ไม่มีการใช้ปุ๋ยบำรุง เป็นต้น เครื่องมือการเกษตรที่ใช้ก็เป็นเครื่องมือที่ผลิตขึ้นอย่างง่าย ๆ เช่น คราด ไถ เคียว เป็นต้น

การเกษตรแบบใหม่ (Modern Agriculture)

เป็นการเกษตรที่นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของสาขาวิชาต่าง ๆ มาปรับใช้ในการเกษตรกรรมในลักษณะเป็นการเกษตรแบบการค้าหรือการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรม ซึ่งจะต้องมีผลผลิตของหน่วยพื้นที่สูง ให้ผลผลิตแน่นอน คือสามารถควบคุมปริมาณผลผลิตได้โดยมีต้องพึ่งพาธรรมชาติในการผลิต มีการจัดการด้านการตลาด ตลอดจนมีการจัดการในเรื่องคุณภาพของผลผลิต และการเก็บรักษาผลผลิตภายหลังเก็บเกี่ยว การเกษตรแบบใหม่จึงต้องมีความสัมพันธ์หรือต้องอาศัยกิจกรรม หรือองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีใช้เรื่องเกษตรโดยตรงเข้ามาสนับสนุนไม่ว่าจะเป็น

ด้านการอุตสาหกรรม ด้านการตลาด และฝ่ายรัฐบาล หากหาข้อสนับสนุนดังกล่าว การเกษตรแผนใหม่ ก็มีอาจประสบผลสำเร็จได้ โดยองค์ประกอบของการเกษตรแผนใหม่แบ่งเป็น 4 องค์ประกอบคือ

1. องค์ประกอบส่วนการเกษตร (Farm Sector) ได้แก่ ส่วนของกิจกรรมเกษตรโดยตรง เช่น ที่ดินเพาะปลูก แรงงานที่ใช้ในการเกษตร การดำเนินการ การจัดการ ตลอดจนการใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่จะทำให้เกิดผลผลิตเกิดขึ้น

2. องค์ประกอบส่วนมิใช่การเกษตร (Non-Farm Supply Sector) เป็นส่วนที่มีใช้การเกษตรโดยตรงการเกษตรมิได้มีส่วนในการผลิต แต่จำเป็นต้องนำมาใช้ในการผลิต เช่น เครื่องจักรกลที่ใช้ในการเกษตรทั้งหลาย น้ำมันเชื้อเพลิง ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์พืชที่ใช้ในการเพาะปลูก สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีกลไกการผลิตแตกต่างออกไป

3. องค์ประกอบส่วนการตลาด (Marketing System) ได้แก่ ระบบการขนส่ง การเก็บรักษาผลิตผล การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร การบรรจุและการนำผลิตผลสำเร็จรูปสู่ผู้บริโภค องค์ประกอบส่วนนี้ก็ต้องใช้ผู้ชำนาญเฉพาะเรื่อง เช่น เรื่องเทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว เรื่องวิทยาศาสตร์การอาหาร เรื่องระบบการตลาด เป็นต้น

4. องค์ประกอบส่วนรัฐบาล (Government Services) ได้แก่ การวิจัยค้นคว้าด้านการเกษตร การให้การศึกษา การส่งเสริมการเกษตร การจัดการชลประทาน การให้เกษตรกรกู้ยืมเงินเพื่อการลงทุน การออกกฎหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์เกษตรกร การจัดสหกรณ์การเกษตรรูปแบบต่างๆ การพยุงราคาผลิตผลทางการเกษตร หรือการประกันราคา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นบริการที่รัฐบาลจะต้องจัดให้แก่เกษตรกร มิฉะนั้นเกษตรกรไม่อาจดำเนินการเกษตรกรรมแผนใหม่ได้

เกี่ยวกับเรื่องของการเกษตรนี้ ดร.โมเชอร์ (A.T. Mosher, อ้างถึงใน บุญธรรม จิตต์อนันต์, 2540 : 4) ได้กล่าวว่า การเกษตรเป็นการผลิตแบบพิเศษอย่างหนึ่ง ที่ต้องอาศัยกระบวนการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์เป็นพื้นฐาน เกษตรกรทำงานโดยจัดการและเร่งการเจริญเติบโตของสัตว์และพืชในฟาร์ม กิจกรรมการผลิตทั้งหลายในแต่ละฟาร์มเป็นธุรกิจ ซึ่งการลงทุนและผลสนองตอบจึงเป็นเรื่องสำคัญ

ระบบเกษตรกรรมกระแสหลักในประเทศไทย ปัจจุบันคือระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ หรือมีชื่อเรียกว่า เกษตรกรรมตามแบบแผน (Conventional Agriculture) หรือเกษตรกรรมเคมี (Chemical Agriculture) โดยมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ (Barlett 1987 : 255-269)

1. เป็นระบบเกษตรที่อาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่
2. เป็นระบบเกษตรที่เน้นการลงทุนจำนวนมากและการใช้แรงงาน ทุนดังกล่าวปรากฏในรูปเครื่องมือ จักรกล ปังจักรการผลิต ซึ่งได้แก่ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น
3. เป็นระบบเกษตรที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตพืชและสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งในพื้นที่ขนาดใหญ่
4. เป็นระบบเกษตรที่มีการใช้พลังงานสูง โดยพลังงานที่ใช้จะอยู่ในรูปของน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับใช้กับเครื่องจักรกลการเกษตรโดยตรง การใช้ปิโตรเลียมเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมปุ๋ยและสารเคมีเกษตร รวมทั้งพลังงานที่ซ่อนอยู่ในรูปกระบวนการผลิต และขนส่งปัจจัยการผลิตต่าง ๆ
5. เป็นระบบเกษตรที่บริษัทธุรกิจการเกษตรเข้ามามีอำนาจในการควบคุมปัจจัยการผลิต การแปรรูป การตลาด และการขนส่ง
6. เป็นระบบการเกษตรที่รัฐเข้ามามีบทบาทสูง เช่น การกำหนดราคาสินค้า การกำหนดว่าที่ใดควรปลูกพืชอะไร เป็นต้น

พัฒนาการของรูปแบบการเกษตรแผนใหม่ดังกล่าว ได้ขยายเข้ามาสู่ประเทศไทย อย่างจริงจัง ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 โดยหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤษดากร “บิดาแห่งการเกษตรสมัยใหม่ของไทย” เมื่อระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ขยายตัวมากขึ้น ส่งผลให้การผลิตเพื่อการขายเพิ่มขึ้นตามด้วย ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเสริมการผลิตเพื่อขายนับตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบัน รูปแบบของเกษตรกรรมแผนใหม่ ได้แผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่เกษตรกรรมเกือบทั่วประเทศ

จากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นพอที่จะสรุปได้ว่าการประกอบอาชีพการเกษตรในประเทศไทยเรา แบ่งออกได้เป็นการเกษตรแบบเก่า และการเกษตรแผนใหม่ ซึ่งการเกษตรแบบเก่าในสมัยก่อน การทำการเกษตรส่วนใหญ่ชาวบ้านต้องอาศัยน้ำฝนเพื่อการประกอบอาชีพเป็นหลัก พื้นที่ประกอบอาชีพมีจำนวนพื้นที่ไม่มากเหมือนกับปัจจุบัน ระบบเครื่องทุ่นแรงจะเป็นแรงงานคนและสัตว์ทั้งสิ้น สารเคมีฯ ต่าง ๆ ยังไม่ได้นำมาใช้ในปัจจุบันหรือสังคมเกษตรแบบใหม่ ลักษณะการประกอบอาชีพจะพึ่งพาอาศัยกัน เอื้อเพื่อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อมาจึงมีน้อยมากในเรื่องของการเกษตร นอกเสียจากปัญหาภัยธรรมชาติ ซึ่งไม่สามารถจะทราบล่วงหน้าได้ เช่น การเกิดน้ำท่วม หรือปริมาณฝนที่ตก หรือปัญหาภัยแล้งที่แล้งติดต่อกันไป ซึ่งจะส่งผลในเรื่องของรายได้เช่นกัน

ในเชิงจิตวิทยา การประกอบอาชีพการเกษตรของคนสมัยก่อนก่อให้เกิดลักษณะเด่นทางสังคมในมิติทางวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และค่านิยม จากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ดี ชุมชนมีเวลาต่อการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมากขึ้น มีเวลาพักผ่อน สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติไม่เสียหายเหมือนอย่างในปัจจุบัน

ในส่วนของการเกษตรแบบใหม่ หรือเรียกชื่อว่าเกษตรกรรมตามแบบแผน (Conventional Agriculture) หรือเกษตรกรรมเคมี (Chemical Agriculture) จะเป็นการเกษตรพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาช่วย มีการลงทุนเพื่อผลการค้าและการผลิตที่ให้ปริมาณตามความต้องการสูงสุด นำไปสู่การเชื่อมโยงในเรื่องของพันธ์พืชที่จะปลูก สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี น้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น

รูปของการเกษตร (Types of agriculture of types of farming) จำแนกได้เป็น 6 ประเภท ซึ่งรวมทั้งตามปริมาณผลผลิต และการดำเนินงาน (มนตรี เพ็ชรทองคำ 2536 : 62-64, วิโรจน์ พงศ์สกุล, 2527 : 2-3) ดังนี้

1. การทำการเกษตรแบบพอกินพอใช้ พอเพียง ไม่มากหรือน้อยอดอยาก (Subsistence Farming)

การทำการเกษตรชนิดนี้ มีจุดมุ่งหมายเพียงให้ได้ผลผลิต เพื่อนำมาใช้ในครอบครัวซึ่งอาจหมายถึงการปลูกพืชผัก ไม้ผล ไม้ดอกพืชไร่ชนิดต่าง ๆ หรือการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ขนาดเล็ก ๆ ผลผลิตที่ได้ปริมาณไม่มากนัก เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบนี้ไม่จำเป็นต้องมีความสามารถและเงินทุนมากเท่าใดนัก วิธีการปฏิบัติแบบง่าย ๆ ปกติใช้แรงงานจากคนหรือสัตว์ตลอดระยะเวลาในการดำเนินงาน อาทิ การทำสวนครัว การปลูกไม้ดอก ไม้ประดับในกระถาง หรือสนามหญ้าหน้าบ้าน การทำไร่เลื่อนลอย รวมทั้งการทำการเกษตรเพื่อนำผลผลิตเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปขาย เพื่อให้ได้เงินนำไปซื้อปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อกิจการที่จะทำต่อไป

2. การทำเกษตรแบบธุรกิจ

หมายถึง การทำเกษตรที่หวังผลทางการค้า ทำเกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตมาก ๆ แล้วนำผลผลิตไปจำหน่าย ลักษณะการดำเนินงานสลับซับซ้อนกว่าการเกษตรแบบพอกินพอใช้ เนื่องจาก การทำเกษตรธุรกิจต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้เครื่องจักรในการทำงาน ใช้เงินทุนสูง และต้องมีการวางแผนงานดำเนินงานตลอดปี เช่น การปลูกฝ้าย สับปะรด ยางพารา กัญชง เป็นต้น ดังนั้น เกษตรกรหรือผู้บริหารกิจการ จะต้องมีความรู้ทางการเกษตรเป็นอย่างดี และมีความสามารถในการ

วางแผน จึงจะดำเนินการไปได้โดยไม่ขาดทุน การทำเกษตรแบบธุรกิจ อาจจะเป็นการปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ หรืออาจทำทั้งสองอย่างร่วมกันก็ได้ แต่จะต้องมีพื้นที่ประกอบการขนาดใหญ่เพื่อให้ได้ผลผลิตครั้งละมาก ๆ นอกจากนี้การทำเกษตรแบบธุรกิจจะต้องใช้เงินทุนสูง ในบางครั้งผู้ประกอบการอาจต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งให้กู้ต่าง ๆ และใช้วิธีการเกษตรแผนใหม่เข้ามาช่วยตลอดเวลา เพื่อให้ได้ผลผลิตในอัตราสูงสุด

3. การทำเกษตรแบบผสม ไร่นาสวนผสม (Mixed Crop and Livestock Farming)

การทำเกษตรชนิดนี้ให้ได้ผลผลิต (productivity) ต่อพื้นที่สูงและรายได้ (income) ดี โดยเป็นการทำเกษตรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป ในเวลาเดียวกัน หรือในเวลาที่เกี่ยวข้องกัน หรืออาจหมายถึงการปลูกพืชร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ เช่นการปลูกข้าวโพดร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ หรืออาจหมายถึงการปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปในเวลาเดียวกัน เช่นปลูกถั่วเหลืองร่วมกับการปลูกถั่วลิสง หรือเลี้ยงเป็ดร่วมกับการเลี้ยงไก่ในเวลาเดียวกัน การเกษตรแบบผสมผสานอาจหมายถึงการเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวกัน แต่มีจุดประสงค์ต่างกัน เช่นการเลี้ยงวัวเนื้อควบคู่การเลี้ยงวัวนมเป็นต้น

ประโยชน์ของการทำเกษตรแบบผสมผสาน มีหลายประการ กล่าวคือ สามารถลดความเสียหายที่เกิดขึ้นเนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำได้ เกษตรกรได้รับรายได้หลายครั้งในรอบปี ในกรณีปลูกพืชร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายในเรื่องอาหารประจำวันได้เป็นอย่างดี เพราะเกษตรกรใช้ผลผลิตเป็นอาหารประจำวันโดยไม่ต้องหาซื้อจากที่อื่น อาหารที่ได้ยังเป็นอาหารสดและปลอดภัย โดยเกษตรกรสามารถเลือกผลผลิตที่มีคุณภาพสูงมารับประทาน การปลูกพืชควบคู่กับการเลี้ยงสัตว์ ยังสามารถลดค่าใช้จ่ายในด้านปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำเนินกิจการอีกด้วย อาทิ - การใช้พืชที่ปลูกไปเป็นอาหารสัตว์ หรือนำมูลสัตว์มาเป็นปุ๋ยของพืช อย่างไรก็ตามข้อเสียของการเกษตรแบบผสมผสานก็มีบ้าง ได้แก่ การใช้แรงงานตลอดปี การดำเนินการต้องมีการวางแผนทั้งในเรื่องของเวลา เงินทุน แรงงาน ตลอดจนปัจจัยอื่น ๆ ที่จำเป็น หากวางแผนได้อย่างเหมาะสมก็จะทำให้กิจกรรมแต่ละประเภทดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การทำการเกษตรที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิดหรือใช้ความปรมาณีต (Intensive Farming)

เป็นการเกษตรที่ต้องการผลผลิตสูงทั้งการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ จะต้องมีการแก้ปัญหาโดยต้องวางแผนการทำงาน และให้ความสนใจอย่างใกล้ชิด เพื่อจะได้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้ง โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่มีจำกัด หรือเป็นพื้นที่เพาะปลูกมีปัญหา เช่นดินขาดธาตุอาหาร ดินเป็นกรดต่าง หรือเค็มพร้อมทั้งมีศัตรูพืชรบกวน เหล่านี้ล้วนทำให้ผลผลิตลดน้อยทั้งสิ้น จึงต้องทำการเกษตรแบบปรมาณีต เช่นเลี้ยงไก่ไข่ วัวนม ปลูกผัก ไม้ดอก เพาะเห็ด ฯลฯ เป็นต้น

5. การทำการเกษตรที่มีพื้นที่กว้างขวาง (Extensive Farming)

เป็นการเกษตรที่มีพื้นที่มาก พืชที่ปลูกหรือสัตว์ที่เลี้ยงไม่ต้องเอาใจใส่ใกล้ชิด ก็พอจะได้รับผล จึงใช้ความปรานีต่น้อยลง เช่น เลี้ยงวัวเนื้อ นาข้าว พืชสวน ใช้เครื่องจักรกลเพื่อลดแรงงาน และปล่อยสัตว์ให้หากินเอง (cattle ranch) โดยไม่ต้องปลูกพืชอาหารให้

6. การทำการเกษตรเป็นอาชีพรอง (Part – time Farming and Hobby Farming)

ได้แก่ การทำการเกษตรเป็นอาชีพรอง เนื่องจากมีอาชีพหลักทำเป็นประจำอยู่แล้ว เช่น ตอนต้นไม้ขาย เลี้ยงกล้วยไม้ อย่างไรก็ตามรายได้จากการเกษตรชนิดนี้อาจมากกว่ารายได้ประจำก็ได้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษารูปแบบของเกษตรกรในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และการทำการเกษตรเชิงธุรกิจ และการทำการเกษตรแบบไร่นาสวนผสมเท่านั้น ซึ่งสามารถครอบคลุมเนื้อหาที่จะศึกษาได้อยู่แล้ว

ปัจจัยในการประกอบการเกษตร

ปัจจัยที่ทำให้การประกอบการเกษตรสัมฤทธิ์ผลนั้น วิโรจน์ พงศ์สกุล (2527 : 89) กล่าวว่า มี 4 ประการคือ

1. ที่ดิน (Land) ต้องเป็นที่ดินสามารถเพาะปลูกได้สะดวก มีทรัพยากรที่จำเป็นเช่นน้ำ มีความอุดมสมบูรณ์ของดินอยู่ในเกณฑ์ดี คมนาคมสะดวก สิ่งแวดล้อมดี
2. ทุน (investment) หมายถึง นอกจากเงิน เครดิต แล้วยังต้องมีเครื่องมือ อุปกรณ์ โรงเรือน พาหนะขนส่ง เงินทุนหมุนเวียนสำหรับใช้จ่ายต่าง ๆ
3. แรงงาน (labour) มีแรงงานช่วยตามจังหวะเวลาที่ต้องการ
4. มีความจัดเจนในกิจการ (entrepreneu ability) คือต้องผ่านการศึกษามาก่อน เป็นอย่างดี ความจัดเจนนี้เป็นเรื่องจำเป็นในการประกอบการไม่ว่าจะเป็นกิจการใด ผู้ประกอบการต้องสามารถรวมเอาปัจจัยทั้ง 3 คือ Land Labour และ Captital เข้าด้วยกันโดยให้ได้ผลผลิตดีมีประสิทธิภาพและกำไร กล่าวคือจะต้องมีการจัดการ (management) ดีด้วย

จะเห็นได้ว่าปัจจัยในการประกอบอาชีพทางการเกษตรจะมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ที่ดิน ทุน แรงงาน และความจัดเจนในเรื่องนั้น แต่สิ่งที่จะกล่าวเสริมคือ พันธุ์พืช และความตั้งใจจริงใน

อาชีพนี้ เพราะการทำการเกษตรผู้ประกอบอาชีพจะต้องใช้เวลาและการดูแลอย่างใกล้ชิด หากขาดความระมัดระวังในการเอาใจใส่ดูแลแล้วอาจจะส่งผลเสียหายได้ทันที และเป็นผลเสียหายที่ไม่สามารถเรียกกลับคืนได้เลย การประกอบอาชีพการเกษตรจึงเป็นอาชีพที่สำคัญ มิใช่ใครคนใดคนหนึ่งอยากทำอยากประกอบอาชีพก็ทำได้

ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549

จากการประชุมสัมมนาระดมความคิด เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2543 ได้สรุปสาระสำคัญของร่างแผนพัฒนาฯ ไว้ด้วยกัน 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 วิสัยทัศน์และการพัฒนาประเทศ

ส่วนที่ 2 การเสริมสร้างฐานรากของสังคมให้เข้มแข็ง

ส่วนที่ 3 การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้มีความสมดุลและยั่งยืน

ส่วนที่ 4 การสร้างระบบบริหารจัดการที่ดินในสังคมไทย

ส่วนที่ 5 การบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

จะพบว่าร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549 ส่วนที่ 2 และ ส่วนที่ 3 ร่างแผนพัฒนาฉบับนี้มุ่งการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้รากฐานของสังคมมีคุณภาพ เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนไทยเป็นคนที่มีความรู้ บนพื้นฐานของความเป็นไทย การดำเนินชีวิตในทางสายกลาง โดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร มีสติ ปัญญา มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพ การสร้างจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองท้องถิ่น การใช้มาตรการทางสังคมไปในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนยาว

ในส่วนที่ 3 การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน จะพบว่าร่างแผนฉบับนี้มุ่งสร้างความเชื่อมโยงของการพัฒนาชนบทและเมืองให้มีบทบาทส่งเสริมและสนับสนุนกันและกัน ชนบทยังคงบทบาทเป็นฐานการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของประเทศ โดยจะดำเนินการตามหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมที่อาศัยความเข้มแข็งของชุมชน ฐานรากทั้งในชนบทและเมืองเป็นพื้นฐานเพิ่มพลังขีดความสามารถด้วยตนเอง พึ่งตนเอง รวมใช้ทุนทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเศรษฐกิจพออยู่พอกิน

เป็นภูมิคุ้มกันเบื้องต้น ขณะเดียวกันมีการเชื่อมโยงเศรษฐกิจชนบทและเมืองที่ผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ภายใต้วามมีเหตุผลและเกื้อกูลกัน

ตามร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 การดำรงอยู่ของสังคมการเกษตรมิได้ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยใช้วิธีทางเทคโนโลยี ในเรื่องเครื่องมือเครื่องมือ สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชเท่านั้น แผนฯ นี้ยังมุ่งต้องการสร้างแนวร่วมแนวความคิดของการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหมายความว่า เป็นไปในเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี คุณค่า ศีลธรรม และความตระหนัก รวมแล้วก็คือจิตสำนึกเข้ามาผนวกในการประกอบอาชีพทางการเกษตร เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

2.3 การจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ในเรื่องนี้จะสะท้อนภาพให้เป็นถึงการจัดการทรัพยากรในเชิงจิตสำนึก เพราะมีพื้นฐานอยู่ที่วิถีคิดแบบบูรณาการ คือการมองในลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ควบคู่ไปกับระบบสังคมของมนุษย์ ซึ่งไม่สามารถแยกกันออกได้ จากการศึกษาวิจัยในเรื่องของการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543 : 11-15) ได้กล่าวในเรื่องนี้ไว้ว่า การจัดการทรัพยากรในแนวนี้ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่เกิดขึ้นจากความต้องการของมนุษย์ และความสามารถในการแสวงหาประโยชน์เท่านั้น แต่มีนัยสำคัญมากกว่านั้นมากในเชิงจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพราะถือว่ารากฐานของการดำรงชีวิต ทั้งของมนุษย์และระบบนิเวศธรรมชาติในท้องถิ่นที่ชุมชนของมนุษย์อาศัยอยู่ การให้ความสำคัญอย่างมากกับวัฒนธรรมท้องถิ่นและการมองมิติของพื้นที่ วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นทั้งระบบความคิด จิตสำนึก ระบบศีลธรรม จักวาลวิทยา ระบบคุณค่าและพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกมาผ่านการจัดการองค์กร และการจัดการเชิงระบบ ในกิจกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตด้านต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับบริบทและเงื่อนไขของพื้นที่ในระบบนิเวศ ดังนั้นแนวทางการศึกษานี้มักจะศึกษาระบบนิเวศและวัฒนธรรมอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเสมอ ดังจะเห็นได้ในรูปของการศึกษาระบบนิเวศลุ่มน้ำ และระบบนิเวศการเกษตร (Agroecosystem) เป็นต้น

นอกจากนั้นแนวการศึกษานี้ยังคัดค้านทฤษฎีโสภณากรรมของทรัพย์สินสาธารณะ ตามแนวความคิดของ Garrett Hardin ซึ่งเป็นสมมุติฐานหลักของแนวการศึกษาแรก โดยวิจารณ์ว่า แนวความคิดเช่นนั้นเป็นแนวความคิดที่ผูกติดอยู่กับอคติแบบปัจเจกชนนิยม เพราะคิดแต่เพียงว่ามนุษย์จะมีพฤติกรรมที่เห็นแก่ตัว และมุ่งแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะหน้าเพื่อตนเองให้มากที่สุด จนนำไปสู่หายนะภัยของทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะความคิดเช่นนี้ละเลยจิตสำนึกและแบบแผนของความร่วมมือและการจัดการทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน ในฐานะที่เป็นรากฐานของการดำรงชีวิต ซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขควบคุมของกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมของชุมชน ดังนั้นแนวการศึกษาแบบที่สองนี้ จึงสนับสนุนความหมายของทรัพยากร ในแง่ที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่น ที่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรม และหลักเหตุผลแบบเศรษฐกิจเชิงสำนึกอย่างมีศีลธรรม (Moral Economy) ซึ่งก็มีลักษณะแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป

สำหรับวิธีการศึกษาที่ยึดแนวความคิดตามแนวการศึกษานี้ อาจจำแนกออกได้ 2 วิธีการหลัก ๆ ด้วยกันคือ วิธีการแรก จะเน้นการศึกษาด้านพฤติกรรมและจิตสำนึกของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาแบบสหวิทยาการ ที่ประกอบด้วยสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา และภูมิศาสตร์ และรวมกันเรียกว่า นิเวศวิทยามนุษย์ ขณะที่วิธีการที่สอง จะเน้นการศึกษาเชิงระบบ ในแบบของสหวิทยาการเช่นกัน ซึ่งประกอบด้วยสาขาวิชาด้านสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยา และเกษตรศาสตร์ ที่มุ่งศึกษาในประเด็นเกี่ยวข้องกับหลักเหตุผลและการปรับตัวในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม แต่การศึกษาทั้งสองวิธีจะอาศัยการวิจัยภาคสนามอย่างเข้มข้นเช่นเดียวกัน ซึ่งแสดงถึงความสนใจศึกษาเฉพาะการปรับตัวในระดับจุลภาคเป็นสำคัญ

ในด้านนิเวศวิทยามนุษย์นั้น จะเน้นการศึกษาองค์กรทางสังคม จิตสำนึกและวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน ในการจัดการการเกษตร น้ำ และที่ป่า ในแง่ที่เป็นรากฐานของการยังชีพและเป็นทรัพยากรส่วนรวม เช่น การจัดการไร่หมุนเวียน การจัดการระบบเหมืองฝาย และการจัดการป่าชุมชน โดยพยายามแสดงถึงยุทธวิธีในการปรับตัวของชุมชน ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศในท้องถิ่น ทั้งที่แสดงออกผ่านการปรับตัวของพฤติกรรม และกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนการสร้างจิตสำนึกของส่วนรวมขึ้นมาใหม่ ซึ่งช่วยให้ชุมชนนั้น ๆ สามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกับทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างยั่งยืน

ส่วนการศึกษาเชิงระบบจะใช้แนวการศึกษาระบบนิเวศการเกษตรเป็นหลัก ซึ่งพยายามวิเคราะห์แนวทางในการปรับตัวของวัฒนธรรมการผลิต ที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนระบบนิเวศ

เพื่อการผลิตอาหารและผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ เมื่อต้องรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยเน้นลักษณะเชิงซ้อนของความเชื่อมโยงระหว่างระบบย่อยในระดับต่าง ๆ ในระบบนิเวศเกษตร ทั้งระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิต ระบบพืช สัตว์ เกษตรกรรม ประชากรมนุษย์ ครอบครัว และชุมชน และการประเมินคุณสมบัติของระบบด้านต่าง ๆ คือ ด้านปริมาณของผลผลิต ด้านความมั่นคงของระบบ ด้านความยั่งยืนของระบบ และด้านความเสมอภาคภายในระบบเพื่อเลือกคุณสมบัติต่าง ๆ ของระบบย่อย ๆ ให้เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศการเกษตรให้มากที่สุด

ในประเด็นปัญหาและข้อเสนอที่ได้จากการศึกษาแนวนี จะมีความแตกต่างกันไปบ้างตามลักษณะของวิธีการศึกษา สำหรับวิธีการศึกษาด้านจิตสำนึกและพฤติกรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้น จะมองปัญหาที่เกิดจากความล้มเหลวของการจัดการทรัพยากรของภาครัฐและตลาด ที่ให้ความสำคัญกับความคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศในเชิงวิทยาศาสตร์ และการจัดการทางเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่มุ่งแต่พรรคประโยชน์เพียงด้านเดียว ตลอดจนการวิพากษ์วิจารณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่สร้างปัญหาและส่งผลกระทบต่อการจัดการของชุมชน โดยจะเน้นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่อยู่ชายขอบของสังคมเป็นหลัก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสำนึกและความสามารถในการปรับตัวทางด้านพฤติกรรมของชุมชน ที่ตั้งอยู่ในระบบนิเวศแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างระบบความรู้ที่จะสามารถใช้เป็นทางเลือกสำหรับการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น

ส่วนวิธีการศึกษาเชิงระบบจะเน้นประเด็นปัญหาเกี่ยวกับยุทธวิธีปรับตัวของชุมชน ที่ตั้งอยู่ในระบบนิเวศการเกษตรที่แตกต่างกัน ว่าใช้เหตุผลและเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร เมื่อต้องเผชิญหน้ากับปัญหาของการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ซึ่งเข้ามากระทบต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาการใหม่ ๆ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง และด้านนิเวศวิทยา เพื่อรักษาคุณภาพในความสัมพันธ์ของระบบย่อย ๆ เอาไว้ แต่บางส่วนก็สนใจจะศึกษาเฉพาะประเด็นปัญหาเกี่ยวกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีต่อระบบย่อย ๆ ต่าง ๆ ของทั้งนิเวศธรรมชาติและนิเวศมนุษย์ โดยเฉพาะผลกระทบต่อระบบคุณค่าและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรและระบบนิเวศ

แม้ว่าวิธีการศึกษาทั้งสองจะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตาม แต่มีข้อเสนอหลัก ๆ ตรงกันอยู่หลายประการ โดยเฉพาะในด้านของการสร้างจิตสำนึก และการสร้างความเข้มแข็งให้กับการจัดการในระดับชุมชน (Community-based Management) บนพื้นฐานของระบบคุณค่าและภูมิปัญญาในท้องถิ่น ที่พัฒนาขึ้นมาจากการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในรูปของการผสมผสานวิธี

การที่หลากหลาย เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การจัดการระบบวนเกษตร การจัดการป่าชุมชน และการจัดการเครือข่ายลุ่มน้ำ เป็นต้น

นอกเหนือจากข้อเสนอข้างต้นแล้ว ในแนวการศึกษานี้ยังมีความพยายามนำเสนอจุดยืนที่หลากหลายในการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าข้อเสนอเหล่านั้นบางส่วนจะต้องอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดเชิงอุดมคติ มากกว่าพื้นฐานของประสบการณ์ตรงที่ได้จากพื้นที่ศึกษาก็ตาม เริ่มตั้งแต่การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการ ขณะที่ยังสามารถร่วมมือกับรัฐ และอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบตลาด มาสู่ข้อเสนอเชิงอุดมคติ เช่น แนวทางแบบวัฒนธรรมชุมชนบางส่วน ด้วยการผลักดันให้ชุมชนมีความสามารถจัดการได้อย่างอิสระจากโครงสร้างของรัฐ พร้อม ๆ กับการปฏิเสธรระบบตลาดอย่างสิ้นเชิง ตลอดจนถึงแนวทางที่เสนอให้สร้างจิตสำนึกส่วนรวม ในรูปของประชาสังคม เพื่อระดมพลังของชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมมือกันแก้ปัญหาความขัดแย้ง และป้องกันผลกระทบ ที่ตามมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม

แม้แนวการศึกษานี้ได้มองเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ ที่ซับซ้อนระหว่างระบบนิเวศธรรมชาติและระบบสังคมวัฒนธรรม แต่การนำเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ยังคงมีลักษณะเชิงเดี่ยวอยู่อย่างชัดเจน ในแง่ที่ยึดมั่นอยู่กับหน่วยงานสังคมของการจัดการเฉพาะระดับชุมชนเป็นหลัก มากกว่าจะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงซ้อนของการจัดการ ขณะเดียวกันก็ยังยึดติดอยู่กับความเชื่อเชิงอุดมคติที่ว่า กลไกทางศีลธรรมสำหรับควบคุมการดำเนินการนั้นมีอยู่แล้วในวัฒนธรรมชุมชนและหากศีลธรรมนั้นอ่อนแอลง ก็เพียงแค่เสริมสร้างและผลิตใหม่ให้เข้มแข็ง ทำให้ละเลยความสนใจที่จะศึกษาว่า ความเป็นชุมชนท้องถิ่นใหม่ ๆ นั้นก่อตัวขึ้นมาได้ด้วยเงื่อนไขอย่างไร ในขณะที่ยังไม่มีกลไกทางศีลธรรม

ในระยะหลัง ๆ แม้ว่าแนวการศึกษานี้บางส่วนจะหันมาให้ความสำคัญกับสำนึกของประชาคมท้องถิ่นมากขึ้นก็ตาม แต่ยังคงถือเป็นหน่วยงานสังคมในระดับจุลภาค และก็ยังตอบคำถามไม่ได้ว่าสำนึกเช่นนั้นเกิดขึ้นได้ด้วยเงื่อนไขอย่างไร นอกจากนั้นการผูกติดอยู่กับหน่วยงานสังคมในระดับจุลภาคยังทำให้ละเลยเงื่อนไขสำคัญ ๆ ในความสัมพันธ์ระดับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งสามารถสร้างทั้งข้อจำกัดและสร้างเสริมพลวัตในการจัดการทรัพยากรระดับชุมชน

ที่สำคัญยิ่งกว่านั้น ก็คือแนวการศึกษานี้ได้ละเลยมิติของความสัมพันธ์ด้านขัดแย้ง ทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับรัฐ ทั้ง ๆ ที่เป็นประเด็นเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งสะท้อนนัยของความไม่เท่าเทียมกันในสังคม และมีผลต่อการจำกัดและการละเมิดสิทธิของชุมชน

ท้องถิ่นในการเข้าถึงทรัพยากรได้ จากการละเลยเงื่อนไขที่สำคัญต่าง ๆ ข้างต้นนี้เอง ทำให้ข้อเสนอทางออกของแนวการศึกษานี้ยังไม่สามารถผลักดันให้เป็นจริงได้อย่างกว้างขวางเท่าที่ควร เพราะจำกัดอยู่กับเงื่อนไขเฉพาะของเพียงบางพื้นที่เท่านั้น

ยังมีแนวคิดที่เห็นควรนำเสนอในส่วนนี้ในเรื่องของการปลูกฝังความมีวินัย ซึ่งเกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก นั่นคือ แนวคิดเรื่องการสร้างวินัย ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2539 : 18-28) ความตอนหนึ่ง คือ วัฒนธรรมนั้นแท้จริงก็คือพฤติกรรมต่อส่วนร่วมที่กลายเป็นนิสัย หรือความเคยชินของคนในกลุ่มสิ่งใดที่คนในกลุ่มประพฤตินั้นเกิดความเคยชิน สมาชิกใหม่ที่เข้ามาอยู่ในกลุ่มนั้นจะเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น เกิดความรู้ความเข้าใจถึงเหตุถึงผลมองเห็นประโยชน์ของการเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มองอย่างเข้าใจว่าการเอื้ออาทรต่อผู้อื่นก็คือการสร้างความมั่นคงในการร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นผลประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ความรู้และความเข้าใจนั้นจะเป็นตัวหนุนองค์ประกอบด้านจิตให้เกิดความพึงพอใจและมีความสุขที่จะมีพฤติกรรมสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

โดยภาพรวมแล้ว แนวคิดเรื่องอธิบายการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นแนวคิดแบบบูรณาการ มองสภาพแวดล้อมธรรมชาติควบคู่ไประบบสังคมมนุษย์ ที่มีรากฐานของการดำรงชีวิตทางสังคม อันได้แก่ จิตสำนึกทางวัฒนธรรม ความเชื่อ คุณค่า ศีลธรรม พฤติกรรม พื้นฐานความรู้เดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบนิเวศธรรมชาติ และมนุษย์ในชุมชนนั้นมีความเกื้อกูลกันภายในสังคมนั้น เป็นต้น

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทางสังคมและจิตวิทยา จะถูกนำมาอธิบายถึงสาเหตุของการจัดการทรัพยากรการเกษตร และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมประกอบการอาชีพอยู่เสมอดัง เช่น

เฉลียว บุรีภักดี (2530 : 28-30) กล่าวถึง วัฒนธรรมการประกอบอาชีพของคนไทยว่าเป็นแบบแผนวิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งคนไทยจำนวนมากประพฤติปฏิบัติเหมือน ๆ กัน ในการทำกิจกรรมงานสืบเนื่องจนฝังลึกกลายเป็นวัฒนธรรมยากแก่การแก้ไข เพราะนอกจากจะมีคนจำนวนมากประพฤติปฏิบัติเหมือนกันแล้ว ยังมีจุดเสริมสร้างความมั่นคง แก่สิ่งนั้นด้วย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2532 : 33 อ้างถึง ชง บุญเรือง, 2535 : 17) กล่าวว่า สภาพแวดล้อมทางกายภาพ มีผลทางตรงและทางอ้อมต่อการผลิตชุมชนที่อยู่ใกล้น้ำ มีที่ราบลุ่มมาก ย่อมมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก

จิตยา สุวรรณชฎ (2522: 65) กล่าวถึงการพัฒนาการค่านิยมในการประกอบอาชีพ ในอดีตชาวนา จะเห็นว่าการประกอบอาชีพนี้เป็นเรื่องจริงจัง มีความสำคัญมาก ต่อมาเรื่องค่านิยมการแสดงออกจกสังคมเมืองเข้าสู่ชนบท การประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานหนักมิใช่เรื่องของการกระทำอีกต่อไป กลับกลายเป็นว่าเด็กชายลูกชาวนามีโอกาสเข้ามาเรียนหนังสือ จะคุ้นชินแรงจูงใจในเรื่องการแสวงหาความสะดวกสบายเข้าไป ความสนใจต่อการประกอบอาชีพของบิดามารดา เริ่มจางหายไป

ต่อพล ทรัพย์ดี (2532 : ค.) ได้ศึกษาถึงเงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการผลิตแบบหลากหลายของเกษตรกรของผู้ปลูกข้าวในเขตชลประทาน จังหวัด สุพรรณบุรี พบว่าสาเหตุที่ชาวนาดัดสินใจปลูกข้าวอย่างเดียว คือความถนัดและสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมที่จะประกอบอาชีพ

วชิระ โอภิชากร (2533 : 130) ได้ศึกษาตัวแปรที่เป็นตัวทำนายจิตลักษณะที่เอื้อต่อการเป็นผู้ประกอบการพบว่า การส่งเสริมให้ประกอบอาชีพส่วนตัวจากครอบครัว สามารถทำนายจิตลักษณะ ของกลุ่มรวมได้ 3 ประการ คือทัศนคติต่อการเป็นผู้ประกอบการ ความกล้าเสี่ยงในเชิงธุรกิจ และความเชื่อในอำนาจตน

2.5 สรุป

เราอาจพิจารณาถึงแนวคิดทฤษฎีที่อธิบายเรื่องจิตสำนึกในมุมมองที่แตกต่างกันออกไปในเชิงจิตวิทยา และสังคมวิทยา แต่ความหมายที่น่าจะสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษานี้ น่าจะเป็นความหมายในเชิงสังคมวิทยา ซึ่งได้ยกเอาจิตสำนึกในความหมายเชิงพฤติกรรม คุณค่า วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความตระหนัก ความเข้าใจระบบความคิดซึ่งเป็นรูปธรรมและนามธรรมที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

จิตสำนึกของเกษตรกรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ในความหมายของการศึกษาครั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้ประกอบการเกษตรจะไม่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรู ไม้ใส่ปุ๋ยเคมี หรือการไม่ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ซึ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ในปัจจุบันในการประกอบอาชีพทางการเกษตร การหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช คงไม่ใช่หนทางที่นำไปสู่ความสำเร็จของการประกอบอาชีพเกษตรเช่นกัน การใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชเพียงอย่างเดียวก็มิได้หมายความว่าเกษตรกรประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ การประกอบอาชีพการเกษตรจำเป็นต้องผนวกองค์ความรู้ต่าง ๆ เข้ามาประกอบกันและความหลากหลายขององค์ความรู้ จะทำให้การประกอบอาชีพทางการเกษตรประสบความสำเร็จต่างหาก

ข้อมูลพื้นฐานทางการเกษตรของจังหวัดนนทบุรี

2. การเกษตรกรรม

2.1 การเกษตร

ปี 2541จังหวัดนนทบุรีมีครัวเรือนเกษตรทั้งสิ้น 19,086 ครัวเรือน ได้แก่ อำเภอเมืองนนทบุรี 3,006 ครัวเรือน อำเภอไทรน้อย 3,231 ครัวเรือน อำเภอบางกรวย 4,441 ครัวเรือน อำเภอบางบัวทอง 2,785 ครัวเรือน อำเภอบางใหญ่ 3,243 ครัวเรือน และอำเภอปากเกร็ด 2,380 ครัวเรือน

ลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรในจังหวัดนนทบุรี จำแนกเป็นที่ดินของตนเอง ที่ดินเช่า และที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ ในปี 2541 มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 179,550.75 ไร่ โดยแบ่งการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ถือครองทางการเกษตร ดังนี้

- ที่นา	121,385 ไร่
- ไม้ผล	34,707 ไร่
- ไม้ดอกไม้ประดับ	6,716.75 ไร่
- พืชผัก	10,555.75 ไร่
- ไม้ยืนต้น	6,186.25 ไร่

(ที่มา:สำนักงานเกษตรจังหวัดนนทบุรี)

พืชเศรษฐกิจของจังหวัดนนทบุรี

ชนิดพืช	ปี 2541/2542					ระยะเวลา ออกสู่ตลาด	อำเภอที่ ปลูกมาก
	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บ เกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต รวม (ตัน)	ราคาเฉลี่ย (บาท/ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)		
ข้าวเหนียว	115,623	115,625	87,422	4,400	384.65	สค.-ตค.	ไทรน้อย บางบัว ทอง บางใหญ่
ข้าว ปรัง	230,507	238,738	195,302	4,400	859.32	มี.ค.-มิ.ย.	ไทรน้อย บางบัว ทอง บางใหญ่
พืชผัก	16,370	16,370	-	-	-	ตลอดปี	บางกรวย บางบัว ทอง ไทรน้อย
มะม่วง	12,335	1,406	2,601	23,410	60.90	ก.พ.-พ.ค.	ไทรน้อย บางใหญ่ ปากเกร็ด
ทุเรียน	3,768	1,389	590	114,415	65.80	-	ปากเกร็ด เมือง บางใหญ่
มะพร้าว	6,163	3,430	4,988	5,125	25.50	ตลอดปี	บางใหญ่ เมือง บางบัว ทอง

ชนิดพืช	ปี 2541/2542					ระยะเวลา ออกสู่ตลาด	อำเภอที่ ปลูกมาก
	พื้นที่ปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บ เกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต รวม (ตัน)	ราคาเฉลี่ย (บาท/ตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)		
กระเทียม	3,497	815	1,985	30,830	61.20	-	เมือง ปากเกร็ด บางใหญ่
ไม้ดอกไม้ ประดับ	5,770	5,770	-	-	-	ตลอดปี	บางใหญ่ บางกรวย ไทรน้อย

ที่มา : ข้อมูลการตลาดจังหวัดนนทบุรี ประจำปี 2542 โดย สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนนทบุรี

บทที่ 3

วิธีการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ข้อมูลที่ได้ศึกษาจะเป็นวิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ คณะผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยข้อมูลที่รวบรวมจากวรรณกรรมและการศึกษาที่มีอยู่แล้ว ในที่นี้จะประกอบไปด้วยประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม อันได้แก่ เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ไม้ประดับ ทำสวนผักและนาบัวอยู่ในจังหวัดนนทบุรี ทุก ๆ อำเภอ ประกอบไปด้วย อำเภอเมือง อำเภอบางใหญ่ อำเภอบางบัวทอง อำเภอไทรน้อย อำเภอปากเกร็ดและอำเภอบางกรวย

ขนาดของกลุ่มตัวอย่างในเชิงปริมาณ จะได้กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรจำนวนทั้งหมด 450 คน ตามแนวทฤษฎีของยามานะ (Yamane, 1970, P86) คือ ขนาดของกลุ่มตัวอย่างประชากรที่ระดับความมีนัยสำคัญที่ 0.05 ขนาดความคลาดเคลื่อนเป็นร้อยละและสัมประสิทธิ์ของความผันแปรเท่ากับ 0.5 $N = \infty \pm 5\%$ คือ จำนวนประชากรรวมทั้งหมดมากกว่า 100,000 คน ขึ้นไป จะได้กลุ่มตัวอย่าง 400 คน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในพื้นที่เก็บข้อมูลทั้ง 6 อำเภอ จึงเพิ่มขนาดจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จากเดิม 400 คน เพิ่มเป็น 450 คน แบ่งการเก็บข้อมูลออกได้ดังนี้

การประกอบอาชีพ	อำเภอปากเกร็ด	อำเภอเมือง	อำเภอบางบัวทอง	อำเภอบางใหญ่	อำเภอไทรน้อย	อำเภอบางกรวย	รวม
ทำนาข้าว	25	25	25	25	25	25	150
ทำสวนไม้ผล	25	25	25	25	25	25	150
ไม้ประดับ/สวนผัก/ นาบัว/นาผักบุ้ง	25	25	25	25	25	25	150
รวม							450

หมายเหตุ จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมใน 6 อำเภอ และจำนวน 6 อำเภอ ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่จะศึกษาวิจัยครบถ้วน ดังนั้นขนาดของกลุ่มตัวอย่าง จึงมีความเสมอเหมือน (Homogeneity) ของประชากรที่จะศึกษา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พิจารณาคุณลักษณะที่ต้องการศึกษาของความเสมอเหมือนจึงนำไปสู่การแบ่งกลุ่มประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่างที่เท่ากัน

ข้อมูลที่ได้จากเชิงคุณภาพ ประกอบไปด้วยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) เกษตรกร จำนวน 18 คน จะได้ข้อมูลเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว 6 คน ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) 6 คน ไม้ประดับ/ สวนผัก / นาบัวและนาผักบึง 6 คน

เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Schedule) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth-Interview) ดังมีรายละเอียดดังนี้

แบบสัมภาษณ์เชิงปริมาณ

ตอนที่ 1 เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไป ได้แก่ ประเภทของการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม ลักษณะของเกษตรกรประเภทอะไร พื้นที่ทำการเพาะปลูก ลักษณะของพื้นที่ทางการเกษตร ทำการเกษตรเพื่อการค้า ลักษณะของการประกอบอาชีพพอกินพอใช้ และการคมนาคมขนส่ง เป็นต้น

ตอนที่ 2 เกี่ยวข้องกับความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น คุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรม และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Indepth-Interview)

มีแนวคำถามสำหรับเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตร

- 1.1 ลักษณะข้อมูลพื้นฐานในการประกอบอาชีพการเกษตรความคิดเห็น ความเข้าใจว่า ในเรื่องเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม
- 1.2 ที่ปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้เป็นการเกษตรแบบใด
- 1.3 เกษตรกรในชุมชนมีจิตสำนึกในเรื่องของเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม เพียงใด

2. เจื่อนใจอะไรที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมและไม่เกิดจิตสำนึกทางนิเวศวัฒนธรรม

- 2.1 พื้นที่ทำกิน
- 2.2 ความรู้
- 2.3 สิ่งแวดล้อม / สภาพภูมิทัศน์

2.4 คุณค่า วัฒนธรรม ศิลธรรม

2.5 ความสำคัญต่อเพื่อนร่วมชีวิต

ขั้นตอนในการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

1. ศึกษาเอกสาร ทบทวนวรรณกรรม แนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. กำหนดประเด็นและขอบเขตคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

3. ขอความคิดเห็นข้อชี้แนะจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

4. ปรึกษาร่วมกันในกลุ่มทีมวิจัย

การหาคุณภาพของเครื่องมือ

นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นทั้ง 2 ส่วน ไปหาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา โดยอาศัยดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเนื้อหาในแต่ละส่วน เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ก่อนนำไปเก็บข้อมูลต่อไปในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลอง Try-out กับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีพื้นที่รอยต่อกับเขตอำเภอบางกรวย อำเภอบางใหญ่ และอำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี แล้วนำมาปรับปรุงแนวคำถามบางส่วนเพื่อให้เกิดความชัดเจนในแนวคำถาม ก่อนที่จะลงพื้นที่เก็บข้อมูล นอกจากนี้คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกตในระหว่างที่ทำการสัมภาษณ์ประชากรที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมของการประกอบอาชีพทางการเกษตรของเกษตรกร นอกจากนี้แล้วในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ได้กำหนด โครงสร้างแนวคำถามกว้าง ๆ มาล่วงหน้าแล้ว และไม่มีการกำหนดคำตอบไว้แน่นอน จึงมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดสามารถดัดแปลงคำถามได้ตามความเหมาะสม เพราะอาชีพที่เกษตรกรประกอบอาชีพจะมีความแตกต่างกันในแต่ละอาชีพ แต่ละชนิดของพืชที่ปลูก จึงจำเป็นต้องปรับคำถามให้สอดคล้องกับอาชีพ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการสัมภาษณ์ระดับลึกต่อไป

การวิจัยเคราะห์ข้อมูล

การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น การปฏิบัติ พฤติกรรม คุณค่า ศิลธรรม วัฒนธรรม พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

ส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 วิเคราะห์ด้วยค่าสถิติร้อยละผลของการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งจัดให้มีการประชุมคณะวิจัยเพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม นอกเหนือจากการสัมภาษณ์ แล้วนำมาประกอบการเขียนรายงานการวิจัย

ส่วนที่ 3 แนวสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับสัมภาษณ์เกษตรกร

3.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3.3.1 การเกษตรอย่างไรจัดเป็นการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3.3.2 เกษตรกรปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้จัดเป็นการเกษตรแบบใด

3.3.3 เกษตรกรในชุมชนมีจิตสำนึกในเรื่องของการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพียงใด

3.3.4 เงื่อนไขอะไรที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม และไม่เกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3.2. เงื่อนไขอะไรที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

และไม่เกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3.2.1 พื้นที่ทำกิน

3.2.2 ความรู้

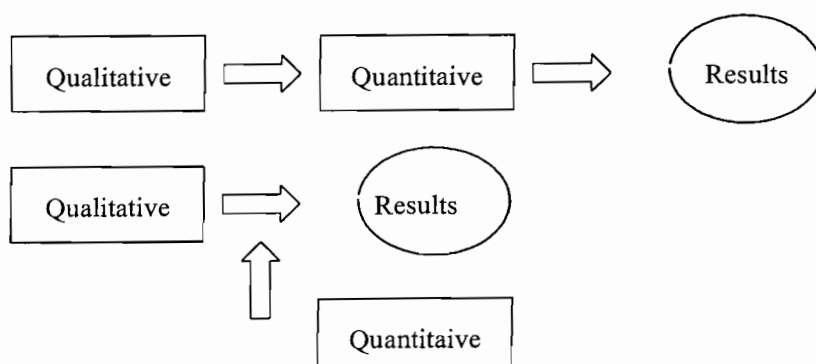
3.2.3 สิ่งแวดล้อม / สภาพภูมิทัศน์

3.2.4 คุณค่าวัฒนธรรมศีลธรรม

3.2.5 ความสำคัญต่อเพื่อนร่วมชีวิต

ส่วนที่ 3 นำมาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ดังนั้นในส่วนที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 จึงมีรูปแบบการวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวความคิดที่ใช้แนวทางการผสมผสานวิธี (Mixed Methodology) คือ วิธีวิจัยเชิงปริมาณและวิจัยเชิงคุณภาพ 2 วิธีผสมกัน

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลเกี่ยวกับจิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม การนำเสนอในบทนี้ได้มาจากการผสมผสานข้อมูลจากหลายแหล่งข้อมูล ประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ ข้อมูลเชิงคุณภาพ และการสังเกตจากการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวอย่างที่เกษตรกรประกอบอาชีพทำนาข้าว กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) และกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวน ไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรออกเป็นกลุ่มละ -150 คน จะได้กลุ่มตัวอย่างรวม 450 คน นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรที่ให้ความสนใจและความสำคัญในอาชีพทางการเกษตร จำนวน 18 คน การนำเสนอข้อมูลที่ได้จะใช้วิธีการผสมผสานข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพไปพร้อม ๆ กัน โดยพิจารณาจากข้อมูลที่ได้มาจากข้อมูลต่าง ๆ ว่ามีความสอดคล้องหรือสอดคล้องกันอย่างไร และบางส่วนของข้อมูลจำเป็นต้องวิเคราะห์แยกส่วน ในบางหัวข้อบางประเด็นที่มีการสอดรับและแย้งกัน เพื่อจะให้เห็นภาพการวิเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาในครั้งนี้ จึงมีทั้งการวิเคราะห์ในลักษณะภาพรวมของข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่แยกส่วนกับออกไป

4.1.1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเพศและอายุ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างในการสำรวจพบว่าร้อยละ 63.1 เป็นผู้ชาย ร้อยละ 36.9 เป็นผู้หญิง มีอายุระหว่าง 18-32 ปี คิดเป็นร้อยละ 15.3 อายุระหว่าง 33-47 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.0 อายุระหว่าง 48-62 ปี คิดเป็นร้อยละ 34.4 และมากกว่า 62 ปี ขึ้นไปขึ้นเป็นร้อยละ 8.2 ดังตารางที่ 1 อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ 45.2 ปี (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง จำแนกเพศและอายุ

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	284	63.1
หญิง	166	36.9
รวม	450	100.0
อายุ		
18-32 ปี	69	15.3
33-47 ปี	185	42.1
48-62 ปี	155	34.4
มากกว่า 62 ปีขึ้นไป		8.2
รวม	450	100.0

อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด = 45.2 ปี

4.1.2 ระดับการศึกษา

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างพบว่าร้อยละ 59.2 สำเร็จการศึกษาในระดับประถมศึกษาปีที่ 4 ร้อยละ 21.1 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา-ปวช. (ตารางที่ 2)

จากการนำเสนอในภาพรวมของตารางที่ 1 และตารางที่ 2 ชี้ให้เห็นถึง ลักษณะของประชาชนที่จะประกอบอาชีพเกษตรส่วนใหญ่แล้วจะเป็นวัยกลางคน คือ มีอายุ 30 ปีขึ้นไป ประกอบอาชีพนี้และส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา คือ ป.4 และ มัธยมศึกษา ระดับการศึกษาเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นอาชีพการเกษตรในอนาคต คือ คนที่จะประกอบอาชีพนี้ จะมีจำนวน ลดลง ทั้งนี้คงมีปัจจัยหรือตัวแปรอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไปว่ามีสาเหตุใดที่ทำให้อาชีพนี้ขาดความสนใจของคนรุ่นหลัง

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละ โดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ตัวอย่าง จำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้เรียนหนังสือ	16	3.5
ประถมศึกษาปีที่ 4	266	59.2
ประถมศึกษาปีที่ 6	63	14.0
มัธยมศึกษา-ปวช.	95	21.1
ปริญญาตรีและสูงกว่า	10	2.2
รวม	450	100.00

4.1.3 ลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรกรกรรมในปัจจุบัน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างเท่า ๆ กัน คือ กลุ่มตัวอย่างละ 150 คน รวม 3 กลุ่มตัวอย่างจะได้ 450 คน คิดเป็นร้อยละ 33.3 ของแต่ละกลุ่มตัวอย่าง (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละ โดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามอาชีพเกษตรกรกรรม

อาชีพเกษตรกรกรรมประเภท	จำนวน	ร้อยละ
ทำนาข้าว	150	33.3
ทำสวนไม้ผล	150	33.3
ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง	150	33.3
รวม	450	100.0

4.1.4 ลักษณะการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 85.3 มองตนเองเป็นเกษตรกรโดยกำเนิด ร้อยละ 8.2 มองตนเองเป็นเกษตรกรด้วยความสมัครใจ (ตารางที่ 4) เหตุผลส่วนนี้สามารถอธิบายขยายความได้เพราะธรรมชาติการประกอบอาชีพเกษตรกร เกิดมาก็พบเห็นพ่อแม่ทำอาชีพนี้อยู่แล้วและธรรมชาติของครอบครัวเกษตรกร บุตรหลานสามารถช่วยเหลือพ่อแม่ หลังจบการศึกษาแล้ว แต่ในปัจจุบัน สังคมเปลี่ยนแปลง พ่อแม่มุ่งหวังให้ลูกเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียวเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานหนักในอาชีพนี้และนี่ก็คือเหตุผลหนึ่งที่น่าไปสู่การถดถอยของอาชีพนี้

ตารางที่ 4 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร

ลักษณะการประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพเกษตรกรโดยกำเนิด	384	85.3
อาชีพเกษตรกรด้วยความสมัครใจ	37	8.2
อาชีพเกษตรกรด้วยความจำเป็น	22	4.9
เกษตรกรสมัครเล่นหรือเกษตรกรสุดสัปดาห์	7	1.6
รวม	450	100.0

4.1.5 จำนวนพื้นที่ทำการเพาะปลูก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างในการสำรวจพบว่า ร้อยละ 28.0 มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกระหว่าง 4-10 ไร่ ร้อยละ 26.2 มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกระหว่าง 50 ตรว.- 3 ไร่ (ตารางที่ 5) จากการเก็บข้อมูลในเชิงสำรวจ สังเกตพบว่ากลุ่มตัวอย่างเกษตรกร ที่ประกอบอาชีพนาผักบึงจะเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นที่ในการประกอบอาชีพน้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามจำนวนพื้นที่ทำการเพาะปลูก

พื้นที่ทำการเพาะปลูกทาง การเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
50 ไร่ - 3 ไร่	118	26.2
4 ไร่ - 10 ไร่	126	28.0
11 ไร่ - 20 ไร่	110	24.4
มากกว่า 20 ไร่	96	21.4
รวม	450	100.0

4.1.6 ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ตัวอย่าง พบว่า ร้อยละ 47.6 เป็นของตนเอง ร้อยละ 35.8 และร้อยละ 16.6 เป็นของตนเองและเช่ารวมกัน (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างจำแนกการถือครองที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดิน	จำนวน	ร้อยละ
เป็นของตนเอง	214	47.6
เป็นที่เช่า	161	35.8
เป็นของตนเองและเช่ารวมกัน	75	16.6
รวม	450	100.0

4.1.7 รูปแบบการผลิต

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ตัวอย่าง พบว่าร้อยละ 38.2 ทำการเกษตรแบบผสมผสานการเกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรแผนใหม่เข้าด้วยกัน ร้อยละ 36.2 บอกว่าทำการเกษตรแบบดั้งเดิม และร้อยละ 25.6 บอกว่าทำการเกษตรแผนใหม่ (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามรูปแบบการผลิต

รูปแบบการผลิต	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรแบบดั้งเดิม	163	36.2
เกษตรกรแบบแผนใหม่	115	25.6
เป็นการผสมผสานการเกษตรแบบดั้งเดิมและเกษตรกรแผนใหม่	172	38.2
รวม	450	100.0

4.1.8 เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักการทำเกษตร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง พบว่าร้อยละ 50.2 ต้องการขายโดยตรง ร้อยละ 37.8 เป็นการผสมผสานการเกษตรพอเพียงและการเกษตรเพื่อขาย (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์การทำเกษตร

เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์หลักในการทำเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
เพื่อการขาย	226	50.2
เป็นการผสมผสานการเกษตรกรพอเพียงและการเกษตรเพื่อขาย	170	37.8
การเกษตรพอเพียง	54	12.0
รวม	450	100.0

4.1.9 ระบบชลประทาน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง พบว่าร้อยละ 89.6 ระบบชลประทานเข้าถึงพื้นที่ มีเพียงร้อยละ 6.0 เข้าไม่ถึงพื้นที่ (ตารางที่ 9)

ตารางที่ 9 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างกับระบบชลประทาน

ระบบชลประทาน	จำนวน	ร้อยละ
เข้าถึงพื้นที่	403	89.6
เข้าไม่ถึงพื้นที่	27	6.0
เข้าถึงพื้นที่บางส่วน	20	4.4
รวม	450	100.0

4.1.10 การคมนาคมขนส่งทางบกและทางน้ำ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง พบว่าร้อยละ 100.0 ไม่มีปัญหาในด้านการคมนาคมทางบกและการคมนาคมทางน้ำ (ตารางที่ 10)

ตารางที่ 10 จำนวนและร้อยละโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างกับระบบการคมนาคมขนส่งทางบกและทางน้ำ

ระบบการคมนาคมขนส่ง	จำนวน มีปัญหา	ร้อยละ	จำนวน ไม่มีปัญหา	ร้อยละ
คมนาคมทางบก	-	-	450	100.0
คมนาคมทางน้ำ	-	-	450	100.0

การนำเสนอข้อมูลเชิงปริมาณตามตารางดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึงข้อมูลพื้นฐานในการประกอบอาชีพเกษตร จำแนกตาม เพศ อายุ การศึกษา ประเภทอาชีพทางเกษตรกรรม ลักษณะของการประกอบอาชีพ การถือครองที่ดิน วิธีการผลิต ระบบชลประทาน และการคมนาคม ส่วนของข้อมูล เชิงคุณภาพจะนำมาใช้เพื่อสนับสนุนหรือแย้งข้อมูลเชิงปริมาณตามเห็นสมควรต่อไป

4.2 ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น คุณค่าวัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ความเค็มในการเก็บข้อมูล เชิงปริมาณ จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 450 ชุด ข้อมูลเชิงคุณภาพ 18 คน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลเชิงปริมาณมาวิเคราะห์ในภาพรวมทั้งหมด หลังจากได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่า การประกอบอาชีพเกษตรในแต่ละอาชีพจะมีความเหมือนและต่างกันอย่างมากในเรื่องของรายละเอียด เช่น ลักษณะของการปลูกพืช ชนิดของพืชที่ปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต ความคงทนของพืชที่ปลูก จำนวนพื้นที่ปลูกและการดูแลเอาใจใส่จนได้ผลผลิต ดังนั้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าผู้ตอบในแต่ละกลุ่มตัวอย่างมีความต่างกันอย่างไรของข้อมูลและคิดเห็นอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้แยกกลุ่มตัวอย่าง ออกเป็น 3 กลุ่ม ตัวอย่าง คือ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกร ทำนาข้าว กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักบุ้ง โดยการวิเคราะห์บางส่วนที่สามารถวิเคราะห์ภาพรวมได้ และวิเคราะห์แยกส่วนเพื่อให้เกิดความชัดเจนรวมทั้งนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพมาสนับสนุนเพื่อสอดคล้องหรือแย้งกับข้อมูลปริมาณในแต่ละหัวข้อต่อไป

4.2.1 ความรู้ในการประกอบอาชีพเกษตร

พื้นฐานของครอบครัวในสังคมเกษตรไม่แตกต่างจากสังคมอื่นโดยทั่วไป คือบรรพบุรุษหรือครอบครัวประกอบอาชีพใดเป็นหลักของสถาบันครอบครัวแล้วบุตรหลานก็จะเจริญรอยตามสิ่งที่บรรพบุรุษได้วางรากฐานไว้ เว้นไว้เสียแต่ว่า “เขาเหล่านั้นมุ่งสนใจอาชีพใหม่ หรือกิจการใหม่ที่มองเห็นเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ดีกว่า” เกิดมาก็เห็นพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ทำนาอยู่แล้ว ถ้ามว่าความรู้ในการประกอบอาชีพมาจากแหล่งใดตอบได้เลยว่ามาจากบรรพบุรุษ นอกจากนั้นตัวเราก็มมีส่วนสำคัญมาก ถ้าเราไม่ได้ใส่ใจดูแลพืชผลที่เราปลูกไว้ ผลผลิตคงไม่ดีแน่หรือได้ก็ไม่ได้เท่าที่ควร” จากข้อมูลเชิงคุณภาพจะสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ คือ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำนาข้าว ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) บอกว่าความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพ เมื่อเรียงอันดับพบว่าร้อยละ 68.1 ของเกษตรกรที่ทำนาข้าว และร้อยละ 59.4 ของเกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) บอกว่าความรู้ในการประกอบอาชีพ มาจากบรรพบุรุษและคนในครอบครัว เป็นอันดับ 1 แต่เกษตรกรที่ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักบุ้ง ร้อยละ 44.7 บอกว่าความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพมาจาก การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นอันดับ 1 อันดับ 2 ร้อยละ 38.0 มาจากบรรพบุรุษและบุคคลในครอบครัว

1. สัมภาษณ์ นายชิงชัย เกษตรกรผู้ปลูกไม้ประดับ
2. สัมภาษณ์ นายเล็ก ดวงจันทร์ เกษตรกรทำนาข้าว

(ตารางที่ 11) เหตุผลบางอย่างสามารถอธิบายได้ คือ การทำไม้ประดับนาบัว และนาผักนึ่งเป็นอาชีพใหม่ที่เกษตรกรหันมาปลูกพืชชนิดนี้แทนการทำนาข้าว เพราะการทำเกษตรรูปแบบนี้ไม่ต้องใช้พื้นที่การเกษตรมากเหมือนการทำนาข้าว

จากข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ สอดรับกันเป็นอย่างดี จากแหล่งที่มาของความรู้ในการนำมาประกอบอาชีพทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะสังคมไทย วัฒนธรรมไทย ยังคงยึดติดกับอาชีพที่สืบทอดกันมาและการศึกษาในสมัยก่อนค่อนข้างที่จำกัด คือ ส่วนใหญ่แล้วครอบครัวเกษตรกรเมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับภาคบังคับจะช่วยเหลือครอบครัวประกอบอาชีพและเงินทุนในการศึกษาต่อมีน้อยมาก บิดา มารดา ไม่สามารถส่งลูกเรียนต่อได้ ดังเห็นจาก (ตารางที่ 2) ที่เห็นได้จากการสำเร็จการศึกษาของเกษตรกร นอกจากนี้สังคมไทยในอดีตได้ให้ความสำคัญต่ออาชีพเกษตรเป็นอย่างมาก แต่เมื่อศึกษาลงไปลึก ๆ แล้ว อาชีพการเกษตรที่กลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างที่ปฏิบัติอยู่ อาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในไม่ช้านี้ ดังสังเกตเห็นได้จาก (ตารางที่ 1) ในเรื่องของอายุพบว่าคนหนุ่มคนสาวมีจำนวนน้อยมากที่จะประกอบอาชีพดั้งเดิม เหลือแต่คนรุ่นก่อนเท่านั้นที่ยังทำอาชีพเกษตร ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง คือ ระดับการศึกษา พื้นที่ทำการเกษตร ความรู้ดีกว่าอาชีพนี้ต้องใช้แรงงานหนักเป็นอาชีพที่สร้างควมร่ำรวยได้ยากและเสี่ยงต่อการขาดทุน

ตารางที่ 11 แหล่งความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบันจำแนกตามอันดับ 1,2,3

แหล่งความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพของเกษตรกร	จำนวน	ร้อยละ	อันดับ
ทำนาข้าว			
สถาบันการศึกษา	3	2.0	
บรรพบุรุษ/บุคคลในครอบครัว	102	68.1	1
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	6	4.0	3
เรียนรู้ด้วยตนเอง	35	23.3	2
เพื่อนบ้าน	2	1.3	
อื่นๆ คือ เกษตรอำเภอ/เกษตรจังหวัด	2	1.3	
รวม	150	100	

ตารางที่ 11(ต่อ) แหล่งความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบันจำแนกตามอันดับ 1,2,3

แหล่งความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพ	จำนวน	ร้อยละ	อันดับ
ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)			
สถาบันการศึกษา	11	7.3	
บรรพบุรุษ/บุคคลในครอบครัว	89	59.4	1
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	12	8.0	3
เรียนรู้ด้วยตนเอง	33	22.0	2
เพื่อนบ้าน	5	3.3	
อื่น ๆ	-	-	
รวม	150	100	
ทำสวนไม้ประดับ			
สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง			
สถาบันการศึกษา	4	2.7	
บรรพบุรุษ/บุคคลในครอบครัว	57	38.0	2
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	4	2.7	
เรียนรู้ด้วยตนเอง	67	44.7	1
เพื่อนบ้าน	16	10.7	3
อื่น ๆ เกษตรจังหวัด/เกษตรอำเภอ	2	1.2	
รวม	150	100	

4.2.2 ความคิดเห็นและความเข้าใจในเรื่องของเกษตรกรรมเชิงนิเวศ และการจัดการ ทรัพยากรการเกษตร

ในบทก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงเกษตรกรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ไว้ค่อนข้างละเอียดพอสมควร (ดูบทที่ 2) จุดมุ่งหมายในที่นี่ต้องการชี้ให้เห็นความหมายในเชิงนิเวศความคิด (Concept) แต่ในส่วนที่จะนำเสนอต่อไปนี้จะเป็นการให้ข้อมูลที่ได้มาจากแนวคิดของกลุ่มตัวอย่างในการสำรวจ และในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อจะชี้ให้เห็นว่าผู้ตอบในกลุ่มตัวอย่าง คิดเห็นอย่างไร และเข้าใจความหมายเป็นอย่างไร

ข้อมูลเชิงคุณภาพจำนวน 18 คน ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 3 กลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าว กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) กลุ่มเกษตรกรที่ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง ในการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มมีความเห็นจะสอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณที่ว่า เกษตรกรรมเชิงนิเวศ คือการเกษตรที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปลูกพืชหลายอย่างรวมกันในพื้นที่เดียวกันทำให้ได้ผลผลิตออกมาตลอดปี เป็นการผสมผสานทางการเกษตร สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นของกลุ่มตัวอย่าง แต่เมื่อศึกษาลงไปในรายละเอียดพบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง บางคนมีแนวคิดว่าการนำไปปฏิบัติให้เห็นชัดเจนเป็นเรื่องที่ยากพอสมควร เกษตรกรที่ทำนาข้าวบอกว่า “ปัจจุบันก็ทำอยู่นะ เรื่อง เกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ยังช่วยเหลือกันอยู่ในระแวกหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ในบ่อน้ำหรือคันคูรอบบ้านก็ปล่อยปลาไว้ ยังพึ่งพิงธรรมชาติแต่บางสิ่งก็เลยไปบ้าง พึ่งเทคโนโลยีสมัยใหม่ สารเคมีฯ ยังใช้อยู่แต่ใช้ด้วยความระมัดระวัง จริง ๆ แล้วใคร ๆ ไม่อยากใช้หรอก แต่พวกเขาเลย สิ่งที่พ่อแม่ได้ปฏิบัติไว้ คือ สมัยพ่อแม่เรา ก่อนจะตกกล้า ปักดำนา ข้าวเปลือกที่เก็บไว้เป็นข้าวปลูก จะคัดเลือกอย่างดี ไม้ให้ มีต้นหญ้าดอกหญ้าปนกับข้าวเปลือก ก่อนจะหว่านข้าวในแปลงนา ข้าวเปลือกที่เก็บไว้เป็นพันธุ์ข้าว จะใส่กระบุง แล้วนำไปขาน้ำ เพื่อให้ดอกหญ้า วัชพืชลอยออกไป เมื่อนำไปหว่านแล้ว จะช่วยลดการเจริญเติบโตของวัชพืชได้มากที่สุดทีเดียว ปัจจุบันเราจะไม่ค่อยทำกัน เมื่อนำไปหว่านแล้วเราจะใช้สารเคมีฯ ฉีดพ่น หรือเรียกว่า ฉีดยาคลุมหญ้า หลังหว่านข้าว 5-7 วัน เพื่อป้องกันไม่ให้วัชพืชขึ้นมาปนกับต้นข้าว³”

นาบัวกับการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม การประกอบอาชีพนี้ จากการศึกษาพื้นที่ นาบัว จะปลูกได้เฉพาะบัว จะปลูกพืชชนิดคงเป็นไปไม่ได้ เว้นเสียแต่ขุดคันล้อม แล้วปลูกไม้ผลได้คือ ปลูกมะม่วง มะพร้าว ขนุน ถั่วฝักยาว อ้อย และในนาบัว สามารถปล่อยปลาเลี้ยงแบบธรรมชาติได้ แม้จะฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชมากแต่จะใช้ชนิดที่ปลากินไม่ตาย⁴

3 สัมภาษณ์ นายเล็ก ดวงจันทร์ เกษตรกรทำนาข้าว

คันคู หมายถึง บ่อน้ำที่ชาวบ้านขุดขึ้นไว้เพื่อนำมาใช้บริโภคอุปโภค

ขาน้ำ หมายถึง การนำเอาข้าวเปลือกใส่กระบุงแล้วนำไปลอยน้ำในบ่อน้ำเพื่อให้ดอกหญ้าลอยขึ้นมา เมล็ดข้าวมีน้ำหนักมากกว่าจะจมอยู่ก้นกระบุง

4 สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่พุง ยมเยี่ยม เกษตรกรทำนาบัว

สวนผักกับเกษตรกรรมเชิงนิเวศวัฒนธรรม รู้ชะว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายถึงอะไร แต่สวนผักทำไม่ได้ตามแนวคิดทั้งหมดบางอย่างทำได้ เช่น การพักหน้าดิน การหมุนการปลูกพืช แต่การใช้สารเคมียังต้องใช้และใช้มาก แมลงมันมากต้องใช้สารเคมีตลอด คนกินต้องการกินผักสวย ๆ จะทำอะไรผักไม่สวย พ่อค้าคนกลางไม่รับซื้อสุดท้ายลูกก็แย่

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้มองเห็นการสะท้อนภาพถึงปัญหาการทำการเกษตรในแต่ละอาชีพของเกษตรกรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป และการเข้าถึงปัญหาเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น จึงมีความต่างกันอย่างแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลวิธีที่จะนำมาแก้ปัญหา

พบว่าข้อมูลเชิงคุณภาพกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มเข้าใจว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ มีความหมายว่า คือ การทำไร่ ทำนา ทำสวน ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ ความรู้ดั้งเดิมภูมิปัญญาท้องถิ่น การคำนึงถึงความเชื่อวัฒนธรรมการปลูกเพราะการให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมการเกื้อกูลกันภายในสังคมเกษตร และเป็นการประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบผสมผสาน แต่จะนำสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาใช้ประกอบอาชีพให้ไปตามแนวคิดทฤษฎีทั้งหมดคงไม่สามารถจะกระทำได้ แต่อย่างไรก็ตามผลของการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ทราบว่าเกษตรกร ยังคงให้ความสำคัญในเรื่องนี้และปฏิบัติอยู่เท่าที่ทำได้

ในส่วนของคุณข้อมูลเชิงปริมาณทำการศึกษาวิเคราะห์แยกส่วนออกเป็น 3 กลุ่ม ตัวอย่างพบว่า เกษตรที่ทำนาข้าว ร้อยละ 33.3 คิดว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศหมายความว่า การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ ทำไร่ ทำนา ทำสวน การให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ ความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม และการเกื้อกูลกันในสังคม ร้อยละ 46.0 คิดว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายความว่า การประกอบอาชีพทางการเกษตรแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) และเกษตรกรรมที่ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง มีความเห็นที่ไม่แตกต่างกัน คือ ร้อยละ 60.1 และร้อยละ 43.3 คิดว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายความว่า การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ การทำไร่ ทำนา ทำสวน การให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศ ความรู้ดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม และการเกื้อกูลกันในสังคมและกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำสวนไม้ประดับสวนผัก นาบัว และนาผักบุ้ง ร้อยละ 40.1 คิดว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายความว่า การเกษตรแบบผสมผสาน (ตารางที่ 12)

การจัดการทรัพยากรการเกษตร

จากข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่าในเรื่องของการจัดการทรัพยากรการเกษตร มีข้อค้นพบที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง คือ กลุ่มเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มตัวอย่าง เข้าใจว่าการจัดการทรัพยากรการเกษตรคือ การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมดและเป็นการจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพ และเป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ ในการพูดคุย กลุ่มตัวอย่างได้พูดถึง พื้นที่ทำกิน คือ ต้องเช่าที่ทำกินเพื่อการประกอบอาชีพ พื้นที่ทำกินมีจำนวนไม่มาก จำเป็นต้องใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด ตัวอย่างที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือ กรณีการทำนาบัว กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะขุดคันล้อมรอบ ๆ บริเวณพื้นที่โดยแบ่งออกเป็นแปลง ๆ และตามคันล้อมจะปลูกไม้ยืนต้น คือ มะม่วง ขนุน มะพร้าว กล้าย และไม้พื้นล่าง ส่วนใหญ่ปลูก ตะไคร้ ต้นกระเพรา มะกรูด มะนาว และในนาบัวจะปล่อยปลา ซึ่งกลุ่มตัวอย่าง จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้นอกจากดอกบัว ในเรื่องของการทำนาข้าวก็เช่นเดียวกัน กลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นว่าการทำงานนาข้าวในภาคกลาง จะปลูกพืชชนิดอื่น ๆ เป็นไปไม่ได้ เพราะการปลูกข้าวในที่นี้มุ่งผลิตเพื่อจำหน่ายเพียงอย่างเดียวส่งออกต่างประเทศ ในหนึ่งปีสามารถทำนาได้ถึง 2-3 ครั้ง เป็นการเกษตรเพื่อขายได้จาก (ตารางที่ 8) ดังนั้นภาพที่ออกมาจึงเป็นการจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด

ในส่วน of ข้อมูลเชิงปริมาณทำการวิเคราะห์แยกส่วนออกเป็น 3 กลุ่มตัวอย่าง พบว่าเกษตรกรที่ทำนาข้าว ร้อยละ 31.3 มีความเข้าใจว่าการจัดการทรัพยากรการเกษตร คือ การจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนรองลงมาร้อยละ 24.7 บอกว่า เป็นการจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด เกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ร้อยละ 46.7 มีความเข้าใจว่าการจัดการทรัพยากรการเกษตร คือ การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด รองลงมาร้อยละ 21.3 บอกว่า เป็นการจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด นอกจากนี้เกษตรกรที่ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง ร้อยละ 34.1 มีความเข้าใจว่าการจัดการทรัพยากรการเกษตร คือ การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมดรองลงมา ร้อยละ 29.3 บอกว่าเป็นการจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด (ตารางที่ 13)

ความรักความชอบอาชีพเกษตร และการช่วยเหลือกันในอาชีพเกษตร

ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรที่ทำข้าว ทำสวนไม้ผล ไม้ประดับ สวนผัก นาบัวและนาผักบุ้ง จะตอบเป็นเสียงเดียวกันคือ ร้อยละ 42.2 เป็นคนที่รักอาชีพนี้ ค่อนข้างมาก และสนใจหาความรู้อยู่ตลอดเวลา รองลงมาร้อยละ 32.0 ตอบว่าเป็นคนรักอาชีพนี้มากที่สุดทีเดียว แต่ในเรื่องของวิธีการแบบ

ดั้งเดิม คือ การลงแขกเอาแรง ช่วยกันไปช่วยกันมา ปัจจุบันนี้ ร้อยละ 50.2 บอกว่าแทบไม่มีเลย มีเพียงร้อยละ 16.7 ที่บอกว่าค่อนข้างน้อย (ตารางที่ 14)

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ การสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้ให้ข้อมูลแทบทุกคน มีความเห็นไปในทางเดียวกันทั้ง 3 กลุ่มตัวอย่าง “การเอาแรงกัน ไม่มีแล้วหมดยุคสมัยไปแล้ว ทำอะไรก็ต้องจ้างเขา คนรับจ้างเขาทำเป็นอาชีพ ลุงแก่แล้วเอาแรงกับใครไม่ไหว อีกอย่างหนึ่งผลผลิตที่เก็บออกจากสวน (มะม่วง) มันก็เก็บพร้อม ๆ กับสวนอื่น เอาแรงกันไม่ได้ต่างคนต่างเก็บ⁶”

“การทำนาก็เช่นการเอาแรงเกี่ยวข้าวในปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้วเพราะชาวบ้านใช้วิธีเกี่ยวข้าวด้วยเครื่องจักรกล วันหนึ่งเก็บเกี่ยวได้ถึง 30-40 ไร่ จ้างเกี่ยวด้วยเครื่องจักรกล ไร่ละ 270-300 บาท ค่าจ้างขนข้าวเปลือก คัดไร่ละ 170 บาท รวมแล้ว 1 ไร่ จะต้องเสียค่าจ้างโดยประมาณ 470 บาท แต่พูดถึงการเอาแรงขนข้าวเปลือกยังทำกันอยู่แต่เปลี่ยนรูปแบบไป คือ ไปเอาแรงขนข้าวเปลือกเวลารถเกี่ยวข้าวมาเกี่ยวข้าวที่นาของใครเจ้าของที่นาจะต้องจ่ายไร่ละ 170 บาท จำนวนเงินที่ได้จะมาแบ่งกันซึ่งทำกันอย่างนี้ทั่วไป โดยมีเหตุผลว่าแต่ละบ้านจะมีที่นาทำกินไม่เท่ากัน ไปเอาแรงแบบสมัยก่อนจะทำได้ไม่ไหวแล้วแต่จะเป็นการเอาแรงแบบจ่ายค่าตอบแทน แต่ความผูกพัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันยังคงเหมือนเดิม⁷”

การทำนาบัว จัดเป็นอาชีพหนึ่งของเกษตรกรในเขตอำเภอบางใหญ่ อำเภอบางกรวย และอำเภอไทรน้อย ส่วนในอำเภออื่น ๆ ผู้วิจัยไม่สามารถที่จะจัดเก็บข้อมูลได้เพราะมีการทำน้อยมากหรือบางอำเภอแทบไม่ได้ทำเลย จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาบัว ให้เหตุผลไว้อย่างน่าสนใจ “อาชีพนี้ไม่มีวันตายถ้าคนไทยยังนับถือศาสนาพุทธ เมื่อถามถึงลงไปถึงจิตสำนึกของคนทำนาบัวในเรื่องของเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม นาบัวจะทำได้ยากเพราะการทำนาบัวต้องฉีดพ่นสารเคมีฯ มาก อย่างน้อย 3 วันต่อครั้ง ซึ่งเป็นอันตรายมากแต่ไม่รู้จะทำอย่างไร ถ้าไม่ฉีดพ่นสารเคมีฯ จะถูกเพลี้ยและหนอนกัดกินใบและดอกบัวทำให้ได้รับความเสียหาย การเอาแรงเก็บดอกบัวในปัจจุบันไม่มีแล้วเพราะคนรุ่นใหม่ ไปทำงานอื่นกันหมด (โรงงานอุตสาหกรรม) เหลือแต่คนรุ่นเก่าที่ทำกันอยู่เพราะการเก็บบัวต้องออกเก็บทุกวัน หรือวันเว้นวัน ไม่มีวันหยุด ต่างคนต่างเก็บในนาบัวของตนเอง⁸”

6 สัมภาษณ์ นายมะลิ พิมพ์ดี เกษตรกรผู้ปลูกไม้ผล

7 สัมภาษณ์ นายเย็น ดวงจันทร์ เกษตรทำนา

8 สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ผุย ขมเยี่ยม เกษตรกรผู้ปลูกนาบัว

การทำไม้ประดับสวนผัก จัดเป็นอาชีพหนึ่งของเกษตรกรที่มีอยู่ให้เห็นโดยทั่ว ๆ ไปของจังหวัดนนทบุรี เกษตรกรจะมีความรู้ในเรื่องการปลูกผักเป็นอย่างดี ทั้งนี้อาจจะเป็นความรู้จากบรรพบุรุษและการเฝ้าหาความรู้และประสบการณ์ (ดังตารางที่ 9) การปลูกผักจะหมุนเวียนการปลูกผักออกไปเรื่อย ๆ จะไม่ซ้ำกัน ถ้าซ้ำกันรอบ 2 หรือ รอบ 3 จะทำให้ผักที่ปลูกไว้เจริญเติบโตไม่ดี การเอาแรงลงแขก เก็บผักปัจจุบันไม่มีแล้วต่างคนต่างทำ หรือจ้างคนงานไว้ประจำที่บ้านโดยจ่ายให้เป็นรายเดือนแต่ส่วนใหญ่จะทำกันเป็นระบบครอบครัว ถ้าทำไม่ทันก็จะจ้างคนในละแวกบ้านมาช่วย

โดยสรุปในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า การเอาแรงลงแขกได้เปลี่ยนรูปแบบการเอาแรงกันไปแล้ว โดยเฉพาะการทำนาข้าว ส่วนอาชีพการเกษตรอื่น ๆ แทบจะไม่มีให้เห็นอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้เข้าช่วยแทนแรงงานคนมากขึ้นและปริมาณงานได้มากกว่าแรงงานคน (ตามที่ได้นำเสนอไปแล้ว) ดังนั้นถ้าจะมีการส่งเสริมรูปแบบการเกษตรคงต้องคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้พอสมควร

4.2.3 คุณค่าความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีในการประกอบอาชีพเกษตรกรกรม

เนื่องจากคุณค่าความเชื่อวัฒนธรรม ประเพณี เป็นรูปแบบหนึ่งของการดำรงชีวิต ที่ส่งสมมาตลอดในสังคมไทย การถูกหล่อหลอมขัดเกลาในวิถีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมมีผลต่อบุคคลนั้น ทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกและจิตใจ จึงเป็นเหตุผลที่นำเอาประเด็น คุณค่า ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี มาพิจารณาในการสร้างแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เกษตรกร

จากการศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ พบว่า เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ให้ความสำคัญเรื่องพิธีพืชมงคล ลดลงไปมากถึงร้อยละ 43.3 (ตารางที่ 15 หัวข้อเกษตรกรที่ทำนาข้าว) โดยให้เหตุผลไว้น่าสนใจ คือ กลุ่มเกษตรกรบอกว่า แทบไม่มีเลยหรือไม่ได้นำเอาวิธีการพืชมงคลในแต่ละปีที่ทางสำนักพระราชวังจัดพิธีขึ้นมา เพราะฤดูกาลทำนาในพื้นที่นี้เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อน คือ สมัยก่อนจะต้องให้หลวงแรกนา ก่อนหลังจากนั้นชาวนาจะไถนา หว่านข้าว ปัจจุบันนี้ทำกันตลอดปี เพราะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยน้ำ ฤดูกาลทำนาข้าว จึงเปลี่ยนไป แต่ร้อยละ 26.1 และร้อยละ 17.4 (ตารางที่ 15 หัวข้อเดียวกัน) บอกว่ามีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ ยังได้เปิดทีวีดูพิธีพืชมงคลที่ท้องสนามหลวง ดูพระโคเสด็จหายว่า กินหญ้า กินข้าว กินถั่ว กินงา กินน้ำ หรือกินเหล้า และฟังคำพยากรณ์หรือคำทำนายของพราหมณ์ ว่าปีนี้ข้าวกล้าในนาข้าวจะได้ผลกี่ส่วน น้ำทำอุดมสมบูรณ์หรือน้ำมากไป เป็นต้น เพื่อนำประกอบการตัดสินใจการทำนาข้าวต่อไป เช่น ปีนี้ต้องหว่านข้าวให้เร็วขึ้นจะได้ทำถึง 2 ครั้ง และจะหนีน้ำได้ทัน นอกจากนี้แล้วยังพบว่าร้อยละ 43.3 ยังทำขวัญข้าว

อยู่มากที่สุด โดยให้เหตุผลไว้เช่นกัน คือ ได้ทำกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เวลาข้าวออกรวง ได้ประมาณระยะหนึ่ง ชาวนาจะนำไม้ไผ่ (ยอดไม้ที่มีกิ่งแขนงหลาย ๆ กิ่ง) แล้วนำผ้าสีหลากสี มาติดเป็นธงสามเหลี่ยม แล้วนำไปเย็บติดไว้กับกิ่งไผ่ และนำชะลอมที่สานด้วยไม้ไผ่ มาผูกติดไว้กับกิ่งไผ่ ซึ่งข้างในจะมีเครื่องเช่นไห้ว อันได้แก่ ผลไม้และขนมต่าง ๆ คือ อ้อย, กล้วย, ขนมหั้วตัด ในวันที่ทำขวัญข้าว จะทำในตอนเช้า จะมีเครื่องเช่นไห้ว คือ มะพร้าวอ่อน 1 ลูก อ้อย, กล้วย, ขนมหาก, พลู, แป้ง, ผัดหน้า, กระจกส่องหน้า, น้ำมันใส่ผม, หวี โดยจะนำไปวางไว้ที่คันทนา ชาวนาจะจุดธูปอันเชิญพระแม่โพสพ ลงมารับรองเช่นไห้ว หลังจากนั้นได้ระยะหนึ่ง จะมาลาของ เช่นกลับไปและแยกของเช่นไห้วบางส่วนใส่ไว้ในชะลอมผูกติดกับกิ่งไผ่ไว้ และบุคคลที่จะอันเชิญพระแม่โพสพจะต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

การแลกนา ปัจจุบันกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 38.7 บอกว่าแทบไม่มีเลย โดยให้เหตุผลว่า สมัยก่อนใช้ควายไถ ปัจจุบันเป็นควายเหล็ก จึงไม่ได้แลกนา ในส่วนของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 30.7 บอกว่ายังมีการแลกนามากทีเดียว โดยให้เหตุผลไว้คือ ก่อนจะทำนาข้าว บรรพบุรุษจะต้องจุดธูปขอขมาพระแม่ธรณีเสียก่อนคือการถือฤกษ์ถือยาม ว่าวันนี้เป็นวันดี จะแลกนาก่อน เพื่อจะได้ทำอะไรต่อไปได้ราบรื่น (ตารางที่ 15)

ในส่วนของ การเช่นไห้วพระภูมิหรือพระชัยมงคล พบว่า ร้อยละ 44.6 บอกว่าทำมากที่สุดทีเดียวในการเช่นไห้วพระภูมิหรือพระชัยมงคล แต่การเช่นไห้วสิ่งอื่น ๆ พบว่า ร้อยละ 59.3 บอกว่าแทบไม่มีเลย (ตารางที่ 15 เรื่องเดียวกัน)

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) พบว่า ร้อยละ 48.0 (ตารางที่ 15 หัวข้อเกษตรกรไม้ผล) ให้ความสำคัญมากที่สุดทีเดียว ในการเช่นไห้วพระภูมิหรือพระชัยมงคล นอกจากนี้แล้วร้อยละ 36.6 ก็ตอบเหมือนกันคือให้ความสำคัญมากที่สุดทีเดียวในการเช่นไห้วสิ่งอื่น ๆ เช่นการไหว้เจ้าที่เจ้าทาง โดยให้เหตุผลว่าทำแล้วเกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ เป็นประเพณีดั้งเดิม ทำตามกันมา เป็นความเชื่อทำให้เจ้าที่เจ้าทางเขาจะได้กินของเช่นไห้วเพราะอาศัยทำกินในที่ดินของเขา

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ประดับ สวนผักบุ้ง นาผักบุ้ง พบว่าร้อยละ 61.4 (ตารางที่ 15 หัวข้อเกษตรกรไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง) ให้ความสำคัญในการเช่นไห้วพระภูมิหรือพระชัยมงคล และร้อยละ 59.3 ก็ตอบเหมือนกันคือให้ความสำคัญมากที่สุดทีเดียวในการเช่นไห้วสิ่งอื่น ๆ เช่นการไหว้เจ้าที่เจ้าทาง การไหว้บรรพบุรุษ โดยให้เหตุผลว่า ทำแล้วเกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ เป็นประเพณีดั้งเดิมทำตามกันมา ทำให้เจ้าที่เจ้าทางเขาได้กินของเช่นไห้ว เป็นต้น

จากข้อมูล (ตารางที่ 15) สรุปได้ว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ ทั้ง 3 กลุ่มตัวอย่าง ได้ให้ความสำคัญต่อคุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี อย่างหลากหลาย รวมเอาทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเป็นมิติต่าง ๆ ของวิถีการดำรงชีวิตมาใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

4.2.4 การเพาะปลูก การปลูกพืชหมุนเวียน การพักฟื้นหน้าดิน การแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ทางการเกษตร

ข้อมูลเชิงปริมาณในภาพรวม ของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง ในเรื่องของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดและวิธีการต่าง ๆ ระหว่างเพื่อนบ้าน เป็นไปตามลักษณะทางสังคมไทย คือ การพึ่งพาอาศัยกันในสังคมชนบท หรือสังคมเมืองที่ยังสืบคลานหรือขยายตัวเข้าไปไม่มากนัก การพูดคุยการบอกกล่าวการเล่าสู่เรื่องราวต่าง ๆ ระหว่าง เพื่อนบ้านยังเป็นไปตามปกติแสดงให้เห็นถึงลักษณะวัฒนธรรมไทยยังคงดำเนินอยู่ ดังกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 40.2 และร้อยละ 21.3 (ตารางที่ 16) บอกว่ายังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ให้กันและกันอยู่ โดยให้เหตุผลไว้น่าสนใจ คือ ได้รับความรู้แลกเปลี่ยนความคิดได้เพิ่มประสบการณ์มากขึ้น นำเอาวิธีการความรู้ที่บอกกันเล่าสู่กันฟังไปปรับปรุงดูแลสวนของตนเองให้ดีขึ้นอีกอย่างหนึ่งเมื่อเห็นสวนเพื่อนบ้าน นาข้าวเพื่อนบ้าน ได้ผลผลิตดีทำให้เราอยากทำตามเขามากขึ้น แต่กลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่งคือ ร้อยละ 23.8 (ตารางที่ 16) บอกว่า มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิธีการต่าง ๆ ในการทำการเกษตร ค่อนข้างน้อย โดยให้เหตุผลไว้น่าสนใจเช่นกัน คือ ไม่มีเวลาต่างคนต่างทำ ไม่ได้ไปไหนอยู่แต่ที่บ้าน ความรู้ใกล้เคียงกัน ทำกันแบบเดิม ๆ ในเรื่องนี้เข้าใจว่า การทำอาชีพทางการเกษตร ลักษณะของอาชีพจะมีความแตกต่างกันออกไป เช่น การทำนาบัว เวลาว่างค่อนข้างจะจำกัดด้วยเวลา คือ ตอนเช้าเก็บดอกบัว บ่ายกำจัดดอกบัวเพื่อเตรียมขายและยังต้องหาเวลาไปฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชและเก็บสาหร่าย วัชพืชขึ้นจากนาบัว ดังนั้นเวลาที่จะมาพบกัน พูดคุยกันจึงเป็นไปได้น้อยมาก นอกเสียจากเรื่อง นั้น ๆ มีความสำคัญจริง ๆ ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ การปลูกพืชไม้ประดับบางสวนปลูกพืชไม้ประดับ เช่น การปลูกต้นรัก เวลาว่างที่จะไปทำอย่างอื่นได้น้อยมาก เมื่อไปเก็บมาแล้ว จะต้องแกะเปลือกให้เหลือแต่ดอกเพียงอย่างเดียว เวลาทั้งหมดจะหมดไปในสิ่งเหล่านี้ จึงได้คำตอบที่เป็นเหตุผลว่าไม่ว่างและไม่มีความสนใจในหัวข้อการประกอบอาชีพการเกษตรปัจจุบันกับการให้ความสำคัญในเรื่องของฤดูกาลเพาะปลูกการเก็บเกี่ยวการพักฟื้นหน้าดิน ได้อธิบายบ้างแล้วในเรื่องของเกษตรกรทำนาข้าว ปัจจุบัน เน้น การเกษตรเพื่อขาย ปีหนึ่ง ๆ สามารถทำนาได้ 2-3 ครั้ง ทำกันตลอด จะมีเว้นบางในช่วงเดือน กันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน เพราะในภาคกลางพื้นที่บางส่วนนี้จะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม โอกาสที่จะประสบปัญหาเรื่องปริมาณน้ำที่จะไหลเอ่อท่วมนาข้าวได้มากกว่าปกติ ดังคำ

โบราณที่ “ว่าเดือน 11 น้ำนอง เดือน 12 น้ำเต็มตลิ่ง” นี้คือเหตุผลหนึ่งที่ชาวนาในพื้นที่หยุดการทำนาข้าว แต่เมื่อมาดูข้อมูลเชิงปริมาณจะพบว่า ร้อยละ 37.7 และร้อยละ 25.3 (ตารางที่ 17) บอกว่าตนเองให้ความสำคัญค่อนข้างมากและมากที่สุด ในเรื่องของการเพาะปลูก (ตารางที่ 17) หัวข้อเกษตรกรที่ทำนา ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างได้มองถึงเวลาการทำนาข้าวช่วงไหนดีควรจะได้หว่านข้าวในนาเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งส่วนใหญ่จะหว่านข้าวพร้อมกันในละแวกเพื่อนบ้าน เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าว จะได้เก็บเกี่ยวไปพร้อม ๆ กัน เพราะปัจจุบันต้องจ้างรถเกี่ยวข้าว มาเกี่ยวข้าวแทนแรงงานคน ถ้าหว่านไถไม่พร้อมกันเพื่อนบ้าน จะประสบปัญหาในการเก็บเกี่ยวเป็นอย่างมาก⁹

เกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล(ไม้ยืนต้น) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณการประกอบอาชีพการเกษตรกับการให้ความสำคัญในเรื่องการเพาะปลูก การพักหน้าดิน ร้อยละ 40.7 และร้อยละ 19.30 ให้ความสำคัญค่อนข้างมากและมากที่สุดแต่ร้อยละ 32.0 บอกว่าแทบไม่มีเลย (ตารางที่ 17) จากข้อมูลเชิงปริมาณ ส่วนนี้ ในการเก็บข้อมูลของเกษตรกร ผู้ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) จะมีความหลากหลาย ของการปลูกพืช คือ กลุ่มตัวอย่าง บางตัวอย่าง จะปลูกไม้ยืนต้น เช่น สวนมะม่วง สวนส้มโอ สวนกระท้อน และสวนทุเรียน ในเขตอำเภอเมือง ดังนั้นข้อมูล จึงมีความต่างกัน ถ้าเป็นสวนทุเรียน จะต้องดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดเพราะส่วนใหญ่เป็นสวนทุเรียนเก่า ซึ่งกำลังรณรงค์สนับสนุนการปลูกทุเรียนให้กลับคืนมาใหม่ การเอาใจ ดูแล จะมีความละเอียดอ่อนมากกว่าไม้ผลยืนต้นประเภทอื่น ถ้าเป็นสวนมะม่วง กระท้อน หลังเก็บผลผลิต จะทำการตัดแคง กิ่ง ใบ ต้น แล้วบำรุงด้วย ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอก ซึ่งดูแลจะง่ายกว่าการปลูกไม้ยืนต้นบางอย่าง

สำหรับเกษตรกรทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักนึ่ง ในข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 30.7 และร้อยละ 18.7 บอกว่าแทบไม่มีเลย และค่อนข้างน้อย แต่ร้อยละ 28.0 และร้อยละ 22.6 (ตารางที่ 17) บอกว่าค่อนข้างมากและมากที่สุด ในเรื่องนี้ก็เช่นเดียวกัน การทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง วิธีการทำหรือการให้ความสำคัญในการพักหน้าดิน ฤดูกาลเพาะปลูกมีความแตกต่างกันเห็นได้ชัด เช่น เกษตรกรที่ทำสวนผัก จะมีพักหน้าดินหลังจากเก็บพืชหมดแล้ว จะพินหน้าดินตากแดด เพื่อลดความชื้นของดิน เพราะการปลูกผัก ในพื้นที่นี้จะยกร่องน้ำ ดังนั้นดินจะมีความชื้นสูง จำเป็นต้องพินหน้าดินตากแดด อีกอย่างหนึ่งเกษตรกรผู้ปลูกผักจะ

9 สัมภาษณ์นายเย็น ดวงจันทร์ เกษตรกรทำนาข้าว

หมุนเวียนการปลูกผักแต่ละชนิดหมุนเวียนกันไปในพื้นที่เดิม แต่ถ้าเป็นกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ทำนาบัว นาผักบุ้ง เรื่องการปักหน้าดิน ถูการเพาะปลูก ไม่สามารถที่จะทำได้เลยเพราะเกษตรกรเหล่านี้จะเก็บผลผลิตกันทุกวันนอกเสียจากว่า ดอกบัว หรือผักบุ้ง ให้ผลผลิตไม่ได้ จะใช้รถไถคนเดินตามตลาดทิ้งแล้วทำการปักดำใหม่

การปลูกพืชผสมผสานหรือปลูกพืชหมุนเวียนกันในพื้นที่ เพื่อความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ในข้อมูลเชิงปริมาณ ทำการวิเคราะห์แยกกลุ่มตัวอย่าง เพราะแต่ละกลุ่มตัวอย่างจะมีความแตกต่างอยู่ในตัวของมันเอง เช่น กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรทำนาข้าวส่วนใหญ่ร้อยละ 80.0 (ตารางที่ 18 ข้อหัวเกษตรกรที่ทำนาข้าว) บอกว่าแทบไม่มีเลย ที่จะปลูกพืชหมุนเวียนได้ ด้วยเหตุผลที่ได้เสนอไปแล้วบางส่วนในเรื่องของการทำนาข้าว แต่ในส่วนของเกษตรกรที่ทำสวนไม้ผลหรือไม่ยืนต้น ร้อยละ 50.0 และร้อยละ 27.3 (ตารางที่ 18) บอกว่าค่อนข้างมาก และมากที่สุดในการปลูกพืชหลายชนิด ผสมผสานกันอยู่ในสวน โดยให้เหตุผลว่าจะได้เก็บผลผลิตที่ออกจากสวนตลอดทั้งปี ทำให้เกิดรายได้ตลอดปี และยังทำให้ระบบนิเวศดีขึ้น

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพ ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง ร้อยละ 64.0 และร้อยละ 18.0 (ตารางที่ 18 หัวข้อเกษตรกรทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักบุ้ง) บอกว่าแทบไม่มีเลยและค่อนข้างน้อยโดยให้เหตุผล พื้นที่เพราะปลูกมีจำนวนน้อยปลูกพืชอย่างอื่นไม่ได้ และตามคั้นล้อมเท่านั้น

วิธีการผลิตของอาชีพเกษตรกร เป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมเกษตรได้สืบทอดต่อกันมา จวบจนวิธีการผลิตแบบทุนนิยมสมัยใหม่มากขึ้น มโนทัศน์ การรับรู้เรื่องราวของการทำการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไป วิธีการผลิตแบบพอเพียง ค่อนข้างจะหายไปจากสังคมเกษตร อาชีพการเกษตรแบบทุนนิยม มุ่งหวังเพื่อการขาย และความต้องการให้ได้มาซึ่งผลผลิตมากที่สุด และการผลิตส่วนเกินเพื่อการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือย นำไปสู่ความตกต่ำของราคาสินค้าทางการเกษตร จิตสำนึกของเกษตรกร เชิงนิเวศวัฒนธรรม คงเป็นสิ่งที่ต้องสร้างขึ้นหรือบูรณาการสิ่งเดิมไว้ ภายใต้เงื่อนไขของสังคมแนวราบ ซึ่งขอไปพิจารณาเสนอแนะในการอภิปรายผลต่อไป

ตารางที่ 12 ความคิดเห็นและความเข้าใจในคำว่าเกษตรกรรมเชิงนิเวศจำแนกตามกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

ความคิดเห็นและความเข้าใจในคำว่า เกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายถึง	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรทำนาข้าว		
การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ ทำไร่ ทำนาทำสวนให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศค้ำนึ่ง ถึงความรู้เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่น	50	33.3
การประกอบอาชีพเกษตร โดยไม่ใช้สารเคมีฯ	9	60
การประกอบอาชีพแบบสมัยเก่าดั้งเดิม	22	14.7
การประกอบอาชีพแบบผสมผสาน	69	46.0
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)		
การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ ทำไร่ ทำนาทำสวนให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศค้ำนึ่ง ถึงความรู้เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่น	90	60.1
การประกอบอาชีพเกษตร โดยไม่ใช้สารเคมีฯ	8	5.3
การประกอบอาชีพแบบสมัยเก่าดั้งเดิม	26	17.3
การประกอบอาชีพแบบผสมผสาน	26	17.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ประดับ/สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง		
การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก คือ ทำไร่ ทำนาทำสวนให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศค้ำนึ่ง ถึงความรู้เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่น	65	43.3
การประกอบอาชีพเกษตร โดยไม่ใช้สารเคมีฯ	14	9.3
การประกอบอาชีพแบบสมัยเก่าดั้งเดิม	11	7.3
การประกอบอาชีพแบบผสมผสาน	60	40.1
รวม	150	100.0

ตารางที่ 13 ความเข้าใจในเรื่องของการจัดการทรัพยากรการเกษตร จำแนกตามกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

การจัดการทรัพยากรการเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรทำนาข้าว		
การจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด	37	24.7
การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด	27	18.0
การดูแลเอาใจใส่พืชที่ปลูกจนได้ผลผลิตออกมาจำหน่าย	39	26.0
การจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เกิดความยั่งยืน	47	31.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)		
การจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด	32	21.3
การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด	70	46.7
การดูแลเอาใจใส่พืชที่ปลูกจนได้ผลผลิตออกมาจำหน่าย	19	12.7
การจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เกิดความยั่งยืน	29	19.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง		
การจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด	44	29.3
การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด	51	34.1
การดูแลเอาใจใส่พืชที่ปลูกจนได้ผลผลิตออกมาจำหน่าย	35	23.3
การจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เกิดความยั่งยืน	20	13.3
รวม	150	100.0

ตารางที่ 14 ความรักความชอบอาชีพเกษตรและการช่วยเหลือกัน (การเอาแรงลงแขก)
ของเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มตัวอย่าง

หัวข้อเรื่อง	แทบไม่มีเลย	ค่อนข้างน้อย	ค่อนข้างมาก	มากที่สุดเดียว	รวม
ความรักความชอบอาชีพเกษตร	14 (3.1)	102 (22.7)	190 (42.2)	144 (32.0)	450 (100.0)
การลงแขกเอาแรงช่วยเหลือกันไปช่วยเหลือกันมา	226 (50.2)	75 (16.7)	86 (19.1)	63 (14.0)	450 (100.0)

ตารางที่ 15 ลักษณะของความเชื่อในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีค่านิยม จำแนกตามการประกอบอาชีพทางการเกษตร

หัวข้อเรื่อง	แทบไม่มีเลย	ค่อนข้างน้อย	ค่อนข้างมาก	มากที่สุดเดียว	รวม
เกษตรกรที่ทำนาข้าว					
พิธีพืชมงคล	65 (43.3)	19 (12.6)	40 (26.7)	26 (17.4)	150 (100.0)
การทำขวัญข้าว	41 (27.3)	18 (12.0)	26 (17.4)	65 (43.3)	150 (100.0)
การแลกนา	58 (38.7)	23 (15.3)	23 (15.3)	46 (30.7)	150 (100.0)
การเซ่นไหว้พระภูมิ	26 (17.4)	21 (14.0)	39 (26.0)	64 (42.6)	150 (100.0)
การเซ่นไหว้สิ่งอื่น ๆ	89 (59.3)	25 (16.7)	14 (9.3)	22 (14.7)	150 (100.0)
					450(100.0)
เกษตรกรทำสวนไม้ผล					
พิธีพืชมงคล	-	-	-	-	-
การทำขวัญข้าว	-	-	-	-	-
การแลกนา	-	-	-	-	-
การเซ่นไหว้พระภูมิ	11 (7.3)	32 (21.3)	35 (23.3)	72 (48.1)	150 (100.0)
การเซ่นไหว้เจ้าที่ สิ่งอื่น ๆ	31 (20.7)	33 (22.0)	31 (20.7)	55 (36.6)	150 (100.0)
					450(100.0)

ตารางที่ 15 (ต่อ) ลักษณะของความเชื่อในเรื่องของวัฒนธรรมประเพณีค่านิยม จำแนกตามการประกอบอาชีพทางการเกษตร

หัวข้อเรื่อง	แทบไม่มีเลย	ค่อนข้างน้อย	ค่อนข้างมาก	มากที่สุด	รวม
เกษตรกรที่ทำสวนไม้ ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง					
พิธีพืชมงคล	-	-	-	-	-
การทำขวัญข้าว	-	-	-	-	-
การแลกนา	-	-	-	-	-
การเซ่นไหว้พระภูมิ	14 (9.3)	15 (10.0)	29 (19.3)	92 (61.4)	150 (100.0)
การเซ่นไหว้สิ่งอื่น ๆ	21 (14.0)	13 (8.7)	24 (18.0)	89 (59.3)	150 (100.0)
รวม					450(100.0)

ตารางที่ 16 การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้วิธีการต่าง ๆ ในอาชีพทางการเกษตรของเกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ และวิธีการต่าง ๆ ทางเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
แทบไม่มีเลย	66	14.7
ค่อนข้างน้อย	107	23.8
ค่อนข้างมาก	181	40.2
มากที่สุด	96	21.3
รวม	450	100.0

ตารางที่ 17 การประกอบอาชีพการเกษตรปัจจุบันกับการให้ความสำคัญในเรื่องของฤดูกาลการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การพักฟื้นหน้าดิน จำนวน ตามกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

การให้ความสำคัญในเรื่องของการเพาะปลูก	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรที่ทำนาข้าว		
แทบไม่มีเลย	33	22.0
ค่อนข้างน้อย	23	15.0
ค่อนข้างมาก	56	37.7
มากที่สุดเลย	38	25.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)		
แทบไม่มีเลย	12	8.0
ค่อนข้างน้อย	48	32.0
ค่อนข้างมาก	61	40.7
มากที่สุดเลย	29	19.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง		
แทบไม่มีเลย	46	30.7
ค่อนข้างน้อย	28	18.7
ค่อนข้างมาก	42	28.0
มากที่สุดเลย	34	22.6
รวม	150	100.0

ตารางที่ 18 การทำการเกษตรได้ปลูกพืชหลายชนิดหรือหมุนเวียนกันในพื้นที่เดียวกันเพื่อความสมบูรณ์ทางระบบนิเวศของเกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การปลูกพืชหลายชนิดหรือหมุนเวียนในแปลงเดียวกัน	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรทำนาข้าว		
แทบไม่มีเลย	120	80.0
ค่อนข้างน้อย	150	10.0
ค่อนข้างมาก	9	6.0
มากที่สุดเลย	6	4.0
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)		
แทบไม่มีเลย	10	6.7
ค่อนข้างน้อย	24	16.0
ค่อนข้างมาก	75	50.0
มากที่สุดเลย	41	27.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง		
แทบไม่มีเลย	96	64.0
ค่อนข้างน้อย	27	18.0
ค่อนข้างมาก	13	9.3
มากที่สุดเลย	14	9.7
รวม	150	100.0

4.2.5 พฤติกรรมการใช้ ไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ในภาพรวมของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง (ตารางที่ 19) กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 62.4 ใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช มีเพียงร้อยละ 14.7 ไม่ได้ใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และร้อยละ 22.9 ใช้บ้าง ไม่ใช้บ้างในการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช

ข้อมูล (ตารางที่ 19) ซึ่งให้เห็นว่า สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ที่เกษตรกรนำไปใช้ มีหลายอย่างด้วยกันตามตัวอย่างชาวบ้านเรียกชื่อกันอยู่ เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลงชนิดต่าง ๆ ยาเชื้อรา ยาคุมวัชพืชในนาข้าว และยังมีสารเคมีอีกหลายชนิดที่ไม่นำมาเสนอในที่นี้ ซึ่งไม่ต้องอธิบายถึงเหตุผลว่าทำไมเกษตรกรยังจำเป็นต้องใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชแต่มีประเด็นน่าสนใจมากกว่าในหัวข้อการใช้หรือไม่ใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช คือวิธีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ข้อมูล (ตารางที่ 20) ซึ่งชี้ว่า เกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 73.1 บอกถึงวิธีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช คือ ต้องรอจนครบวันที่ระบุความปลอดภัยหลังการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช แต่ร้อยละ 14.1 บอกว่าส่วนใหญ่แล้วไม่รอ ดังนั้นถ้าการตีความข้อมูลจาก (ตารางที่ 20) แทนไม่ต้องถามเลยว่า สถานการณ์อย่างนี้เกษตรกรมีจิตสำนึกทางการเกษตรเป็นอย่างไร เกษตรกรคำนึงถึงความสำคัญของเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม เช่นกัน เกษตรกรทราบถึงภัยอันตรายของสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชเป็นอย่างดี แต่ข้อมูล (ตารางที่ 20) ยังมีเกษตรกร อีกร้อยละ 12.8 บอกว่ารอบ้างไม่รอบ้าง เรื่องนี้มีข้อสังเกตคือ พืชบางชนิดที่เกษตรกรปลูกลงไปแปลง เช่น กุหลาบ บัว มะลิ ดาวเรือง เป็นต้น เมื่อฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชไปแล้ว จะรอให้ครบกำหนดตามวันที่ระบุไว้ในฉลากของขวดบรรจุสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ไม่สามารถจะทำได้ เพราะพืชเหล่านี้จะต้องเก็บดอก หรือตัดดอกทุกวัน ไม่เช่นนั้นแล้วดอกจะบานร่วงโรยเสียหายไปหมด นี่ก็คือคำตอบที่มองเห็นเป็นรูปธรรมมากและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลที่ เป็นจริง และเมื่อได้มีการพูดคุยถึงรายละเอียด ว่ามีอะไรมาทดแทนการใช้ การฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช เช่น พวกน้ำยาสะเดา ที่มีขายอยู่ตามท้องตลาด เกษตรกรเล่าให้ฟังถึงการใช้ยาสะเดาฉีดพ่นได้เคยปฏิบัติแล้วแต่ใช้ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ฉะนั้นไม่ต้องการฉีดยาเลยมันเป็นอันตรายต่อตัวฉันคนเก็บและคนที่ซื้อไปบูชาพระ แต่ถ้าไม่ฉีดยาดอกเสียหายหนอนจะหมด¹⁰ ใน

10 สัมภาษณ์ นางสาว พวงแพ เกษตรกรทำสวนไม้ประดับ

“เรื่องนี้คงไม่สามารถบอกได้ว่าเกษตรกรขาดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม หรือไม่คงจะต้องเป็นเรื่องหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบจะไปช่วยแก้ไขปัญหาเกษตรกรเหล่านี้ มากกว่าที่จะมามองว่าเรามีจิตสำนึกหรือขาดจิตสำนึก”

สำหรับเกษตรกรที่นำเอาวิธีการใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช มาฉีดพ่นในแปลงพืชของตนเอง พบว่า ร้อยละ 70.0 ใช้สมุนไพรฉีดพ่น (ตารางที่ 21) และการฉีดพ่นนั้นขึ้นอยู่กับการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช คือ ถ้าแมลงศัตรูพืชระบาดมากก็จะฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชสลับกับวิธีการใช้สมุนไพรฉีดพ่น ร้อยละ 45.7 (ตารางที่ 22)

การฉีดพ่นพืชสมุนไพร เพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืชจะมีส่วนประกอบ คือ สะเดา หัวข่าแก่ และตะไคร้หอม จากการสัมภาษณ์ เกษตรกรผู้ปลูกไม้ยืนต้น คือ ปลูกมะม่วง¹¹ การฉีดสารสกัดจากสะเดา หัวข่าและตะไคร้หอม วิธีการคือ นำเอาใบสะเดา หรือเมล็ดสะเดา มาสับให้ละเอียด นำหัวข่าแก่ มาสับเป็นชิ้น ๆ ให้ละเอียดเช่นกัน และนำส่วนของลำต้นและใบตะไคร้หอม มาสับเป็นชิ้นให้ละเอียด มีส่วนผสม คือ สะเดา 2 กิโลกรัม หัวข่าแก่และตะไคร้หอมอย่างละ 1 กิโลกรัม นำมารวมกันแล้วใส่ลงไปครกตำข้าว ตำให้ละเอียดพอประมาณ หลังจากนั้นนำไปใส่ภาชนะหรือตุ่มน้ำ หลังจากนั้นให้ใส่น้ำสะอาดลงไปในตุ่มน้ำหรือภาชนะที่รองรับ โดยกะเนว่า น้ำที่ใส่ลงไป มีปริมาณน้ำสูงกว่าพืชสมุนไพรที่ใส่ลงแล้วปิดฝาโอ่ง นำไปไว้ที่แสงแดดส่องไม่ถึง ทิ้งไว้ 1 คืน แล้วให้นำเอาผ้าขาวบาง หรือตัวกรองตะกอนมากรองเอาแต่น้ำยาสะเดา กากที่เหลือไปทิ้งโคนต้นไม้เป็นปุ๋ยต่อไป หลังจากได้น้ำยาสะเดาที่เข้มข้นแล้วสามารถนำไปผสมกับน้ำในอัตราส่วน น้ำยาสะเดา 1 ลิตร ผสมกับน้ำ 20 ลิตร และผสมสบู่ลงไปเล็กน้อย เพื่อให้เกิดความหนืด จะทำให้น้ำยาสะเดาจับอยู่บนใบพืชได้ดี นำไปฉีดพ่นเพื่อการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืชต่อไป ถ้าทางที่ดีก่อนฉีดสารสะเดา ควรฉีดพ่นสารยามาแมลง กำจัดศัตรูพืชเสียก่อน จะทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ในการสัมภาษณ์พูดคุย ทำให้เห็นว่าเกษตรกรรายนี้มีจิตสำนึกทางการเกษตร เป็นอย่างสูง รู้จักวิธีการที่จะใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ในบางช่วงเวลาคือ ช่วงเวลาที่มีแมลงศัตรูพืชระบาดมาก หรือทำการฉีดพ่นป้องกันไว้ก่อนแล้ว แล้วจึงใช้น้ำยาสะเดา ที่สกัดด้วยตนเอง มาฉีดพ่นตอนหลัง ถ้าสังคมเกษตรมีวิธีการคิด และกระทำอย่างนี้แล้ว การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม จะกลับคืนมาอย่างแน่นอน

11 สัมภาษณ์เกษตรกร ผู้ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)

ตารางที่ 19 การใช้หรือไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การใช้หรือไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช	จำนวน	ร้อยละ
ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช	281	62.4
ไม่ได้ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช	66	14.7
ใช้บางไม่ได้ใช้ในการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช	103	22.9
รวม	450	100.0

ตารางที่ 20 วิธีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

วิธีการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชศึกษาจากการใช้สารเคมีและการใช้บ้างไม่ใช้บ้างในเรื่องของสารเคมี	จำนวน	ร้อยละ
รองนครบกำหนด วันที่ระบุความปลอดภัยหลังฉีดพ่น เพื่อไม่ให้สารพิษตกค้างต่อผลผลิตถึงทำการเก็บผลผลิต	281	73.1
รอบ้างไม่รอบ้าง	49	12.8
ส่วนใหญ่ไม่รอ	54	14.1
รวม	384	100.0

ตารางที่ 21 จำนวนกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ 3 กลุ่มตัวอย่าง ไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชหรือใช้บ้างไม่ได้ใช้บ้าง ได้นำเอาวิธีการใช้พืชสมุนไพร เพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช

การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืช	จำนวน	ร้อยละ
ใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	72	70.0
ไม่ได้ใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	31	30.0
รวม	103	100.0

ตารางที่ 22 วิธีการใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืชของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืช	จำนวน	ร้อยละ
ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชใช้แมลงศัตรูพืชตายไปก่อนแล้วจึงนำสมุนไพรเพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	19	26.5
ฉีดพ่นสมุนไพรเพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืชเพียงพอย่างเดียว	20	27.8
ขึ้นอยู่กับการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช ถ้าแมลงศัตรูพืชระบาดมากก็ฉีดพ่นสารเคมีสลับกันไป	33	45.7
รวม	72	100.0

4.2.6 จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม

ภาพรวมของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง (ตารางที่ 23) กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 44.9 บอกว่าแทบไม่มีเลย ที่ว่าอาชีพของตนเองก่อให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อม และร้อยละ 29.2 บอกว่าค่อนข้างน้อยที่จะก่อให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ให้เหตุผลคล้าย ๆ กัน คือ ฉีดพ่นสารเคมีฯ บ้างเล็กน้อย ใช้สารเคมีฯ ฉีดพ่นเท่าที่จำเป็น ใช้ตามฉลากที่บอกอัตราการใช้ แต่อีกร้อยละ 21.0 และร้อยละ 4.9 (ตารางเดียวกัน) บอกว่าค่อนข้างมากและมากที่สุด โดยให้เหตุผลที่น่าสนใจคือเมื่อใช้สารเคมีฯ จะสะสมตกค้างอยู่ในดินและน้ำเกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม รู้ยู่ว่ามีอันตรายแต่จำเป็นต้องใช้ เพราะยังไม่อะไรมาทดแทนสารเคมีฯ ได้

จากข้อมูลเชิงปริมาณจะสอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ เกษตรกรที่ทำสวน นาบัว จะใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช เพราะแมลงศัตรูพืชจะมารบกวนมากจำเป็นต้องใช้สารเคมีฯ และสารเคมีฯ เหล่านี้จะตกค้างสะสมอยู่ในดินและน้ำโดยเฉพาะนาบัวจะฉีดพ่นสารเคมีฯ มาก ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว สารเคมีฯ จะตกลงสู่น้ำในนาบัว ส่วนใหญ่แล้วเกษตรกร จะไม่ถ่ายน้ำออก มีแต่สูบน้ำเข้านาบัวแต่เกษตรกรที่ทำนาข้าว จะประสบปัญหาการใช้สารเคมีในช่วงแรก ๆ คือ การใช้สารเคมีฯ มาหอยเชอริ ซึ่งระบาดไปทั่วพื้นที่นาข้าวของเกษตรกร เกษตรกรจะหยอดน้ำลงไปบนนาข้าว ซึ่งจะส่งผลให้สัตว์น้ำและนกได้ตายลงไป และยังมีเกษตรกรบางราย¹² หลังจากหยอดยาฆ่าหอยเชอริได้

ประมาณ 4-5 วัน จะปล่อยน้ำในนาข้าวให้ไหลลงสู่ลำคลอง ผลปรากฏ คือสัตว์น้ำทุกชนิดตายหมด ระบบนิเวศสูญเสียไปอย่างมาก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตไว้ว่าปัญหานี้จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน “ดังนั้นจะสรุปว่าเกษตรกรมีจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมหรือไม่ คงไม่สามารถชี้ชัดลงไปได้ เพราะผู้ตอบส่วนหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าตนเองมีพฤติกรรมที่ไม่แปลกแยกไปจากแนวปทัสถานของสังคม มีเพียงเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่มีพฤติกรรมแตกต่างจากสังคมที่ปฏิบัติ”

ตารางที่ 23 อาชีพการเกษตรก่อให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

อาชีพการเกษตรที่ทำอยู่ก่อให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม	จำนวน	ร้อยละ
แทบไม่มีเลย	202	44.9
ค่อนข้างน้อย	132	29.2
ค่อนข้างมาก	94	21.0
มากที่สุดเลย	22	4.9
รวม	450	100.0

4.2.7 จิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ในความคิดเห็นของเกษตรกรต่อ

เกษตรกรในท้องถิ่นเดียวกัน

ได้กล่าวถึงเรื่องจิตสำนึกไว้พอสมควรในบทที่ 2 โดยมีจุดมุ่งหมายให้เห็นว่าการเกษตรกับวิถีการผลิต ไม่มีวิธีการใดดีกว่าแบบใดแบบหนึ่งในเรื่องของวิถีการผลิตแบบพอเพียงชีพ และวิถีการผลิตแบบทุนนิยม การทำเกษตรคงต้องนำเอาแนวคิดทั้งสองรูปแบบมาผนวกเข้าด้วยกัน และสิ่งที่นำเสนอต่อไปนี้จะเป็นการให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มาจากประสบการณ์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อชี้ให้เห็นการตอบของกลุ่มตัวอย่างมีความคิดอย่างไรต่อเพื่อนบ้านของตนเองที่มีต่อจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยแยกให้เห็นเด่นชัด ในแต่ละกลุ่มตัวอย่าง

เบื้องต้นผู้ศึกษาต้องการทราบถึง หลักฐานหรือข้อบ่งชี้ที่แสดงถึงการมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมอยู่มากน้อยเพียงใด เกษตรกร ยังคงยึดถือคุณค่าวัฒนธรรมความเชื่อ สิ่งที่ยึดมั่นที่กระทำไว้สืบทอดไว้ ได้ดำเนินการมาจนปัจจุบันหรือไม่อย่างไร ดังการศึกษาในส่วน จึงได้แยกหัวข้อการศึกษาออกเป็นหัวข้อแต่ละหัวข้อ เพื่อให้เห็นภาพเด่นชัดขึ้นและเป็นการรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณผสมผสานกับข้อเชิงคุณภาพที่เห็นสอดคล้องกันและแย้งกันในบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าว

จากข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 41.3 และร้อยละ 15.3 (ตารางที่ 24 หัวข้อเกษตรกรที่ทำนาข้าว) บอกว่า เกษตรกรในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมค่อนข้างมาก และมากทีเดียว โดยให้เหตุผลไว้น่าสนใจ อาชีพดั้งเดิมที่สมัยปู่ ย่า ตา ตาย มาหักล้าง ถางพงแล้วทำนาข้าว ทำสืบทอดกันมา พื้นที่เหมาะสมดีกับการทำนาข้าว ชาวบ้านส่วนมากในพื้นที่นี้ทำนาข้าวกันทั้งนั้น และก็ช่วยเหลือกันไปช่วยเหลือกันมา เห็นเพื่อนบ้านเปลี่ยนอาชีพ จากการทำนาข้าวไปขุดสวนปลูกไม้ยืนต้น ปลูกต้นจำปีเก็บดอกขาย ปลูกกุหลาบเก็บดอกขาย สุดท้ายทำไประยะหนึ่งก็หันกลับมาทำนาข้าว นาข้าวไม่หกลกหลง เหมือนการปลูกพืชชนิดอื่น¹³ นี้คือ ข้อมูลส่วนหนึ่งที่กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูล แต่ยังมีกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 34.1 และร้อยละ 9.3 (ตารางที่ 24 หัวข้อเกษตรกรที่ทำนาข้าว) คิดว่า เกษตรกรทั่ว ๆ ไปในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศ

13 สัมภาษณ์ เกษตรกรผู้ทำนาข้าว

วัฒนธรรม ค่อนข้างน้อย และแทบไม่มีเลยตามลำดับโดยให้เหตุผลไว้สนใจเช่นกัน คือ เกษตรที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจำเป็นต้องเช่าพื้นที่เพื่อทำนาข้าว และพื้นที่เช่าทำนาในแต่ละรายก็มีจำนวนไม่มาก ดังนั้นการเพาะปลูกข้าวจะทำได้ถึง 2-3 ครั้ง ในแต่ละปีของการทำนา ประเพณีต่าง ๆ เช่นวันพีชมงคล การแลกนาขวัญ การทำขวัญข้าว ปัจจุบันยังมีให้เห็นอยู่มาก แต่พิธีพีชมงคล เดิมต้องให้หลวงแลกนาก่อน (ทำพิธีพีชมงคล) แล้วชาวบ้านถึงจะทำนาข้าวตาม แต่ปัจจุบันการทำนาเปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว ทุก ๆ อย่างจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง

จากข้อความและเนื้อหาที่กล่าวหาพอที่จะสรุปได้ว่า อาชีพการทำนาข้าว ยังคงอยู่ต่อไป แต่ความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีค่านิยม คงจะถดถอยลงไปเพราะความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ต่าง ๆ เข้ามาช่วยเสริมแรงในการประกอบอาชีพเกษตรโดยเฉพาะการทำนาข้าว

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพไม้ผล (ไม้ยืนต้น)

จากข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 45.3 (ตารางที่ 24 หัวข้อเกษตรกรทำอาชีพปลูกไม้ผล) บอกว่าเกษตรกรในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ค่อนข้างน้อย โดยให้เหตุผลไว้คือ ปัจจุบันคนทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) มีจำนวนลดลง สังคมเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่บางส่วนถูกขายไป พื้นที่ในการทำสวนลดลง ถูกแบ่งย่อย ๆ ให้ลูกหลานแต่ละคนจึงมีพื้นที่น้อย ดังนั้นการทำให้เป็นอาชีพเกษตรโดยตรงมีน้อยมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่จะปลูกเป็นพืชผสมผสานไม่ได้ทำเป็นธุรกิจดังเห็นได้จาก การทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ลักษณะการปลูกส่วนใหญ่แล้วเป็นของดั้งเดิม แต่มาปลูกเสริมหรือปลูกทดแทนพืชที่ตายไป นอกจากนี้แล้วพบว่าร้อยละ 32.0 (ตารางที่ 24 หัวข้อเดียวกัน) บอกว่าเกษตรกรในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมค่อนข้างมาก ส่วนนี้จะเป็นข้อมูลตัวเลขที่ต่างกัน แต่ในเชิงเหตุผลจะมีความสอดคล้องกัน คือการปลูกทดแทนพืชที่ตายไป เช่น การปลูกทุเรียน การปลูกมังคุด เพราะปัจจุบันจังหวัดได้มีแรงจูงใจส่งเสริมให้เกษตรกรหันกลับมาปลูกพืชที่มีชื่อของจังหวัดคือ ทุเรียน ซึ่งชาวสวนให้ความสนใจในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ปัจจุบันชาวสวนบ้านไฉ่ยังคงดูแลรักษาทุเรียนไว้ได้ จะทำให้ชาวสวนรายนั้นมีรายได้กับการขายทุเรียนค่อนข้างมาก (ทุเรียนสายพันธุ์ก้านยาว 1 ลูกสวย ๆ มีราคาสูงถึง 1,000 บาทต่อลูก¹⁴)

14 สัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพไม้ประดับ / สวนผัก/นาบัว/นาผักนึ่ง

จากข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 41.3 และร้อยละ 20.7 (ตารางที่ 4 หัวข้อ เกษตรกรประกอบอาชีพไม้ประดับสวนผัก นาบัว นาผักนึ่ง) บอกว่าเกษตรกรในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ค่อนข้างน้อยและแทบไม่มีเลย โดยให้เหตุผลไว้คือ ปัจจุบันจะทำการเกษตรแบบสมัยใหม่ เน้นผลผลิต พื้นที่ส่วนมากต้องเช่าเขา ใช้สารเคมีฯมาก ซึ่งกล่าวถึงไปแล้ว (ตารางที่ 19) และเป็นปัญหาสำคัญที่สุดในการทำการเกษตรในอาชีพนี้

จากข้อความและเนื้อหาที่กล่าวมา จะชี้ชัดว่าเกษตรกรในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเพียงใด คงจะตอบได้ไม่ชัดเจนนัก ทั้งนี้ต้องดู ปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในแต่ละด้านไม่ว่าจะเป็นลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมในการประกอบอาชีพการเกษตร ลักษณะทางสังคม / วัฒนธรรม / จิตวิทยาและลักษณะของตัวบุคคลที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นสำคัญ

ตารางที่ 24 ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่คิดว่าเกษตรกรทั่วไปในท้องถิ่นมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม มากน้อยเพียงใดจำแนกตามกลุ่มเกษตรกร

ความคิดเห็น	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรที่ทำนาข้าว		
แทบไม่มีเลย	14	9.3
ค่อนข้างน้อย	51	34.1
ค่อนข้างมาก	62	41.3
มากที่สุด	23	15.3
รวม	150	100.0
เกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)		
แทบไม่มีเลย	10	6.7
ค่อนข้างน้อย	68	45.3
ค่อนข้างมาก	48	32.0
มากที่สุด	24	16.0
รวม	150	100.0

ตารางที่ 24 (ต่อ) ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่คิดว่าเกษตรกรต่างๆ ไปในท้องถิ่นมี
จิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม มากน้อยเพียงใดจำแนกตามกลุ่ม
เกษตรกร

ความคิดเห็นฯ	จำนวน	ร้อยละ
เกษตรกรที่ทำสวนไม้ประดับ/สวนผัก/นาบัว/ นาผักบุ้ง		
แทบไม่มีเลย	31	20.7
ค่อนข้างน้อย	61	41.3
ค่อนข้างมาก	42	28.0
มากที่สุดเลย	16	10.0
รวม	150	100.0

4.2.8 ภาพสะท้อนจิตสำนึกที่มีต่อประสบการณ์ที่จากการประกอบอาชีพทางการเกษตร
ควรทำความเข้าใจเบื้องต้นว่าปัจจัยที่ทำให้การประกอบอาชีพสัมฤทธิ์ผล นั้นคงหลีกเลี่ยง
หนีไม่พ้น องค์ประกอบหลัก ๆ คือที่ดิน ทุน แรงงาน และประสบการณ์ ดังนั้นการประกอบอาชีพ
การเกษตรจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่ต้องอาศัยองค์ประกอบและปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมา มิใช่ใครคนใดคน
หนึ่งคิดอยากจะทำก็ทำได้ในอาชีพนี้ สิ่งที่เกษตรกรประสบปัญหาหามาตลอดร้อยละ 62.2 และร้อยละ
25.1 (ตารางที่ 25) บอกว่าราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ และวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องมือนี
ราคาสูงขึ้น จากข้อมูลเชิงคุณภาพ ภาพสะท้อนทางจิตสำนึกของเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าว
ที่จะนำเสนอในส่วนนี้ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับเกษตรกร ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คณะผู้วิจัย
ได้ลงไปเก็บข้อมูลภาคสนามช่วงเวลาของการเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตคือข้าวเปลือก เกษตรกรที่ทำ
นาขายข้าวให้กับพ่อค้าคนกลาง ในราคาที่รับซื้อเกวียนละ 3,700 บาทโดยประมาณ ขณะที่การ
ประกันราคาข้าวเป็นไปอีกราคาหนึ่งแต่เกษตรกรไม่สามารถขายได้ตามราคาที่รัฐประกันไว้ และ
ราคาสินค้าวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องมือนีราคาสูงขึ้นตลอด เช่น ปุ๋ยเคมีฯ ราคาตัน
ละ 7,000 กว่าบาทต่อดัน น้ำมันมีราคาสูงขึ้นตลอดเวลา สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ก็มีราคา
สูงขึ้นกว่าเดิมเป็นอย่างมาก เมื่อรวมค่าใช้จ่ายต่าง ๆ แล้วเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว จะ
เหลือเงินเพียงเล็กน้อย หรือเสมอดำ ซึ่งยังไม่ได้รวมค่าแรงของตนเอง ในการลงมือทำนาในแต่ละ
ฤดูกาล ผู้วิจัยคาดเดาว่าเรื่องนี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำเกษตรกรทำนาข้าว ทำนาข้าวปีละ 2-3 ครั้ง
เพราะว่าถ้าเกษตรกรหยุดหรือเลิกทำนาข้าว เกษตรกรเหล่านี้จะไปประกอบอาชีพอะไร

ตารางที่ 25 ประสบการณ์ที่ผ่านมาจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรจะประสบปัญหาอะไร
เกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การประสบปัญหาทางการเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ	280	62.2
วัสดุอุปกรณ์/เครื่องมือเครื่องมือนีราคาสูงขึ้น	113	25.1
ขาดการวางแผนการเพาะปลูกและการผลิต	30	6.7
อื่น ๆ เช่น ศัตรูพืชระบาด, เกิดภัยทางธรรมชาติ	27	6.0
รวม	450	100.0

4.2.9 การพัฒนาการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง คือร้อยละ 66.7 และร้อยละ 18.6 (ตารางที่ 26) บอกว่าควรหันหน้าเข้าหากันช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันให้ตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และผลกระทบที่จะตามมาจากข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งของสังคมไทยนั้นคือความโอบอ้อมอารี พึ่งพาอาศัยกันและกันในสังคมเกษตร และความรู้สึกที่ต้องหันหน้าเข้าหากันพึ่งพาอาศัยกันเป็นความเอื้ออาทรระหว่างกัน มันเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ที่สะสมมาอย่างยาวนาน

ตารางที่ 26 ท่านคิดว่าจะมีวิธีการใดช่วยทำให้การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป กลุ่ม
เกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การประสบปัญหาทางการเกษตร	จำนวน	ร้อยละ
หันหน้าเข้าหากันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	300	66.7
นำภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาใช้	63	14.0
ให้ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่ตามมา	84	18.6
อื่น ๆ ให้นำหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาดูแล	3	0.7
รวม	450	100.0

4.2.10 หน่วยงานที่สามารถส่งเสริมการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่างคือร้อยละ 52.7 และร้อยละ 30.0 (ตารางที่ 27) บอกว่าองค์การบริหารส่วนตำบล / เกษตรอำเภอ / เกษตรตำบล สามารถส่งเสริมการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้ โดยให้เหตุผลว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ที่ต้องดูแลปัญหาของประชาชนในตำบลอยู่แล้ว และเป็นผู้ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดในฐานะตัวแทนของประชาชนและหน่วยงานเกษตรอำเภอ เกษตรตำบลจะมีส่วนช่วยเหลือการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม เพราะจะเป็นผู้ให้ความรู้ วิธีการเพาะปลูกที่ถูกหลักวิชาการ แนะนำส่งเสริม การพัฒนาการเกษตรในรูปแบบวิธีการต่างกัน เช่นการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การใช้สารสะเดาแทนการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชส่งเสริมและสนับสนุนพันธุ์พืช เป็นต้น

ตารางที่ 27 หน่วยงานใดที่สามารถส่งเสริมการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมของกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มตัวอย่าง

หน่วยงานใดที่สามารถส่งเสริมเกษตรนิเวศ เชิงวัฒนธรรม	จำนวน	ร้อยละ
วัด	12	2.7
องค์การบริหารส่วนตำบล	237	52.7
โรงเรียน	11	2.4
เกษตรอำเภอ / เกษตรตำบล	135	30.0
ไม่แสดงความคิดเห็น	55	12.2
รวม	450	100.0

4.2.11 การจัดการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมกับการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนหรือไม่

จากข้อมูลเชิงปริมาณของกลุ่มตัวอย่าง เกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่างพบว่า ร้อยละ 42.4 และร้อยละ 39.8 (ตารางที่ 28) เห็นด้วยอย่างยิ่งและเห็นด้วยว่าการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม จะคงความยั่งยืนต่อไป โดยให้เหตุผลไว้คือ จะได้ผลผลิตขายได้ตลอดปี สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรตลอดเวลาและเป็นอาชีพที่ได้ทำอยู่แล้วก็ยังคงทำต่อไป เป็นการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ประหยัดต้นทุนลดต้นทุนทางการผลิต เกิดความปลอดภัยในการบริโภค จากเหตุผลที่กล่าวมาไม่จำเป็นจะต้องสรุปความใด ๆ ทั้งหมด เพราะว่ามีความคิดเห็นในเนื้อหาอยู่แล้ว

ตารางที่ 28 ความคิดเห็นในการจัดการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมสามารถจะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนต่อไปหรือไม่ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกร 3 กลุ่มตัวอย่าง

การเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมสามารถพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน	จำนวน	ร้อยละ
เห็นด้วยอย่างยิ่ง	191	42.4
เห็นด้วย	179	39.8
ไม่เห็นด้วย	70	15.6
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	6	1.3
ไม่แสดงความคิดเห็น	4	0.9
รวม	450	100.0

4.2.12 เจ้าหน้าที่ของรัฐกับการช่วยเหลือเรื่องของการเกษตร

จากคำถามปลายเปิดของข้อมูลเชิงปริมาณพบว่าเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่มอาชีพ มีความต้องการให้รัฐช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นความต้องการที่เหมือน ๆ กัน โดยให้คำนำหน้าจากมากไปหาน้อยดังนี้

- ให้คำแนะนำให้คำปรึกษาให้ความรู้ ทางการเกษตร
- ดูแลเรื่องกลไกตลาดทางการตลาด อย่างจริงจังและต่อเนื่อง
- ส่งเสริมพันธุ์พืช ดันกล้า และเมล็ดพันธ์
- ควบคุมราคาสินค้าทางการเกษตร เช่น การประกันราคาพืชผลทางการเกษตร
- ให้ความดูแลและควบคุม ราคาสินค้า เช่น น้ำมัน ปุ๋ยเคมี สารเคมี กำจัดศัตรูพืช
- ดูแลปรับปรุงพื้นที่ลุ่มลิ่งและถนนเพื่อการเกษตร

4.3 การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (In-depth Interview) เกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในแต่ละด้าน ด้านละ 6 คน ดังนี้

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ประกอบ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ข้อมูลการศึกษาในครั้งนี้ประกอบด้วยเกษตรกรที่มีอาชีพทำนาข้าว ในเขตอำเภอบางบัวทอง อำเภอไทรน้อย อำเภอบางกรวย อำเภอบางใหญ่ และอำเภอเมือง

ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว ส่วนใหญ่มีความรู้ เรื่องการทำนาข้าวเป็นอย่างดี เกษตรกรมีความผูกพันกันมาตั้งแต่เกิด กลิ่นไอบของข้าวที่กำลังตั้งท้องเตรียมออกรวงจะมีกลิ่นหอมเหมือนกับดอกไม้ทั่วไป เกษตรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าวเข้าใจในเรื่องของเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม แต่การนำไปปฏิบัติไม่ได้กระทำตามแบบวัฒนธรรมประเพณี ที่บรรพบุรุษได้กระทำมาทั้งหมด เพราะความเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาประเทศได้ปรับเปลี่ยนไปมาก หลายสิ่งหลายอย่างถูกละลายไป ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการประกอบอาชีพการทำนา เช่น การคัดเลือกพันธุ์ข้าวในที่นาของตนเอง เพื่อนำมาเพาะปลูกในฤดูกาลใหม่ เกษตรกรบางรายยังขาดการเอาใจใส่ดูแล เวลาการทำนาข้าวในปัจจุบัน ค่อนข้างจะมีเวลาว่างมากถ้าหากเกษตรกรเอาใจใส่ดูแลนาข้าวในพื้นที่ของตนเองดีแล้วจะส่งผลต่อการผลิตต่อไร่ที่อัตราค่อนข้างสูง

ปัจจุบันที่ทำให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าวเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรม

การประกอบอาชีพทำนาข้าวของเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สามารถทำนาได้มาก 1 ครั้ง ในรอบ 1 ปี จึงส่งผลให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาจะทำนาข้าวกันตลอดปี เกษตรกรบางรายทำนาถึง 3 ครั้ง ในรอบปีเศษ ๆ ซึ่งมีการพักฟื้นหน้าดินน้อยลง ถ้ามองถึงจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมในส่วนของคุณค่าวัฒนธรรมประเพณี ที่บรรพบุรุษได้กระทำไว้ จิตสำนึกส่วนเริ่มจางหายไป ความเชื่อต่อพระแม่โพสพ พระแม่คงคา พระแม่ธรณี คนรุ่นใหม่ค่อนข้างให้ความสำคัญในระดับที่น้อยมาก ในเรื่องของปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกคงไม่สามารถตอบลงไป

อย่างชัดเจนได้ว่ มีปัจจัยอะไรที่ทำให้เกิดจิตสำนึก เมื่อศึกษาคุณแล้วพบว่าองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดจิตสำนึก คือ ความพร้อมในพื้นที่ทำกิน สภาพภูมิอากาศ ราคาผลผลิตการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช การร่วมมือ การมีส่วนร่วมของชุมชนเกษตร

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าวกับการนำเอาวิธีการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม กลับมาปฏิบัติ

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว เกษตรกรหลาย ๆ คน ที่ปลูกข้าว 3 ครั้ง ๆ ในช่วงปีเศษ ๆ จะพบปัญหาอุปสรรคตามมา คือ ผลผลิตที่ได้มีจำนวนลดต่ำลง และบางช่วงประสบปัญหาฝนฟ้าตกลงมาทำให้เกษตรกรประสบปัญหาในเรื่องของราคา ท้ายที่สุดเกษตรกรที่ทำ 3 ครั้ง จะหันกลับมาปลูกข้าวเพียง 2 ครั้ง ในรอบ 1 ปี แต่ปัจจัยที่ส่งผลเด่นชัดในเชิงสังคมและวัฒนธรรม ไม่ปรากฏให้เห็น

วัฒนธรรม คุณค่า และศีลธรรม ของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว

ความรู้สึกนึกคิด ในเรื่องของคุณค่า และศีลธรรมที่อยู่เต็มเปี่ยมในตัวของเกษตรกร ความไว้วางใจเชื่อใจของเกษตรกรต่อพ่อค้าคนกลาง ยังมีความไว้วางใจเชื่อใจ เกษตรจำนวนมาก ยังคงให้ความสำคัญต่อระบบทางวัฒนธรรมประเพณี ในระดับหนึ่งเท่านั้น

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ กับความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ผล ส่วนใหญ่มีความรู้เรื่องการปลูกไม้ผลเป็นอย่างดี ยิ่งถ้าเป็นเกษตรกรทำสวนไม้ผลโดยกำเนิด จะมีความรู้เชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอันมาก ทราบถึง กระบวนการปลูกตั้งแต่ขุดดินเพื่อเตรียมการปลูกพันธุ์ไม้ที่ช่วยส่งเสริมความเข้าใจในระบบนิเวศทางธรรมชาติ มีการจัดสรรผลไม้ในสวนของตนเองเพื่อนำมาขายตลอดปี แต่ถ้าเป็นเกษตรกรที่หันมาสนใจมาปลูกพืชแนวใหม่ คือ การปลูกพืชผลไม้สายพันธุ์เดียว และปลูกเป็นจำนวนมาก จะประสบปัญหาในเรื่องของผลผลิตที่ออกสู่ท้องตลาด ปัญหาการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช แต่เมื่อศึกษาถึกลงไป พบว่าคนเหล่านี้มีความรู้ ความสามารถและเชื่อว่าระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถนำมาทางการเกษตรได้ผลดี ซึ่งข้อมูลจะมีความขัดแย้งระหว่างแนวคิดแบบดั้งเดิม

กับแนวคิดใหม่ ซึ่งปัจจุบันผลที่ออกมา ก่อนข้างจะทำให้ทราบว่าแนวคิดใด ควรนำมาใช้ปฏิบัติต่อไป

ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้เกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรม

สังคมเกษตรยังยืนยันมั่นถือมั่นเรื่อง ความเชื่อทางศาสนา บาปบุญและจิตสำนึก ความเป็นคนในสังคมเกษตร การลอกทวง เพื่อให้ได้ประโยชน์ต่อตนเองในตัวเกษตรกรจะไม่มีให้เห็น ส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ส่วนของบุคคลที่รับซื้อไป และไปขายต่อมากกว่า

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้กับการนำเอาวิธีการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมกลับมาปฏิบัติ

จากการศึกษาพบว่าผลของการรณรงค์ ของจังหวัดเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกผลไม้หันกลับสนใจการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม การสนับสนุนกล้าไม้เพื่อนำไปปลูกในสวน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สิ่งเหล่านี้เป็นแรงเสริมให้เกษตรกรเห็นความสำคัญและมีกำลังใจที่จะมาพัฒนาสวนของตนเองใหม่ และมีความเชื่อเรื่องระบบการจัดการทางน้ำจะไม่มีผลกระทบต่อสวนผลไม้ของเกษตรกร

วัฒนธรรม คุณค่า และศีลธรรมของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพสวนผลไม้

ในส่วนนี้ก็เช่นกันจากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความเข้าใจ และมองเห็นความเป็นธรรมชาติของผู้บริโภค ผลไม้ของจังหวัดนนทบุรี ก่อนข้างจะมีราคาที่ดีกว่าเมื่อเทียบเคียงกับผลไม้ ในจังหวัดอื่น ความนิยมชมชอบ ในรสชาติที่แตกต่างกับผลไม้ที่อื่น ผลไม้บางอย่าง เช่น มะม่วงรับประทานสุกยังคงได้รับความสนใจ และต้องการจากผู้บริโภค ซึ่งเป็นสายพันธุ์เก่าที่มีมาแต่โบราณ ดังนั้น วัฒนธรรม และคุณค่าของเกษตรกรไม้ผลจึงยังคงอยู่ให้พบเห็นได้ตลอดไป

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบึงกับความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกษตรกรที่ประกอบอาชีพนี้ ส่วนใหญ่แล้วการประกอบอาชีพในลักษณะนี้จะต้องเป็นคนละเอียดอ่อน และมีความรอบรู้ซึ่งไม่ต่างกับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมด้านอื่น ๆ และมีความมานะอดทนสูงเก็บทุกวันนี้ให้น้ำเกือบทุกวัน ดูแลอย่างใกล้ชิดนั่นคือสิ่งที่เกษตรกรเหล่านี้จะต้องมีอยู่ในตัว ดังนั้นความเข้าใจทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมจึงไม่มีความต่างกัน

ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบึงเกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดจิตสำนึกทางการเกษตรมีผลมาจากลักษณะของพืชที่ปลูก พันธุ์ของพืชผักที่ปลูกลงไปแปลงสวนผัก จำนวนพื้นที่ทำการเพาะปลูก และรายละเอียดได้กล่าวไปบ้างแล้วจะนำเสนอในภาพรวมต่อไป

วัฒนธรรม คุณค่า และศีลธรรม ของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบึง

ผลการศึกษาพบว่า ในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และความเป็นคนไทยจะมีวัฒนธรรมประเพณี และจิตสำนึกที่ปลูกฝังสืบทอดต่อกันมาเป็นช่วง ๆ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพ ซึ่งทุกคนสามารถมองเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมและคงไม่ต้องอธิบายในรายละเอียด

4.4 การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Indepth Interview) เกษตรกรในการประกอบอาชีพทางการเกษตร (ในภาพรวม)

ในการเสนอภาพของข้อมูลเชิงปริมาณในรูปแบบของตารางที่ผ่านมาเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานทางสังคม ความรู้ ความเข้าใจ คุณค่าความเชื่อวัฒนธรรม และพฤติกรรมแสดงออกต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ในส่วนนี้จะเป็นการนำเสนอข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth Interview) เกษตรกรจำนวน 18 คน และกลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย

ทั้งหมด ได้แก่ เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาข้าว 6 คน ทำสวนผลไม้ (ไม้ยืนต้น) 6 คน ทำสวนไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง จำนวน 6 คน ในส่วนนี้ได้พิจารณาถึงความคิดเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ คุณค่า วัฒนธรรม การปฏิบัติ พื้นที่ทำกิน ความรู้ สิ่งแวดล้อม สภาพภูมิทัศน์ ความรู้สึกล่อล่อม สิ่งแวดล้อม ความเข้มแข็งของชุมชน

ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเชิงนิเวศวัฒนธรรม

1. การสัมภาษณ์ระดับลึกเกษตรกรในด้านการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิด และวิธีการปฏิบัติของเกษตรกรได้ดังนี้ กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรมีความ คิดเห็นไปในทิศทางเดียวกันกับผลการศึกษาที่ได้จากข้อมูลในเชิงปริมาณ คือยังให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม มีการปลูกพืชหลายชนิดผสมผสานกันไป คำนึงถึงความรู้ ความเชื่อดั้งเดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ผนวกกับความรู้ใหม่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่า สิ่งที่ทำอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเช่นกัน ถึงแม้จะมีการใช้สารเคมี¹⁵ แต่ใช้ด้วยความจำเป็น ยังคงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ เช่น เกษตรกรที่ทำนาข้าว ยังแลกนาก่อนการไถหว่าน ยังมีพิธีการทำขวัญข้าว เชื่อในพิธีพืชมงคล ยังมีการเอาแรงกันแต่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างดังที่ได้เสนอผลไปข้างแล้ว “การนำความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้เพียงเพื่อทดแทนแรงงานที่มีจำนวนลดลง และเกิดความคล่องตัวมากขึ้น ทำให้มีเวลามากขึ้น สามารถทำนาข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง และทำเพื่อขายผลผลิตได้ แต่ถ้าทำนาแบบสมัยก่อน คงทำได้เพียงปีละ 1 ครั้ง”¹⁵ แต่เมื่อศึกษาลึกลงไปจะพบว่า การทำนาข้าวในท้องถิ่นเป็นการทำการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือไม่ เพราะชาวนาปลูกข้าวแต่เพียงอย่างเดียว ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจมาก การเกษตรเชิงนิเวศมิได้ชี้ชัดลงไปว่าจะต้องปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่แปลงเดียวกันเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ต้องดูองค์ประกอบอื่น ๆ เข้ามาพิจารณาศึกษา การทำนาข้าวจะไปปลูกพืชอื่นผสมผสานคงจะเป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าเปลี่ยนพันธุ์ข้าวในการเพาะปลูกแล้ว เกษตรกรจะเปลี่ยนพันธุ์ไปหลังจากทำไปแล้ว 2-3 ครั้ง และเมื่อสังเกตดูจากการสัมภาษณ์พบว่า ในแต่ละบ้านที่เข้าไปศึกษาข้อมูลทั้งหมดจะปลูกไม้ยืนต้น และพืชสวนครัวไว้ พร้อมทั้งยังมีบ่อน้ำไว้ใช้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญในระบบนิเวศ การพึ่งพาอาศัยการแบ่งปันกัน การรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากการศึกษาเกษตรกรที่ทำนาข้าวคือ “คุณลุงบุญช่วย” ซึ่งได้บอกถึงตำราการปลูกข้าว ปลูกต้นไม้มือเวลาเพาะปลูก ไถหว่าน โดยจะดูจากตำราว่าวันเวลาใด ช่วงใดจะเป็นวันที่ทำการเพาะปลูกแล้วได้ผลดี วันใดไม่ควรปลูกพืชและไถหว่าน และตำราโบราณเล่มนี้ คนในหมู่บ้านจะมาขอให้คุณลุงบุญช่วยดูวันเวลาให้ก่อนไถหว่าน

¹⁵ สัมภาษณ์เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าว

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาบัว จะไม่ต่างกับเกษตรกรที่ทำนาข้าว คือเกษตรกรรู้จักที่จะปรับวิถีชีวิตของครัวเรือน การสร้างรายได้ให้กับครอบครัว รู้จักที่จะเลือกใช้สารเคมีฯ เห็นประโยชน์และพิษภัยของสารเคมีฯ แต่ยังมีคามจำเป็นที่จะต้องใช้อยู่ เพราะยังไม่มีสารเคมีฯ ตัวอื่นหรือตัวยาใด ๆ ที่จะมาช่วยในการฉีดพ่นนาบัวแทนได้ เกษตรกรมีวิธีการป้องกันตนเอง รู้ถึงอันตรายเลือกใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชชนิดที่ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ และเกษตรกรนาบัวบางรายจะขุดคันล้อมเพื่อปลูกไม้ยืนต้น เช่น มะม่วง กระท้อน ขนุน มะพร้าว กล้าย ฯลฯ เพื่อเป็นการเสริมรายได้ช่องทางหนึ่ง

เกษตรกรที่ประกอบอาชีพสวนผัก และนาผักบุ้งเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกไม่มากนัก โดยเฉพาะนาผักบุ้ง การทำสวนผักเป็นเกษตรกรรมที่มีการลงทุนสูงและเสี่ยงต่อการขาดทุนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาด ดังนั้นการประกอบอาชีพนี้ต้องอาศัยประสบการณ์ ความชำนาญ การเรียนรู้อย่างมาก ต้องศึกษาเรียนรู้ สังเกต เพราะโรคพืชจะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาอยู่ตลอดเวลา เกษตรกรต้องมีการเรียนรู้อย่างเท่าทัน การนำเอาภูมิปัญญามาใช้ในอาชีพนี้มีค่อนข้างสูง เช่น รู้ว่าหลังจากปลูกพืชชนิดหนึ่งได้ระยะเวลาหนึ่งแล้ว จะต้องหมุนเวียนการปลูกพืชอื่นหมุนเวียนไป ต้องขุดดินหรือพรวนดินเพื่อตากหน้าดิน เพื่อช่วยลดความชื้นในดิน การขุดลอกดินในท้องร่อง การปลูกพืชอื่นเสริมไว้ตามชายร่อง เช่นปลูกเผือกและปลูกข้าว เป็นต้น

ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรม

พื้นที่ทำกินการทำเกษตร ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องไม่แพ้อย่างอื่นคือ พื้นที่ทำกินหรือพื้นที่เพื่อการประกอบอาชีพ จะพบว่าถ้าเกษตรกรมีพื้นที่ทำกินเป็นจำนวนมาก สามารถแบ่งพื้นที่การเกษตรเป็นแปลง ๆ คือ เกษตรที่ทำนาบัว ถ้ามีพื้นที่มากจะจัดสรรแบ่งออกเป็นแปลง ๆ โดยทำการปลูกในช่วงเวลาที่ต่างกัน จะทำให้เกษตรกรนาบัวได้รับผลผลิตหรือเก็บดอกบัวหมุนเวียนกันได้ตลอดทั้งปี แต่ถ้าเกษตรกรรายใดมีพื้นที่เพื่อการเกษตรจำนวนไม่มากก็จะทำในลักษณะนี้ค่อนข้างยาก ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทอื่นก็เช่นกัน ถ้ามีพื้นที่ทำกินจำนวนน้อยคงไม่สามารถทำการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้ ดังนั้นจะบ่งบอกว่าเกษตรกรเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือไม่คงสามารถตอบได้ 2 ประเด็นคือ เกษตรกรส่วนหนึ่งเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมและอีกส่วนจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมมีอยู่ในความคิดและความรู้สึก แต่ไม่สามารถที่จะทำได้หรือเป็นไปตามความต้องการได้ทั้งหมด

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกษตรกรรม

ผลของการพัฒนาฯ ที่ผ่านมาระยะหนึ่งเมื่อไม่นานมานี้ ที่เรียกว่าฟองสบู่ ส่งผลให้เกษตรกรจำนวนหนึ่งได้ขายพื้นที่ทำกินทางการเกษตรไปเป็นจำนวนมาก พื้นที่เหล่านั้นส่วนใหญ่แล้วถูกนำไปสร้างบ้านจัดสรร หรือโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรที่อยู่ข้างเคียงที่ยังคงเก็บรักษาพื้นที่การเกษตรเอาไว้ ในเรื่องของระบบชลประทาน ลักษณะของน้ำเปลี่ยนแปลงคุณภาพไป และที่ดินบางส่วนที่เหลือจากการขายก็จะปล่อยไว้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ให้ธรรมชาติดูแลกันเอง ดังนั้นการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เคยมีอยู่ได้ล่มสลายลงไปในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดนนทบุรี แต่นั่นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ยังมีพื้นที่ที่อยู่ติดกับความเจริญ แต่ยังคงรักษาวิถีการผลิตแบบดั้งเดิม ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรเหล่านี้ที่ยังคงรักษาพื้นที่ไว้ได้จะเป็นเกษตรกรโดยแท้จริง ยังคงมีความรักความผูกพันในพื้นที่ ยังคงรักษาแนววิถีการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมไว้โดยไม่เสื่อมคลาย

ปัจจัยทางสิ่งแวดล้อม มีส่วนผลักดันให้อาชีพยังคงอยู่ต่อไป สภาพความสมบูรณ์ของพื้นที่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะทำการเกษตร เพราะอุดมไปด้วยสภาพความสมบูรณ์ของดิน เป็นพื้นที่ราบลุ่ม พื้นดินจะเป็นดินเหนียว เหมาะสมที่จะทำการปลูกข้าวและปลูกไม้ผล (ไม้ยืนต้น) และทำสวนผักที่ลุ่มมากกว่าพื้นที่ใกล้เคียงปลูกบัวก็ให้ผลผลิตดี ดอกบัวเต็มพื้นที่นาบัว เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของคนในภาคกลาง

สภาพภูมิทัศน์ จะพบว่าในพื้นที่การเกษตรในจังหวัดนนทบุรี การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรเป็นไปอย่างสะดวกสบาย และอยู่ใกล้กับแหล่งตลาดขายส่งในกรุงเทพฯ และปริมณฑล และพื้นที่ในตัวจังหวัดนนทบุรีก็จัดเป็นแหล่งการรับซื้อและขายผลผลิตทางการเกษตรอยู่แล้ว แต่สภาพภูมิทัศน์ก็ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเกษตรกรเช่นกัน หลังจากความเจริญได้คืบคลานเข้ามานำไปสู่การขยายตัวของเมืองอย่างไร้ขอบเขต พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนมือจากการทำการเกษตรกลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ฯลฯ สถานที่บางแห่งกลายเป็นพื้นที่รองรับขยะและสิ่งปฏิกูลขนาดใหญ่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชุมชน คุณค่าวัฒนธรรมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเริ่มจางหายไป หลายคนไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรเหมือนอย่างที่บ้านบรรพบุรุษเคยทำกันมา การเปลี่ยนแปลงทางอาชีพเริ่มเกิดขึ้นในสังคม เกษตรกรที่ต้องเช่าพื้นที่ทำกินกลายเป็นครอบครัวที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการขายพื้นที่ทำกินของเจ้าของที่ ซึ่งส่วนใหญ่คนเหล่านี้ (เจ้าของที่) ไม่ได้ทำอาชีพเกษตรกรรมเหมือนอย่างบรรพบุรุษที่ทำไว้ และคนเหล่านี้ก็เป็น

คนที่มีการศึกษาดี มีอาชีพที่มั่นคง แต่ขาดการมองเห็นคุณค่าของอาชีพเกษตรกรรม ความสำนึกต่อเพื่อนร่วมชีวิตเริ่มจางหายไป

วัฒนธรรม คุณค่า และศีลธรรม การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความรู้สึกนึกคิดและค่านึง สิ่งเหล่านี้จะมีอยู่ในตัวของเกษตรกรทุกราย ทั้งนี้อาจจะเป็นผลมาจากโครงสร้างทางสังคม สถาบันครอบครัว และสถาบันทางศาสนา การเอารัดเอาเปรียบสังคมของเกษตรกรแทบมองไม่เห็นเลย เกษตรกรยังคงยกย่องอาชีพและพืชพันธุ์ที่ตนเองได้ปลูก ถ้าจะแสดงภาพให้เห็นชัดคือ การทำนาข้าว จะมีพิธีหรือขั้นตอนทุกขั้นตอนที่เกษตรกรได้ปฏิบัติตามความเชื่อที่เคยมีมาแต่ดั้งเดิม เช่น การแล่นนา การหว่านข้าว การทำขวัญข้าว ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว การเอาแรงช่วยเหลือกัน ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าสิ่งที่กล่าวมาคือเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกเชิงนิเวศวัฒนธรรมและไม่เกิดจิตสำนึกทางนิเวศวัฒนธรรมเช่นกัน

4.3.1 การสัมภาษณ์เกษตรกรที่ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)

กรณีสัมภาษณ์คุณลุงเล็ก เกษตรกรหมู่ที่ 5 ต.หนองเพรางาย อ.ไทรน้อย จ.นนทบุรี

ลักษณะของพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอไทรน้อยตอนล่าง ติดต่อกับเขตอำเภอบางใหญ่ และอำเภอกุศุภนคร จังหัดนครปฐม มีคลองทวีวัฒนาเป็นแนวแบ่งเขตแดนระหว่างจังหวัดนนทบุรีกับจังหวัดนครปฐม ลักษณะของพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาข้าว และสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น)

คุณลุงเล็ก อายุ 64 ปี ประกอบอาชีพทำสวนผสมผสานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 อยู่กับคุณป้าชั้น มีบุตรชายจำนวน 2 คน ในอดีตคุณลุงกับคุณป้ามีอาชีพทำนาข้าว ในระยะหลังได้เปลี่ยนมาทำสวนปลูกไม้ผล พร้อมกับยังคงทำนาข้าวเป็นลักษณะไร่นาสวนผสม คือขุดสวน 5 ไร่ ทำนา 34 ไร่ หลังจากนั้นก็ได้ขยายพื้นที่ทำสวนมะม่วงเพิ่มเติมจากเดิมที่มีอยู่ 5 ไร่เป็นจำนวน 25 ไร่โดยประมาณ ภายในร่องในสวนจะปล่อยปลา คือปลาช่อน ปลาดุก ปลาช่อน ปลาช่อน ปลาช่อน ปลาช่อน ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งปล่อยตามธรรมชาติ ไม่ได้มีการจับขายแต่อย่างใด แต่เลี้ยงไว้เพื่อบริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น ไม้ผลที่ปลูกไว้ในปัจจุบัน คือตามคันลุ่มจะปลูกมะพร้าว น้ำหอม และต้นขนุน ภายในร่องสวนจะปลูกกระท้อนพันธุ์ต่าง ๆ เช่น อีล่า คานหาบ ฝะอบทอง ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วก็มี การปลูกมังคุด แซมไว้กับมะม่วงพันธุ์เขียวเสวยที่ปลูกไว้เป็นส่วนใหญ่ ในอดีตจะปลูกกล้วยหอม กล้วยน้ำหว้า แตงไทย เป็นต้น ฯลฯ ซึ่งเป็นพืชที่ให้ผลผลิตได้เร็วก่อนมะม่วงและกระท้อน ส่วนมะพร้าว น้ำหอมนั้นก็สามารรถเก็บขายได้ตลอดทั้งปี

การทำสวนจะต้องเอาใจใส่ตลอดเวลา ดังนั้นเวลาว่างจึงไม่ค่อยมีเท่าไรนัก เพราะงานสวนจะเป็นงานที่ละเอียดอ่อน เช่น หลังจากเก็บผลผลิตก็ต้องตัดแต่งกิ่งใบ พร้อมกับใส่ปุ๋ยบำรุงต้น คุณลุงเล่าให้ฟังว่าสวนของคุณลุงใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชน้อยมาก วัชพืชในร่องสวนส่วนใหญ่จะใช้ถากถางออกไป ยกเว้นในกรณีหญ้าหรือวัชพืชต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมเป็นจำนวนมาก จึงจะฉีดพ่นสารเคมีฆ่าหญ้าหรือวัชพืชต่าง ๆ เป็นครั้งคราว การฉีดพ่นสารเคมีฯ ในสวนไม้ผลจะฉีดพ่นน้อยมาก โดยจะฉีดเฉพาะในช่วงเวลาที่มีแมลงระบาดมาก ๆ เท่านั้น หลังจากนั้นจะใช้น้ำยาสะเดามาฉีดพ่นแทน แต่ปัจจุบันนี้ปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติทั้งหมดเนื่องจากปัจจุบันราคาของผลผลิตต่าง ๆ นั้นต่ำมาก ไม่คุ้มกับเงินทุนและแรงงานที่ลงไป จากเดิมที่คุณลุงเคยขายผลผลิตมะม่วงได้ในราคา 60-70 บาทต่อกิโลกรัม กลายเป็น 20-25 บาทต่อกิโลกรัม ในปีที่ผ่านมาราคาผลผลิตมะม่วงลดลงมาอยู่ที่ 15 บาทต่อกิโลกรัมเท่านั้น คุณลุงคิดว่าทำแล้วไม่คุ้มกับการลงแรงตอนนี้จึงปล่อยให้ธรรมชาติดูแลกันเอง และเท่าที่สังเกตดูผลผลิตที่ได้น้อยมาก ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีปี พ.ศ. 2525-2537 ราคามะม่วงมีราคาสูงมาก แต่ปัจจุบันราคาถูกลงมาก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่ามีเกษตรกรหันมาปลูกมะม่วงกันมากขึ้น และสามารถปลูกได้ในเกือบทุกพื้นที่ จึงทำให้มีผลผลิตออกมามาก ราคาจึงตกต่ำลง ที่จริงแล้วรสชาติและความอร่อยของผลไม้จะขึ้นอยู่กับพื้นที่ที่เพาะปลูกด้วย แต่ทุกวันนี้ปลูกกันทั่วไป รสชาติก็จะสู้กันไม่ได้เลย แต่ผู้บริโภคก็นิยมบริโภคสินค้าที่มีราคาถูกลงกว่า

การทำสวนไม้ผลให้ประสบความสำเร็จ

ถ้ารู้จักธรรมชาติและฤดูกาลอย่างดีแล้วจะช่วยให้ชาวสวนประสบผลสำเร็จ เช่น การปลูกกล้วยหอม ก่อนจะปลูกต้องวางแผนไว้ให้ดีถึงจะได้ราคา ก็จะต้องตัดเครือกล้วยหอมขายในช่วงเทศกาลประเพณีของคนจีน เช่น ตรุษจีน สารทจีนจะได้ราคาสูง ถ้าผลผลิตออกไปตรงหรือชนกันผลไม้ชนิดอื่น ๆ จะได้ราคาไม่ดีนัก และยังทำให้ขายลำบากอีกด้วย เนื่องจากมีผลไม้ประเภทอื่นให้ผู้บริโภคเลือกซื้อหลายชนิด

วิธีการที่จะรักษาคุณภาพหรือมาตรฐานของผลไม้จะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง คือ ตัวเราจะต้องเป็นคนที่มีชื่อตรงต่อตนเอง และผู้บริโภค คือสวนไม้ผลของคุณลุงฯจะเก็บผลผลิตเมื่อแก่จัดแล้ว เช่นมะม่วงเขียวเสวย จะต้องรอให้มะม่วงแก่จัดจึงจะเก็บผลผลิต ดังนั้นมะม่วง 1 ต้นจึงเก็บผลผลิตได้ไม่มากนัก ในแต่ละครั้งที่เก็บผลผลิตถ้าปล่อยให้พ้อค้ำคนกลางมาเก็บด้วยตัวของเขาแล้ว ส่วนมากพ้อค้ำก็จะเลือกแต่ลูกใหญ่ ๆ สวย ๆ ส่วนผลจะแก่เต็มทีหรือไม่นั้นก็มักจะไม่น่าสนใจ สุดท้ายก็จะส่ง

ผลถึงผู้บริโภค และเชื่อมโยงมาถึงเจ้าของสวน คือ ราคาผลผลิตตกต่ำ และขายผลผลิตได้ยากขึ้น แต่ถ้าวรรักษาคุณภาพและมาตรฐานตรงนี้ได้ ชาวสวนเราก็จะอยู่ได้

การใช้สารสะเดา คุณลุงฯ ได้ความรู้จากการไปอบรมการทำสวนไม้ผล วิธีการก็คือ นำใบหรือเมล็ดสะเดา และหัวข่าแก่ ๆ และตะไคร้หอมมาสับและนำไปบดให้ละเอียด ซึ่งมีส่วนผสมดังนี้ สะเดา 4 กิโลกรัม หัวข่าแก่และตะไคร้หอม 2 กิโลกรัม หลังจากนั้นนำไปใส่ตุ่มเติมน้ำลงไป 20 ลิตร ปิดฝาตุ่มไว้ให้มิดชิด ทิ้งไว้ 1 คืน แล้วกรองเอาน้ำยาสะเดาออกมาจะได้หัวน้ำยาสะเดา หลังจากนั้นนำไปผสมน้ำในอัตราส่วน หัวน้ำยาสะเดา 2 ลิตรต่อน้ำ 20 ลิตร หรือจะให้มากกว่านี้ก็ได้ เพราะไม่เป็นอันตรายต่อพืชที่ปลูกไว้ และไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรด้วย ฉีดพ่นทุก 7-10 วัน หลังจากฉีดพ่นไประยะหนึ่งจะพบว่ามียุงแมลงงม แมลงปอเกิดขึ้นในสวนเป็นจำนวนมาก

วิธีการหนึ่งที่จะช่วยในการผสมเกสรของช่อมะม่วงและกระท้อนก็คือ เวลาที่มะม่วงหรือกระท้อนออกช่อกำลังจะบานให้เอาหัวปลาหรือซีโครงไก่ใส่ถุงพลาสติกไปแขวนไว้ตามต้นมะม่วงและกระท้อน หลังจากนั้นจะเกิดแมลงวันขึ้น ซึ่งแมลงวันจะช่วยในการผสมเกสรได้เป็นอย่างดี เมื่อติดผลได้ระยะหนึ่งแล้วจะมีแมลงวันทองมารบกวนคือเจาะลูกมะม่วงและกระท้อน ซึ่งจะทำให้ผลเน่าและเสียไป ปัญหานี้จะพบมากในในทุ ก ๆ สวน สวนของคุณลุงฯ จะใช้สารล่อแมลงวันทอง คือเอาสำลีชุบสารเคมีป้องกันและกำจัดแมลงและชุบด้วยสารล่อแมลงวันทองอีกครั้งหนึ่ง แล้วนำไปใส่ในขวดน้ำคั้น (ขวดพลาสติก) เจาะหัวเจาะท้ายให้แมลงวันทองบินเข้าไปได้ แล้วนำไปแขวนไว้รอบ ๆ สวน สังเกตดูจะเห็นแมลงวันทองบินเข้าไปตายในขวดน้ำเป็นจำนวนมาก ถ้าเปลี่ยนสำลีที่ชุบสารล่อแมลงวันทองบ่อย ๆ ก็จะได้ผลมากขึ้น ถ้ามีการทำเช่นนี้กันทุก ๆ สวนจะทำให้แมลงศัตรูพืชลดลงอย่างแน่นอน นี่คือนิทรรศการส่วนหนึ่งของผู้วิจัยที่ได้ลงไปศึกษาในครั้งนี้ และคงไม่จำเป็นที่จะต้องสรุปอีกแล้วว่าปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกษตรกรรายนี้มีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศ เพราะมีรายละเอียดที่ชัดเจนสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของบทสัมภาษณ์อยู่แล้ว

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพเพาะพันธุ์ไม้ประดับ

กรณีสัมภาษณ์คุณชิงชัย เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพเพาะพันธุ์ไม้ประดับ ตำบลหนองเพรางาย อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี

ลักษณะพื้นที่อยู่ในอำเภอไทรน้อยตอนล่างติดต่อกับเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม มีคลองทวีวัฒนาเป็นแนวแบ่งเขตแดน พื้นที่ประกอบอาชีพเป็นพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์

สภาพแวดล้อมอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ การคมนาคมสะดวกสบายทั้งทางบกและทางน้ำ วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยรอบ ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา สวนไม้ผล และไม้ประดับ

ปัจจุบันคุณชิงชัยอายุ 40 ปี สมรสกับคุณอุไรวรรณ มีบุตรธิดา 2 คน ประกอบอาชีพทำสวนไทรได้ประมาณ 12 ปี แต่เดิมเคยทำสวนไม้ประดับ ประเภทไม้กระถาง เช่น กุหลาบ มะลิ ฯลฯ จำหน่ายทั้งขายส่งและปลีก จากประสบการณ์การทำอาชีพมาตั้งแต่วัยพ่อแม่ คือ การปักชำกิ่งไม้ การเสียบยอด ตัดตาและตอนกิ่ง จากประสบการณ์ที่สั่งสมมานานนี้นำไปสู่การพัฒนาทดลองกับไม้ชนิดอื่น ๆ ทั้งไม้ขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ เช่น ชบา โกสน มะม่วง ฯลฯ จนมาประสบความสำเร็จคือใช้วิธีการเสียบยอดกับต้นไทร คุณชิงชัย เป็นเกษตรกรรายแรกที่ประสบความสำเร็จในการเสียบยอดไทร โดยในตอนแรกนั้นก็ไม่ได้คิดว่าการเสียบยอดต้นไทรนี้จะสามารถสร้างเป็นรายได้ขึ้นมาได้ เพราะเมื่อสามารถเสียบยอดต้นไทรได้ก็ปลูกไทรต้นนั้นไว้ดูเล่น เพราะรูปทรงต้นสวยแปลกตาเลี้ยงไว้ได้ 2 ปีจนได้ทรงพุ่มสูงประมาณ 1.5 เมตร ก็มีคนมาขอซื้อในราคา 5,000 บาท จุดนี้เองเป็นจุดที่เริ่มต้นของการสร้างรายได้ช่องทางหนึ่งให้กับคุณชิงชัย นอกจากรายได้ที่ได้จากการทำไม้กระถางประเภทต่าง ๆ แล้ว คุณชิงชัยจึงเริ่มการทำไทรเพื่อให้เป็นไม้ประดับอีกประเภทหนึ่ง จนเป็นเอกลักษณ์ของสวนของคุณชิงชัยในปัจจุบัน

ขั้นตอนและวิธีการทำก็คือ ให้นำส่วนที่เป็นลำต้นและรากของไทรชนิดพันธุ์ใดก็ได้ อาจจะเป็นไทรพันธุ์อังกฤษ หรือไทรที่พบเห็นกันอยู่ทั่วไป โดยเลือกให้มีลำต้นและรากที่รูปทรงสวยงามแปลกตาในขนาดใดก็ได้ ให้นำมาปักชำไว้ และนำไทรได้หวั่น ซึ่งมีลักษณะใบกลมมาเสียบยอดแทน จากนั้นคลุมด้วยถุงพลาสติก รดน้ำเช้าเย็น ประมาณ 2 อาทิตย์ นำถุงพลาสติกออก หลังจากนั้นดูแลให้น้ำและปุ๋ย เลี้ยงไว้ประมาณ 1-1.5 ปี ก็สามารถนำออกขายได้

ปัจจุบันคุณชิงชัยปลูกพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ในสวนซึ่งมีพื้นที่ 28 ไร่ โดยขุดคันล้อมโดยรอบเพื่อป้องกันน้ำท่วม ตามคันล้อมจะปลูกไทรพันธุ์อังกฤษไว้รอบสวน และภายในพื้นที่ก็เช่น โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่หนึ่งจะปลูกไทรไว้เป็นต้นพันธุ์ และปลูกไม้ตระกูลไม้ตัด เช่น ต้นชากเกียน ปาล์มไม้ประเภทต่าง ๆ ส่วนที่สองจะปลูกไม้ประดับเช่นกัน โดยเป็นไม้ประเภทไม้หอมคือต้นโมก ปัจจุบันต้นพันธุ์เหล่านี้สามารถตัดเอารากและลำต้นมาเสียบยอดขายได้หมดแล้ว นอกจากนี้แล้วยังทำไม้กระถางขนาดเล็กเพื่อขายอยู่เช่นกัน เวลาวางคุณชิงชัยจะขับรถตระเวนไปตามท้องทุ่งนา เมื่อพบเห็นต้นไทรที่ใครจะเข้าไปขอชาวบ้านตัดเอากิ่งและลำต้นและรากมาเสียบยอดและปักชำ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะไม่คิดเงิน บางครั้งยังช่วยตัดต้นไทรให้ด้วยซ้ำ ซึ่งแต่ละครั้งที่ตัดจะทำกรขอขมาบอกเจ้าที่เจ้าทางว่า “ขอตัดกิ่ง ลำต้น ราก ให้ลูกไปรวยด้วยเถิด..” สิ่งนี้คือเคล็ดลับที่ใช้

อยู่ นอกจากนี้แล้วคุณชิงชัยยังได้ผสมพันธุ์และเพาะพันธุ์ไทรในสวนของตนเองอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ได้สายพันธุ์ที่สวยแปลกออกไปจากพันธุ์ และปัจจุบันได้พันธุ์ไทรสายพันธุ์ใหม่ คือ เดิมเป็นพันธุ์ไต้หวันใบกลม ปัจจุบันได้ทดลองเพาะเลี้ยงจนได้ไทรพันธุ์ใหม่ที่มีลักษณะใบที่แตกต่างไปจากเดิมคือลักษณะใบจะคล้ายกับใบพาย และอีกชนิดหนึ่งคือไทรใบกลมแคะ ปัจจุบันยังไม่ได้ไปจดลิขสิทธิ์ ซึ่ง คุณชิงชัยตั้งใจว่าจะไปจดลิขสิทธิ์ เพราะสวนไทรของคุณชิงชัยเป็นสวนแรกในประเทศไทยที่สร้างสายพันธุ์ใหม่ขึ้นมาได้ และขณะนี้ก็มีเกษตรกรรายอื่น ๆ เริ่มทำตามคุณชิงชัยเป็นจำนวนมาก จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่าสวนไทรของคุณชิงชัยเป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศห่วงโซ่อาหาร มีสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ ตามคันล้อมรอบสวนจะปล่อยปลาพันธุ์ต่าง ๆ ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน ตามต้นไทรจะพบนกนานาชนิดมาอาศัยทำรังและอาศัยเมล็ดไทรกินเป็นอาหาร

จากการสนทนาพูดคุยถึงความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ตามความคิดของคุณชิงชัย กล่าวไว้น่าสนใจคือ เป็นการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ เป็นการพึ่งพาธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนกัน อาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน คุณชิงชัยได้เล่าให้ฟังว่าตอนแรกได้นำต้นพันธุ์มาปลูกใหม่ ๆ คือปลูกแล้วให้ธรรมชาติดูแล เพราะไทรเป็นไม้ที่มีความทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศและเจริญงอกงามได้ดีทั้งที่ไม่ได้ดูแล คุณชิงชัยเคยถูกชาวบ้านมองด้วยความสงสัยว่าคุณชิงชัยอาจจะบ้าที่จะมาปลูกไทร จะปลูกไทรได้อย่างไร เพราะส่วนใหญ่แล้วต้นไทรนี้จะขึ้นอยู่ตามวัด หรือตามคันคลองส่งน้ำ หรือตามโคกเก่า ๆ จะไม่นิยมนำมาปลูกกันตามบ้าน ซึ่งผิดกับปัจจุบันที่ต้นไทรกลายเป็นไม้ประดับตามหมู่บ้าน สนามกอล์ฟ และตามรีสอร์ตต่าง ๆ ไปแล้ว และเป็นไม้ประดับที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวเป็นอย่างดี เนื่องจากไม่ต้องใช้แรงงานมาก ทำกันภายในครอบครัว และมีคนมาซื้อถึงในสวน โดยการบอกเล่าจากปากต่อปาก ราคาขายมีตั้งแต่ 300 บาทไปจนถึง 100,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรูปทรง ความสวยงาม และขนาดของต้น ผลผลิตบางส่วนคุณชิงชัยจะนำออกมาขายที่ตลาดไม้ประดับที่สวนจตุจักรในวันพุธและพฤหัสบดี ส่วนวันอื่น ๆ จะมีขายอยู่ที่บ้าน

นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังได้พูดคุยกับคุณชิงชัยถึงเรื่องปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการประกอบอาชีพประเภทนี้ พื้นที่ประกอบอาชีพมีส่วนสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการทำไม้ประดับ (ไทร) จะต้องใช้พื้นที่มากและเป็นพื้นที่โล่ง คือหลังจากเสียบยอดไว้แล้วจะต้องอนุบาลเลี้ยงดูถึงประมาณ 1-1.5 ปี จึงจะนำออกมาขายได้ จำเป็นต้องมีพื้นที่มากและต้องมีต้นพันธุ์ไว้มากพอสมควร ดังนั้นถ้าใครจะทำอาชีพนี้จำเป็นต้องศึกษาเรียนรู้มากพอสมควร ความรู้มีส่วนสำคัญมาก มีหลายคน que เข้ามาเรียนรู้และอยากทำตาม เมื่อลองทำดู ปรากฏว่าส่วนใหญ่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์เข้ามาช่วยเป็นอย่างมาก ในเรื่องคุณค่าวัฒนธรรมและศีลธรรม ความสำนึกต่อเพื่อนร่วมชีวิต การประกอบอาชีพสวนไทรคืออาชีพหนึ่งที่ได้คำนึงถึงเพื่อนร่วมชีวิตได้อย่างไม่รู้ตัว

คุณชิงชัยบอกว่าแต่เดิมพื้นที่บริเวณนี้ไม่ค่อยพบเห็นต้นไม้ใหญ่มาก ๆ จะพบเห็นแต่กอไผ่ที่ปลูกกันไว้ตามบ้านเรือน แต่ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูกไผ่กันแล้วมีแต่โค่น หรือจุดไฟเผากอไผ่ ทำให้กอไผ่ในชุมชนบริเวณนี้เหลือน้อยมาก และกอไผ่ก็เป็นที่อยู่อาศัยของนก หนู สัตว์ต่าง ๆ ปัจจุบันสวนไทรของคุณชิงชัยจึงเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เหล่านี้เป็นจำนวนมาก

จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่าสวนของคุณชิงชัยเป็นสวนไม้ประดับที่มีความสมดุลทางระบบนิเวศเป็นอย่างมาก เป็นที่อยู่อาศัยพึ่งพากันทางระบบนิเวศ เหมาะสำหรับการใช้เป็นฐานการเรียนรู้ให้กับบุคคลทั่วไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหมาะสำหรับการเรียนของนักเรียนในเรื่องของการทำบทปฏิบัติการศึกษาทางสิ่งแวดล้อมและการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพ

การสัมภาษณ์เกษตรกรการทำเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาข้าวและทำนาบัว

กรณีสัมภาษณ์ ลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม ราษฎร หมู่ที่ 6 ตำบล ศาลากลาง อำเภอ บางกรวย จังหวัด นนทบุรี

ลักษณะพื้นที่ เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอบางกรวยตอนล่างติดต่อกับอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม มีคลองทวีวัฒนาเป็นแนวแบ่งเขตแดน พื้นที่ประกอบอาชีพเป็นพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ มีน้ำใช้ตลอดปี บ้านจัดสรรและโรงงานยังไม่ปรากฏให้เห็น วิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนยังเป็นรูปแบบเดิมๆ คือ การทำนา การทำนาบัว และการทำสวนผัก ลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม กับการทำนาข้าว และทำนาบัวปัจจุบัน ลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม อายุ 65 ปี ประกอบอาชีพทำนาเป็นคนในพื้นที่บริเวณนี้มีพี่น้องร่วมกัน 3 คน คุณลุงบุญช่วย ได้สมรสป่าขึ้น สร้อยกล่อม มีบุตรทั้งหมด 7 คน เป็นบุตรชายทั้งหมด ปัจจุบันบุตรส่วนใหญ่มีครอบครัวกันเกือบหมดแล้ว คงเหลืออยู่เพียง 2 คน ที่ยังไม่มีครอบครัว คือ บวชเป็นพระภิกษุ 1 คน บวชได้ 11 พรรษาแล้ว คนสุดท้ายยังอยู่กับครอบครัว คุณลุงบุญช่วยได้เล่าถึงอดีตให้ฟังว่า ปู่ ย่า ตา ยาย มีอาชีพทำนา ซึ่งเป็นนาเช่าทำกินเป็นนาของ “หม่อมเจ้าประสมสงคราม” โอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เช่าทำมาหากินจนมาถึงปัจจุบัน จำนวน 50 ไร่ ในช่วงแรกของชีวิตจะประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียวต่อมาพบเห็นเพื่อนบ้านปลูกนาบัวและได้ผลดีจึงสนใจหันมาปลูกบัวร่วมกับทำนาข้าว เข้าใจว่าอายุตอนนั้น 40 ปี บัวที่ปลูกเป็นบัวพันธุ์เดิมๆ คือบัวขาวธรรมดา ชาวบ้านเรียกว่าบัวแหลมเป็นพันธุ์ที่ได้มาจากเขตมโนบุรี ปัจจุบันได้มีการพัฒนาสายพันธุ์เป็นพันธุ์ บัวจักรมงกลขาว และจักรมงกลแดง ซึ่งเป็นที่ต้องการของท้องตลาดคุณลุงฯยังเล่าถึงเหตุผลในการทำนาบัวว่า การทำนาข้าวเพียงอย่างเดียวไม่พอที่จะเลี้ยงลูก กว่าจะเก็บเกี่ยวข้าวได้ผลผลิตต้องรอนานถึง 4-5 เดือน การลงทุนก็ต้องไปกู้ยืมเงิน “แจ็ก” มาเป็นทุนการทำนาในอดีตจะต้องรอน้ำฝน ทำได้เพียงปีละหนึ่งครั้ง คุณลุงฯได้เล่าถึงวิธีการทำนาในอดีต การทำนาจะใช้ “ควาย” เป็นกำลังหลักในการไถนา คลาดนา การลากจูง การนวดข้าวเปลือกสุดท้าย “แจ็ก” จะมารับซื้อข้าวเปลือกหรือเรียกว่า “ดวงข้าว”²

-
- 1) แจ็ก ในความหมายนี้ คือ เจ้าแก่คนจีนในตลาดที่มีหน้าที่ปล่อยเงินกู้ไปให้ชาวบ้านไปทำทุนก่อนแล้วตามเก็บผลผลิตข้าวตอนหลัง
 - 2) ดวงข้าว ในความหมายนี้ คือ ในอดีตจะใช้ดวงข้าวที่มีลักษณะทำด้วยไม้สักเป็นถึงใบกลมใส่ข้าวเปลือกได้ประมาณ 15 กิโลกรัม ดวงใส่กระสอบป่าน

ในอดีตจะเริ่มทำนากันในเดือน หก (พฤษภาคม) และทำพิธีแลกนา คือ นำดอกไม้รูปเทียนขอมา พระแม่ธรณีบอกเจ้าที่เจ้าทาง แล้วจึงนำควายไปไถนาจำนวน 3 รอบ หลังจากนั้นต่อมาจะใช้ควายไถนาโดยจะไถเฉพาะตอนเช้าเวลาประมาณ 06.00-10.30 น. หลังจากนั้นจะปล่อยให้ควายกินหญ้าและพักผ่อน ไปถึงวันใหม่ แต่คุณลุงๆกับป้าๆไม่ได้พักผ่อนเพราะจะต้องใช้จอบถากคันนาเก็บ “ขี้กลาด”³ การไถนาจะมีหยุดในวันพระ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีไทยและความเชื่อทางศาสนาพุทธ หลังจากไถนาและกลาดนาแล้วส่วนหนึ่งต้องการเตรียมการตกกล้าเพื่อเตรียมไปปักดำต่อไป สำหรับพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้เพื่อเตรียมการเพาะปลูกจะเรียกว่า “ข้าวปลูก” โดยเลือกพันธุ์ข้าวที่มีความสมบูรณ์สูงแก่เต็มที่จะเก็บเกี่ยว แล้วนำมานวดข้าว คือมาแยกเมล็ดกับฟางข้าวโดยใช้ควายเป็นตัวนวดข้าวแล้วนำข้าวเปลือกที่ได้ไปฟัดข้าวด้วย “สีฟัด”⁴ เมื่อได้ข้าวเปลือกที่สีฟัดแล้วจะนำข้าวเปลือกไปตากแดดกลางลานนอกบ้านที่ปรับดินไว้เรียบร้อยแล้ว คือ ใช้ขี้ควายผสมกับน้ำและนำมายาลานเพื่อให้พื้นดินเรียบ ซึ่งจะสะดวกต่อการตากข้าวเปลือกตากแดดไว้ 2 วัน แล้วจึงนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉาง ก่อนที่จะนำข้าวปลูกไปตกกล้าต้องนำข้าวปลูกมาใส่กระบุงแล้ว “โรย”⁵ ต่อจากนั้นนำข้าวปลูกใส่กระบุงไปแช่น้ำ เพื่อให้ดอกหญ้าเมล็ดหญ้าขี้ลึบลอยขึ้นมาเหนือผิวน้ำเพราะดอกหญ้าและเมล็ดหญ้าและขี้ลึบจะมีน้ำหนักเบาข้าวเปลือกมีน้ำหนักมากกว่าจะจมน้ำผลึก คือ ได้ข้าวปลูก (ข้าวเปลือก) ที่มีเศษวัสดุอื่นปนน้อยที่สุด ต่อจากนั้นจึงนำข้าวปลูก (ข้าวเปลือก) ใส่กระสอบแล้วนำไปแช่น้ำในบ่อน้ำไว้ 1 คืน แล้วจึงนำขึ้นมาเทแผ่ให้กระจายเท่าๆกันในแผ่นสังกะสีที่วางไว้โดยให้หนาประมาณ 1 ฝ่ามือ แล้วให้นำกระสอบหรือผ้าที่มีความหนาปิดบังไว้พร้อมกับให้น้ำเข้าเย็นเป็นเวลา 2 คืน จะได้ข้าวเปลือกที่งอกขึ้นมาคล้ายกับถั่วงอกแต่ว่ารากจะเล็กกว่ามาก หลังจากนั้นจะสร้งข้าวในตอนเช้า คือ การพยายามแยกเมล็ดข้าวเปลือกที่อยู่ติดกันเป็นกลุ่มๆออกมา แล้วจึงนำไปหว่านในแปลงที่จัดเตรียมไว้ หลังจากนั้นอีก 25 วัน จะได้ต้นกล้าที่มีความสมบูรณ์พร้อมที่จะถอนกล้าไปปักดำต่อไปการถอนต้น การดำนาจะเอาแรงกันในละแวกหมู่บ้าน คุณลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม ได้บอกถึงตำราการปลูกข้าว การปลูกต้นไม้มือ การดูแลรักษา ซึ่งเป็นการโบราณตกทอดมาตั้งแต่สมัยตาของตามาสู่พ่อของแกลและปัจจุบันอยู่ที่ตัวคุณลุงๆ รวมได้ 4 ชั่วอายุคน ลักษณะของตำราเป็นตำราโบราณซึ่งมีรูปภาพวาดเป็นภาพสี

-
- 3) ขี้กลาด ในความหมายนี้ คือ หลังจากไถนาแล้วจะต้องกลาดนาเพื่อปรับลักษณะดินร่วนซุยจะมีเศษหญ้าต้นหญ้าและวัชพืชจำเป็นต้องขนย้ายไปไว้ตามคันนา
 - 4) สีฟัด คือ อุปกรณ์ชนิดหนึ่งไว้ช่วยในการแยกเมล็ดข้าวเปลือกกับขี้แกลบหรือขี้ลึบออกมามันละส่วน
 - 5) โรย ในความหมายนี้คือ การเอาข้าวปลูกใส่กระบุงยกให้สูงในระดับไหล่ขึ้นในลักษณะที่ทิศทางลมพัดผ่านแล้วค่อยๆเอะข้าวปลูกลงพื้นดินหรือลานตากข้าวทีละน้อยๆลมที่มาจากพัดเอาดอกหญ้าเมล็ดวัชพืชขี้ลึบออกไปจะเหลือเฉพาะเมล็ดข้าวเปลือกเพียงอย่างเดียว

ประกอบภายในตำราโบราณจะบอกวันเวลาที่หว่านข้าว ปักดำข้าว และการปลูกต้นไม้ว่าควรปลูกวันขึ้นที่ค่าแรกก็ค่าถึงจะเป็นวันดีถ้าไม่ปฏิบัติตามตำราโบราณ คือไปทำวันอื่นจะมี “ผีตามอย”⁶ มากัดกินทำความเสียหายกับข้าวในนา ลุงบอกว่า ผีตามอย ตามเข้าใจของลุงก็คือพวกแมลง ศัตรูพืชคือ พวกหนอนชนิดต่างๆ เพลี้ย หนู นก ฯลฯ เป็นต้น จะมาทำอันตรายกับข้าวที่ปักดำไว้ ตอนนั้นลุงไม่เชื่อ ลุงได้ทำการทดลองเปรียบเทียบกัน 2 แปลง และปรากฏเห็นชัดว่าแปลงที่ทำตามตำราโบราณได้ผลผลิตมากกว่าเยอะ และสังเกตเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้านที่ทำนาเหมือนกันอยู่ใกล้แปลงเดียวกันก็จะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ในปัจจุบันหลายคนในหมู่บ้านจะหว่านข้าวจะให้ลุงดูวันเวลาที่ทำการหว่านข้าว ลุงเล่าให้ฟังว่าเมื่อปีที่แล้ว (พ.ศ.2543) ทำนาข้าว (นาหว่าน) ทั้งหมด 16 ไร่ ได้ข้าวเปลือก 15 “เกียน”⁷ กว่า ซึ่งทำการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงเพียงครั้งเดียวชาวบ้านละแวกบ้านเดียวกันฉีดยาฆ่าแมลงถึง 4-5 ครั้ง ในระยะเวลา 4 เดือน (ทำข้าวชนิด 4 เดือน) การลงแขกเอาแรงในปัจจุบันลดน้อยลงเพราะแต่ละคนทำนาข้าวไม่เท่ากันและชาวบ้านจะทำนาข้าวพร้อมๆ กัน หว่าน ปักดำในวันใกล้ๆกัน ทำให้การเก็บเกี่ยวผลผลิตจะพร้อมกัน อีกอย่างหนึ่ง คือการพูดคุยกันในหมู่บ้านและคนหนุ่มคนสาวในชุมชนจะไปทำโรงงานกันมาก การทำนาข้าวก็ได้ยุ่งยากอะไรเหมือนกับสมัยก่อน ปัจจุบันทำนาข้าวเพื่อขายข้าวเปลือกมิได้เก็บไว้กินเลย ข้าวสารต้องซื้อกิน ช่วงเวลาข้าวกำลังสุกจะติดต๋อรถเกี่ยวข้าวมารับจ้างเกี่ยวข้าวโดยคิดเป็นเงินไร่ละ 400 บาท วันหนึ่งเกี่ยวได้ 20-30 ไร่สามารถใส่กระสอบซังก็โลขายโดยมีพ่อค้าข้าวมารับซื้อถึงที่นาทันที ลุงเล่าให้ฟังว่ามันแตกต่างกับสมัยก่อนมากเพราะแต่ก่อนทำนาต้องร่อนน้ำฝน ทำนาได้เพียงปีละครั้งน้ำทำไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนปัจจุบัน

ปัจจุบันทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง บางคนบางพื้นที่ทำนาได้ 3 ครั้ง แต่มีข้อเสียคือ ดินไม่พักฟื้นเลย ลุงทำปีละ 2 ครั้ง เป็นการทำนาแบบนาหว่านเพราะจะลดต้นทุนในเรื่องของค่าใช้จ่ายไม่ต้องเสียเวลาในการเพราะกล้าและดำนาและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ปัจจุบันฤดูกาลทำนามันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตหมดแล้วการทำนาในปัจจุบันสามารถทำได้ทั้งปี เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจะต้องรีบเก็บเกี่ยวอย่างเร่งด่วน เพราะจะไม่ทันฟ้าทันฝนการเอาแรงกันจึงมีน้อยมาก แต่จะเปลี่ยนเป็นการเอาแรงแบบจ่ายสตางค์หรือจ่ายเงินแทน คือวันนี้เพื่อนบ้านมาช่วยในเรื่องของการขนข้าวเปลือกจากรถเกี่ยวข้าว จะนำรถ“กระแทะ”⁸ มาช่วยขนเปลือกที่บรรจุกระสอบแล้วโดยคิดเป็นจำนวนกระสอบ คือ กระสอบละ 8 บาท

6) ผีตามอย ในความหมายและรูปภาพของตำราจะมีรูปร่างคล้ายคนหนวดเครารุงรัง ผมยุ่งเหยิง มือถือตะกร้ากระบุง

7) เกียน ในความหมายนี้คือ ภาษาพูดที่แผลงจากคำว่า เกวียน

8) กระแทะ ในความหมายนี้คือ อุปกรณ์ที่ต่อขึ้นไว้สำหรับขนของใส่ของเครื่องใช้การทำนาซึ่งต่อเข้ากับรถไถนาแบบคนเดิน

เข้าของนาไม่ต้องเลี้ยงอาหารแต่อย่างใด เมื่อคิดดูแล้วจะถูกกว่าการเอาแรงระหว่างกันเพราะจะเสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงข้าวปลาอาหาร ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งคุณลุงฯเห็นว่าดี เพราะการทำนาปัจจุบันจะไม่เท่ากันบางครอบครัวทำ 10 ไร่ 20 ไร่ ถึง 100 ไร่ การเอาแรงกันโดยไม่จ่ายค่าตอบแทนคงทำลำบาก จะหาคนที่ไหนมาเอาแรง แต่ถ้าทำแบบนี้เขามาเอาแรงและได้เงินกลับไปเขามีความสุขและเราก็มีความสุขนะและส่วนใหญ่ก็จะเป็นญาติๆกัน ในส่วนตัวลุงฯเชื่อถือสิ่งที่บรรพบุรุษได้กระทำกันมา คือ การดูฤกษ์วันเวลาที่หว่านข้าว และจะต้องทำพิธีแลกข้าวก่อนที่จะหว่านข้าวคือนำดอกไม้ธูปเทียน ข้าวของใส่กระบุงไปทำพิธีขอพรขอให้ได้มีผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย การทำพิธีนี้จะต้องใช้หัวหน้าครอบครัวเป็นคนทำ แตกต่างกับการทำขวัญข้าวจะให้แม่บ้านเป็นคนทำคือ จะกระทำตอนที่ข้าวออกรวงหมดแล้วแต่เมล็ดข้าวยังไม่แก่ คือ ยังเป็นน้ำนมอยู่ วิธีการใช้กิ่งไผ่กิ่งก้านใหญ่ๆแล้วนำผ้าสีต่างๆ มาตัดเป็นสามเหลี่ยมนำไปเย็บกับกิ่งไผ่ด้านล่างของกิ่งไผ่จะมีชะลอมไว้สำหรับใส่ของกินต่างๆกัน เช่น อ้อย กล้วย ขนมต่างๆฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วจะนำกระจกส่องหน้า หวี แป้ง น้ำมันใส่ผม โดยแม่บ้านจะอาบน้ำแต่งให้สะอาด นำดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องเช่น ไห้ว เพื่ออันเชิญพระแม่โพสพลงมารับของที่เช่นไห้ว ประเพณีจะทำการนี้ทุกบ้านปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่ก็ละเลยกันไปบ้าง เพราะว่าทำกันทั้งปีไม่มีหยุด กิจกรรมประเพณีคุณค่าความเชื่อจะละเลยไปบ้างแต่ไม่มาก นี่คือการบอกเล่าของ คุณลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม

“ลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม กับนาบัว” ย้อนเรื่องเดิม ลุงฯเล่าให้ฟังว่า สนใจปลูกนาบัวเมื่ออายุประมาณ 40 ปี “สาเหตุที่ทำนาบัวเพราะว่าเห็นบ้านเขาทำแล้วได้เงินดี ได้เงินทุกวัน ทำนานาข้าวต้องรอถึง 4-5 เดือนถึงจะได้เงิน “คนยังกราบไหว้บูชาพระด้วยดอกบัวบัวจะไม่มีวันตาย” นี่คือการริเริ่มทำนาบัวมาจนถึงปัจจุบันลุงฯเป็นคนทำนาบัวเป็นคนที่ 3 คนแรกที่ทำนาบัว คือ ผู้ใหญ่พุง ยมเยี่ยม แต่ก่อนก็ทำนาเช่นกัน คนที่ 2 ชื่อคุณลุงจี้ คนที่ 3 คือ ลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม ตอนนั้นทำนาข้าว 50 ไร่ และแบ่งนาข้าวมาทำนาบัวตอนแรกปลูก 100 ต้น (ไหล) เป็นบัวขาวธรรมดาหรือบัวแหลม ปลูกได้ 4-5 เดือนจะออกดอก การออกดอกช่วงนั้นตรงกับเวียนเทียนเข้าพรรษาลุงเก็บขายได้หลายหมื่นบาท (ลุงไม่ยอมบอกตัวเลข) หลังจากนั้นคุณลุงจึงเพิ่มพื้นที่ปลูกนาบัวถึง 25 ไร่ ขั้นตอนการปลูกนาไม่ยุ่งยากอะไรเลยจากพื้นที่ทำนาเดิมก็เปลี่ยนมาทำนาบัวแทน ขั้นตอนแรกจะสูบน้ำเข้านาแล้วใช้รถไถคนเดินตามคลาดดินเพื่อกำจัดวัชพืชต่างๆ แล้วนำไหลบัว⁸ ไป ปักดำในนาโดยให้มีระยะห่างจากกัน 6-8 เมตร ต่อ 1 ไหล โดยเฉลี่ยแล้วพื้นที่ 400 ตารางวาหรือ 1 ไร่ จะปลูกได้จำนวน 100 ไหล หลังปลูกบัวได้ระยะหนึ่งจะบำรุงดินโดยใส่ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ในปริมาณที่เหมาะสม

8 (ไหลบัว) ในความหมายนี้คือ หน่อพ่อแม่พันธุ์ที่จะนำไปปลูก

บัวจะเจริญเติบโตและออกดอกในระยะเวลา 4-5 เดือน จะเก็บขายได้ การเก็บดอกบัวจะเก็บกันตอนเช้า 07.00-11.00 น. เท่านั้นหลังจากนั้นจะนำมาทำหรือห่อรวมกัน 1 กำจะมีทั้งหมด 10 ดอก และนำมาลงตะกร้า ตะกร้า 1 ใบ บรรจุ 40 กำ ขนาดของดอกบัวจะมีด้วยกัน 3 ขนาด คือ ดอกใหญ่สุด ดอกใหญ่ปานกลาง และดอกเล็ก ราคาของดอกบัวส่วนมากจะขึ้นอยู่กับประเพณีวัฒนธรรม ศาสนา เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งเป็นช่วงเทศกาลจะมีราคาแพง ถ้าเป็นวันธรรมดาราคาก็ปกติยกเว้นวันโกนหรือวันพระจะมีราคาสูงกว่าปกติเล็กน้อย ลุงๆเชื่อว่า “บัวจะไม่มีวันตายไปจากบ้านเรา”

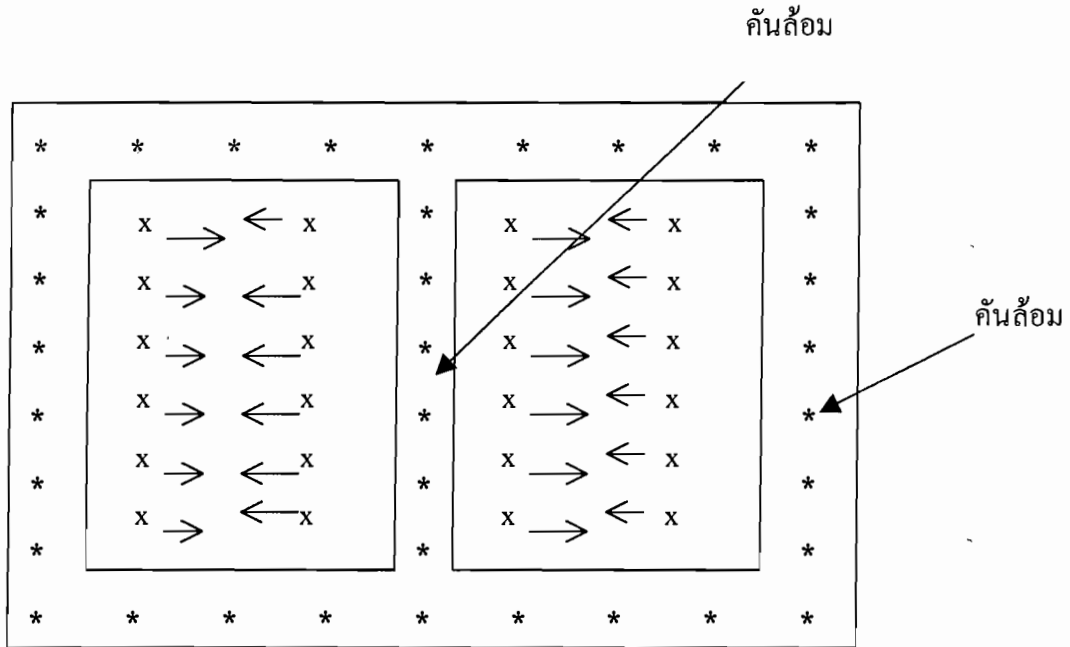
การเก็บดอกบัวในนาบัวสามารถเก็บได้ทุกวันหรือเก็บวันเว้นวัน ทำให้มีรายได้ทุกวัน การเก็บดอกบัวในนาบัวนั้นจะต้องใส่ถุงมือเพราะก้านดอกบัวจะมียางไหลออกมาเมื่อได้สัมผัสไปมากๆเข้าจะเกิดแพ้ คือ มีอาการคันตามมือจึงต้องใส่ถุงมือและต้องใส่ถุงเท้าเป็นลักษณะถุงเท้าของนักฟุตบอล คุณลุงๆให้เหตุผลถึงการจำเป็นที่ต้องใส่เพราะป้องกันเปลือกหอยหอยเชอรี่ต่างๆบาดเป็นแผลได้และก้านใบก้านดอกจะมีลักษณะเป็นหนาม จะทำให้ป้องกันได้

การทำนาบัวนอกจากจะได้ประโยชน์โดยตรงจากดอกบัวแล้วในนาบัวยังเป็นแหล่งของการได้มาของสัตว์น้ำ คือ ปลาชนิดต่างๆ (ปลาเบญจพรรณ) ปีหนึ่งชาวบ้านจะได้รายได้จากการจับปลาในนาบัวไปขายเป็นจำนวนเงินหมื่น ซึ่งมีได้ลงทุนอะไรเลยแต่ที่นาบัวของลุงจะปล่อยปลาไม่ได้เพราะบริเวณนาบัวอยู่ติดกับคลองทวิวัฒนา บริเวณดังกล่าวจะมีสัตว์ที่กินปลา คือ “ตัวตะกวด” มากคอยจับปลากินและมีจำนวนมาก “มันกินปลาหมกหมักก็ไม่ได้รู้บอกว่าเป็นสัตว์สงวน” ลุงๆก็ไม่รู้จะทำอย่างไรกับมันดีปีหนึ่งปีหนึ่งมันออกลูกมาเยอะมาก ชาวบ้านรายอื่นๆเขาปล่อยปลาได้ยกเว้นแถวๆบ้านลุงๆปล่อยปลาไม่ได้

นอกจากนี้แล้วการทำนาบัวจะทำดินลือมรอบๆแปลงนาบัวเป็นแปลงละ 5 ไร่ 10 ไร่ 15 ไร่ จนถึง 25-30 ไร่ แล้วจะทำคันลือมรอบๆแปลงนาบัวและคันลือมดังกล่าวจะปลูกไม้ยืนต้นประเภท มะม่วง ,ขนุน,มะพร้าว,กล้วย ฯลฯ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพนี้มีรายได้ตลอดปี และลุงๆก็ทำแบบนี้เช่นกัน

เทคนิคการปลูกบัวในนาข้าว ลุงๆเล่าให้ฟังการปลูกจะต้องมีวิธีการปลูกเหมือนกัน คือจะตัดไหลหรือหน่อสวนทางกันมีฉะนั้นแล้วเมื่อบัวเจริญเติบโตจะโดยเฉพาะวงกลมไม่แพร่กระจายออกไป

แบบจำลองการปลูกบัวในนา

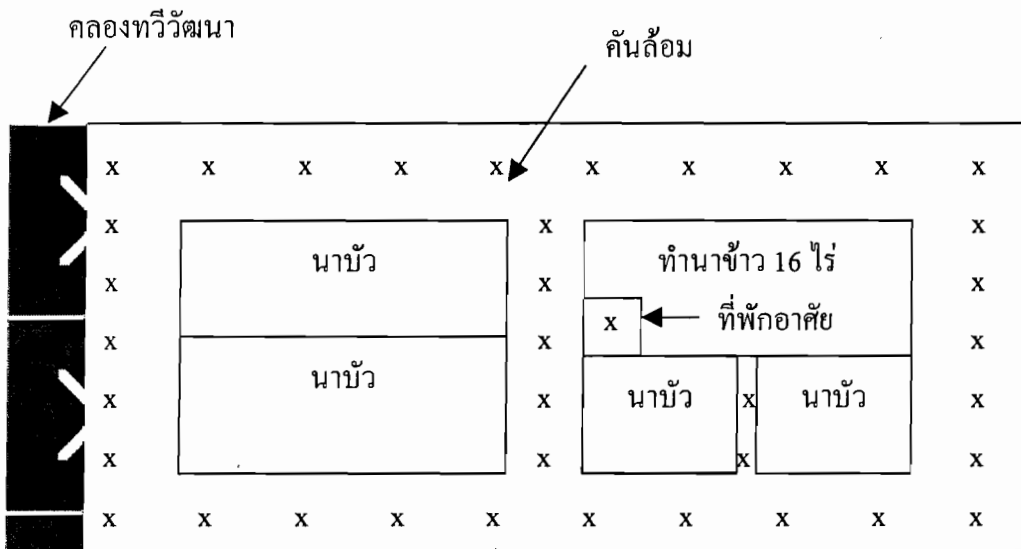

- * ไม้ยืนต้นต่างๆ คือ มะม่วง ขนุน มะพร้าว กล้าย ฯลฯ
- * ไม้ล้มลุก
- x ไหลบัว (หน่อ)

การเก็บดอกบัวในนาบัว ถ้ามีการบำรุงรักษาดีจะเก็บดอกบัวได้ถึง 5-6 เดือน ซึ่งหลังจากนั้นจะต้องทำการปลูกขึ้นใหม่ โดยการไถคนเดินตามคลองนาบัวเสียใหม่แล้วไหลบัวหรือหน่อจะแตกขึ้นมาใหม่ 3-4 เดือน จะเจริญเติบโตเก็บดอกได้แล้ว ซึ่งจะเป็นการหมุนเวียนอย่างนี้ตลอดทั้งปี

ปัจจุบันดอกบัวที่เก็บได้บ้านของลุงจะไปขายด้วยตนเองที่ปากคลองตลาด และจะมีพ่อค้าแม่ค้าในหมู่บ้านมารับซื้อไปขายส่งที่ปากคลองตลาดเช่นกัน บ้านลุงโชคดีมีลูกหลายคนทำเป็นอุตสาหกรรมภายในครอบครัวเลย

ลักษณะพื้นที่ปลูกนาข้าวและนาข้าวของคุณลุงบุญช่วย สร้อยกล่อม

บทที่ 5

อภิปรายสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาจิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมในครั้งนี้ได้เลือกศึกษาเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี มุ่งทำการศึกษาจิตสำนึกของเกษตรกรต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตร ในความหมายเชิงพฤติกรรม คุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ความตระหนัก ระบบความคิด เป็นไปทั้งนามธรรมและรูปธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม และทำความเข้าใจในบริบทที่อำนวยต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลวิธีการศึกษาทางด้านเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เกษตรกร การศึกษาลักษณะของการประกอบอาชีพเกษตรกร การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ซึ่งสามารถอภิปรายผลและสรุปผลการวิจัยตลอดจนข้อเสนอแนะเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ

1. แนวคิดในการอธิบายองค์ความรู้ที่มีต่อการจัดการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม
2. ความเข้าใจในบริบทที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม
3. ข้อเสนอแนะ

5.1 แนวคิดในการอธิบายองค์ความรู้ในเชิงคุณค่า ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา

ได้นำเสนอในบทที่ 2 และบทที่ 4 ได้บ้างแล้วพอสมควรในเรื่องของจิตสำนึกในการประกอบอาชีพเกษตรกร ไม่ว่าจะเกษตรกรจะปลูกพืชชนิดใดก็ตาม วิธีการผลิตที่มองเห็นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งประกอบไปด้วยส่วนใหญ่น้อย 2 ส่วน คือ การผลิตแบบพอยังชีพ และการผลิตแบบทุนนิยม และการศึกษาครั้งนี้ก็พบว่าการจัดการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม เป็นการผลิตแบบพอยังชีพและการผลิตแบบทุนนิยม เช่น การทำนาข้าวจะเป็นการผลิตแบบทุนนิยม ผลิตเพื่อจำหน่ายเพียงอย่างเดียว แต่ถ้าเป็นการผลิตแบบพอยังชีพ จะพบได้คือเกษตรกรผู้ปลูกไม้ผล (ไม้ยืนต้น) เขตอำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรีส่วนใหญ่ ผลิตแบบพอยังชีพ นอกจากนี้แล้วยังได้กล่าวถึงการผสมผสานวิธีการทั้ง 2 อย่างเข้าด้วยกัน ดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 4 เมื่อวิเคราะห์ภาพรวมในเชิงคุณค่าของการประกอบอาชีพประเภทนี้ ทำให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญถดถอยลง ความรู้สึกรักและชอบอาชีพนี้ยังมีค่อนข้าง

มากและมากทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นคำตอบจากตัวเกษตรกร เมื่อศึกษาให้ลึกลงไปแล้วจะขัดแย้งกับคำตอบเพราะเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นบุคคลที่อายุมากกว่า 30 ปีขึ้นไปและจบการศึกษาในระดับภาคบังคับเสียเป็นส่วนใหญ่ ในเรื่องนี้อาจจะเป็นผลพวงหนึ่งของการส่งเสริมและบอกเล่ากันต่อมา คือ “ต้องเรียนหนังสือสูงๆ จบการศึกษาแล้วจะได้มีงานทำดีๆ ไม่ต้องมาทำอะไรทำนาเหมือนกับพ่อแม่” ประโยคต่างๆ เหล่านี้ได้รับการบอกเล่าอย่างต่อเนื่อง และมีตัวอย่างชี้ให้เห็นเป็นภาพของบุคคลเหล่านั้น ที่ประสบความสำเร็จในการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับจิตยา สุวรรณะชญ (2522 : 65) ที่กล่าวถึงการพัฒนาค่านิยมในการประกอบอาชีพในอดีตกษัตริย์จะเห็นว่าการประกอบอาชีพเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ต่อมาเรื่องค่านิยมการแสดงออกจกสังคมเมืองเข้าสู่ชนบทการประกอบอาชีพที่ต้องใช้แรงงานหนักมิใช่เรื่องการกระทำดีอีกต่อไป กลับกลายเป็นว่าเด็กชายลูกชานาที่มีโอกาสเข้ามาเรียนหนังสือ จะดูซึมเศร้าใจในเรื่องการแสวงหาความสะดวกสบายเข้าไป ความสนใจต่อการประกอบอาชีพของบิดามารดาเริ่มจางหายไป นอกจากนี้เกษตรกรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดมองและคิดอย่างนั้นเพราะอาชีพนี้ เป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานมาก หากคิดเฉลี่ยรายได้จากการประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นรายเดือนแล้วจะประสบความขาดทุน และการประกอบอาชีพการเกษตร 1 คนไม่สามารถที่จะทำอาชีพนี้ได้ (การสัมภาษณ์เกษตรกรรายหนึ่ง) ถ้าหากเกษตรกรยังมีแนวคิดและความ รู้สึกอย่างนี้อยู่ รัฐหรือหน่วยงานต่างจะต้องพิจารณาเรื่องนี้อย่างเร่งด่วน มิฉะนั้นแล้วสังคมไทยที่ทุกคนมองว่าเป็นสังคมเกษตรกรรม คงจะไม่ไหวแล้วในอนาคต และเรื่องนี้ควรนำมาอภิปรายชี้ให้เห็น อีกอย่างหนึ่งคือพื้นที่ที่ทำกินหรือพื้นที่เพื่อการเกษตร ปัจจุบันพื้นที่ประกอบอาชีพทางการเกษตรส่วนใหญ่ยังเป็นของตนเองและเช่า (ตารางที่ 6) กลุ่มตัวอย่างบอกว่าเป็นพื้นที่ของตนเอง จากการสัมภาษณ์และสังเกตอย่างมีส่วนร่วมพบว่าส่วนใหญ่จะมีพื้นที่อยู่ไม่มาก (จำนวนไร่แต่ละครัวเรือน) ซึ่งเป็นมรดกตกทอดแบ่งปันกันมาตั้งแต่สมัยพ่อแม่ และในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเกษตรกรในพื้นที่ได้ขายพื้นที่การเกษตรให้กับนายทุนไปเป็นจำนวนมากจะเหลือพื้นที่ไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น (สัมภาษณ์เกษตรกรผู้ใหญ่ประเสริฐ ทรัพย์ศฤ¹⁶) กรณีที่ต้องเช่าที่ทำกินจะพบว่าลักษณะการเช่าที่ดินจะมีความแตกต่างกันออกไป คือบางพื้นที่จะเช่าทำนาข้าว โดยผู้ให้เช่าคิดเป็นข้าวเปลือก โดยเก็บไร่ละ 7 ถึงต่อการทำนา 1 ฤดูกาลเพาะปลูก หรือเก็บเป็นสตางค์ไร่ละ 500 – 700 บาทต่อปี และสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ไม้ประดับ สวนผัก นาบัว นาผักบุ้ง จะไม่มีความแตกต่างกันในเรื่องนี้ตามข้อสังเกตที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การประกอบอาชีพเกษตรกรรมในอนาคตจะมีจำนวนลดลงไป และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะเป็นไปในลักษณะ มุ่งต้องการเพิ่มผลผลิตโดยตรง และเมื่อได้ผลผลิตออกมาแล้วต้องการจำหน่ายเพราะต้องคำนึงถึงเรื่อง ค่าเช่าที่ทำกินเข้ามาเกี่ยวข้องและพันธ์พืชที่ปลูกจะมีส่วนส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตเพื่อจำหน่ายโดยตรง

16 สัมภาษณ์เกษตรกร ผู้ประกอบอาชีพไม้ผล (ไม้ยืนต้น)

องค์ความรู้ต่อเกษตรกรรมเชิงนิเวศ และการจัดการทรัพยากรการเกษตร

ในบทที่ 4 (ตารางที่ 12) ได้กล่าวไว้บ้างแล้วในข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่าเกษตรกรที่ทำนาข้าว ทำสวนไม้ผล (ไม้ยืนต้น) ไม้ประดับ สวนผัก นาบัว และนาผักบึง มีความเข้าใจและรู้ว่าการเกษตรเชิงนิเวศ และการจัดการทรัพยากรการเกษตร หมายถึงอย่างไร และทำได้เพียงใด อย่างเช่น การเอาแรงระหว่างชาวบ้าน พบว่ารูปแบบการเอาแรงเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือมีเรื่องของสตาจค์เข้ามาเกี่ยวข้องกับแต่วิถีการปฏิบัติที่ยังคงยึดรูปแบบเดิมไว้คือเกษตรกรที่ทำนาข้าว แต่เกษตรกรบางกลุ่ม ตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่ทำนาบัว สวนผัก ไม่มีแล้วการเอาแรงกัน แต่จะเป็นการจ้างแรงงานแทนทั้งนี้จะมีผู้รับจ้างเป็นอาชีพอยู่แล้ว

เกษตรกรมีความรู้ความสามารถที่จะจัดการทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่ทำกินได้เป็นอย่างดี รู้ว่าถ้าทำนาครั้งที่ 3 ควรปลูกข้าว 3 เดือน ดึกกว่าข้าว 4 เดือน เพื่อที่จะเก็บเกี่ยวได้ทันก่อนน้ำจะไหลเอ่อท่วมนาข้าว ซึ่งจะเก็บเกี่ยวลำบาก รู้ว่าข้าวชนิดใดสามารถต้านทานโรคได้ดี ปรับวิธีการผลิตที่เคยปฏิบัติ คือ แต่ก่อนจะใช้วิธีการปักดำ ปัจจุบันจะเปลี่ยนเป็นการหว่านแทน เกษตรกรที่ทำนาบัว รู้ว่าจะทำอย่างไรให้ตนเองสามารถเก็บดอกบัวขายได้ตลอดปี และได้ผลผลิตเสริมจากการปล่อยปลาตามธรรมชาติ เกษตรกรที่ทำสวนผักรู้และเข้าใจว่าจะจัดการทรัพยากรการเกษตรในพื้นที่แปลงผักควรทำอย่างไร พักหน้าดินช่วงไหน ปลูกผักชนิดใดหมุนเวียนให้รักษาสมดุล สิ่งเหล่านี้เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ทั้งสิ้น

การให้คุณค่าความเชื่อ ความรู้สึก วัฒนธรรม ของอาชีพการเกษตร ในสังคมไทยได้ปฏิบัติสะสมกันมาในวิถีการดำรงชีวิตของสังคมนั้น มีสิ่งที่เป็นความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา กฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนวิธีการ (เทคโนโลยี) ที่ใช้ในการทำหรือการจัดการกับเรื่องต่างๆ (นิธิเอียวสรีวงษ์ 2538:15) เกษตรกรยังคงยึดถือให้คุณค่าและความสำคัญในสิ่งเหล่านี้อยู่ สิ่งที่บรรพบุรุษได้เคยทำไว้ปัจจุบันลูกหลานได้นำมาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ถึงจะมีบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ได้ทำไป ซึ่งเกษตรกรได้ให้ข้อคิดไว้คือ บางอย่างมิได้กระทำแล้ว คือการแลกนา และพิธีพืชมงคล เพราะการทำนาข้าวของเกษตรกรที่ทำนาจะทำไม่ตรงกับประเพณีวันพระราชพิธีพืชมงคล ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว วันพระราชพิธีพืชมงคล ข้าวในนาของเกษตรกรได้หว่านไปหมดแล้ว แต่เกษตรกรยังให้ความสำคัญและเชื่อตามพระราชพิธี คือการทำนายถึงข้าวกล้าพืชมงคลธัญญาหารว่ามีความอุดมสมบูรณ์เพียงใด ในปีนี้ปริมาณมีมากน้อยอย่างไร ในเรื่องของความเชื่อ เช่นการเซ่นไหว้พระภูมิและเจ้าที่เจ้าทาง คงไม่ต้องอภิปรายผลในประเด็นนี้มากนัก เพราะส่วนใหญ่คนไทยไม่ว่าจะประกอบอาชีพใด ยังคงมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ค่อนข้างมาก

เกษตรกรยังคงยึดถือความเชื่อลึกลับ คือเกษตรกรที่ทำนาข้าว จะควนข้างขึ้นข้างแรมเพื่อ กำหนดวันที่หว่านข้าว ดังปรากฏในการสนทนากับเกษตรกรที่ทำนาข้าวจะถูกระบุว่าควรหว่าน ข้าวข้างขึ้นหรือข้างแรม และตรงกับแรมค่ำใดถึงจะดี ซึ่งเป็นตำราที่ตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ถ้า หว่านข้าวไม่ตรงกับวันที่ตำราบอกไว้จะทำให้ได้ผลผลิตมีผลเสียมากกว่าผลดี ซึ่งได้นำเสนอไว้บทที่ 4 ในหัวข้อกรณีศึกษาเกษตรกรที่ยกมาเป็นตัวอย่าง และมีรูปภาพอยู่ในภาคผนวก ข. ซึ่งพบว่าคนใน หมู่บ้านมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่ สิ่งที่กำลังกล่าวอ้างนี้เป็นเครื่องบำรุงจิตใจและสร้างความรู้สึกที่ดีต่อ เกษตรกรเป็นอย่างมาก เมื่อเกิดความเชื่อถือนำไปปฏิบัติก็ไม่ได้เกิดความเสียหายใดๆ แต่ อย่างไรก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเจเลียว บูร์กาคี (2530 : 28-30) ในเรื่องวัฒนธรรมการประกอบอาชีพ ของคนไทยเป็นแบบแผนวิถีดำเนินชีวิต ซึ่งคนไทยจำนวนมากประพฤติปฏิบัติเหมือนกันในการทำกิจ การงานสืบเนื่องจนฝังลึกกลายเป็นวัฒนธรรม และเป็นจุดเสริมสร้างความมั่นคงต่อผู้ปฏิบัติ

5.2 ความเข้าใจในบริบทที่อำนวยความสะดวกการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ตามความหมายที่ผู้วิจัยเข้าใจในการศึกษานี้ บริบทที่เอื้ออำนวยความสะดวกการจัดการ เกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกมาในการปฏิบัติทางการเกษตรเท่านั้น แต่ในตัวของมันเองจะมีความลึกซึ้งอยู่ ดังนั้นเราคงไม่มองเรื่องนี้แค่ความคิดและพฤติกรรม อย่างเดียวเท่านั้น กฎระเบียบในสังคมก็เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งที่มีส่วนทำให้เกษตรกรมีโนสำนึก ต่อเพื่อนร่วมชีวิต ดังจะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรการเกษตรถึงจะมีการใช้สารเคมีเพื่อป้องกัน และกำจัดศัตรูพืชก็จะใช้เฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น และรู้ถึงพิษภัยอันตรายที่มีต่อสภาพแวดล้อมและส่ง ผลกระทบถึงตนเองและผู้อื่น หากมองถึงรากฐานของการคิดแล้วจะสอดคล้องกับหลักการของศาสนา พุทธ ตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2539 18-28) กล่าวไว้ ซึ่งในที่นี้ขอยกมากล่าวถึงบางตอน ดังนี้ “การเอื้ออาทรต่อผู้อื่น คือการสร้าง ความมั่นคงในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยตรง ต่อผู้ปฏิบัติ ความรู้ ความเข้าใจนั้นจะเป็นตัวหนุนองค์ประกอบด้านจิตใจให้เกิดความพึงพอใจ” จิตสำนึกของเกษตรกรต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรก็สามารถปลูกฝังโดยนัยเดียวกันได้

หากมองย้อนกลับไปดูข้อมูล (ตารางที่ 1) ในเรื่องของอายุและการศึกษาทำให้เห็นถึง แนวโน้มของบุคคลที่จะประกอบอาชีพนี้ คุณค่าของอาชีพเกษตรกรรมคือมองเห็นได้ชัด คำว่า “กระดูกสันหลังของชาติ” คงจะเลื่อนหายไปจากความทรงจำ ลูกหลานของพ่อแม่-ปู่ย่า-ตายาย ที่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะให้คุณค่าต่ออาชีพนี้น้อยมาก ความรู้สึกหวงแหนในอาชีพนี้ หรือความ คิดที่จะดำเนินรอยตามบรรพบุรุษคงเกิดขึ้นได้น้อย นอกเสียจากว่าไม่สามารถทำอาชีพอื่นได้แล้ว หรือไม่ประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพอื่น จึงจะหันกลับมาประกอบอาชีพทางการเกษตร ทั้ง

นี่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นจะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความรักและความผูกพันของอาชีพ ที่กล่าวว่ามีใช้เฉพาะอาชีพ เกษตรกรรมเท่านั้น อาชีพอื่นก็คงไม่แตกต่างกัน ลักษณะแนวความคิดและการปฏิบัติไม่แตกต่างกัน อาจเป็นผลมาจากระบบการศึกษาของไทยที่เป็นมาในอดีตและที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้หลักการและ เนื้อหาอาจจะดี แต่กระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ และนำไปสู่การมีจิตสำนึกจะหวังเป็นที่พึ่ง คงจะได้ไม่มากนัก

ความต้องการต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้อยู่อย่างยั่งยืน ควรได้หันกลับไปพิจารณาตัวแปรต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนี้

พื้นที่ทำกิน หรือพื้นที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ ความมุ่งมั่นที่จะประกอบอาชีพ เกษตรกรรมให้ประสบผลสำเร็จ และสามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้นั้น จำนวนพื้นที่ที่ทำกินเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก แต่ปัจจุบันพบว่าจำนวนพื้นที่ทำการเกษตรในแต่ละครัวเรือนมีจำนวนไม่มากนัก จึงส่งผลกระทบต่อได้ 2 ประการ คือ การใช้พื้นที่ให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด นั่นคือผลดี แต่ในทางกลับกันก็ส่งผลเสียเช่นกัน คือ ระยะเวลาที่ปล่อยให้พื้นดินได้พักตัวแทบไม่มีเลย เพราะมีการทำการเกษตรกันตลอดปี เช่น การทำนาข้าว ทำกันถึง 2-3 ครั้งในรอบ 1 ปี ทำให้ความสมบูรณ์ของดิน ได้ลดลงไปอย่างมาก

จิตสำนึกที่มีต่ออาชีพที่ตนเองทำอยู่ ในแต่ละอาชีพจะมีความรักและความผูกพันอยู่ในตัวของมันเองซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ต่อผล ทรัพย์ดี (2532 : บทคัดย่อ) พบว่าความถนัดในการประกอบอาชีพและสภาพพื้นที่ที่มีผลต่อชีพ ตัวอย่างที่มองเห็นเป็นรูปธรรม คือ เกษตรกรที่ทำนา บัวต้องตื่นนอนแต่เช้า เพื่อที่จะไปเก็บดอกบัวให้เสร็จทันภายในเวลาอันเที่ยง เพื่อที่ในช่วงบ่ายจะใช้เวลาในการกำและห่อบัว การลงไปแช่อยู่ในน้ำเป็นเวลาครึ่งก่อนวันต้องทนกับการถูกเปลือกหอย เซอร์บาดเท้า การถูกหนามของก้านใบและดอกบัวบาดผิวหนัง ทำให้มองเห็นภาพของการทำงานหรือ การประกอบอาชีพ ๆ หนึ่งแล้ว ก็ยังสามารถมองในแง่มุมมองของภาพวิถีชีวิตหนึ่งที่มีความผูกพันในอาชีพ ซึ่งไม่ได้แสดงออกมาแค่ในพฤติกรรมเท่านั้น แต่ทำให้มองเห็นถึงคุณค่าของอาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น

ความสำนึกต่อเพื่อนร่วมชีวิต จิตสำนึกของเกษตรกรเรื่องความสำนึกต่อเพื่อนร่วมชีวิต เกษตรกรจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เช่น การฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช หลังจากที่ฉีดพ่นแล้วจะรอเวลาจนครบกำหนดที่บอกไว้ในเอกสารกำกับ ถึงจะทำการเก็บเกี่ยวผลผลิต ย่อมแสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงผู้อื่น เกรงว่าจะทำให้ผู้บริโภคเดือดร้อน หากใช้สารเคมีฯ โดยไม่คำนึงถึง

ผู้อื่นหรือสิ่งแวดล้อม สูดหายใจก็จะเกิดทุกข์กับตนเอง เหล่านี้ล้วนเป็นคุณสมบัติเด่นอย่างหนึ่งของสังคมไทยในเรื่องความดี ความชั่ว บาปบุญ คุณโทษ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2541 : 121)

ราคาพืชผลทางการเกษตรและอุปกรณ์ที่นำมาประกอบอาชีพทางการเกษตร ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม เพราะปัจจุบันเกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งพาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ เครื่องจักรกล ซึ่งมีราคาสูงมาก ราคาน้ำมันที่ผันแปรอย่างต่อเนื่อง ปุ๋ยและสารเคมีที่ใช้ในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช และสารสกัดจากพืชเพื่อป้องกันและกำจัดแมลง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือปัจจัยสำคัญที่ไม่แพ้เรื่องของที่ดิน แรงงาน และความเชี่ยวชาญในการประกอบอาชีพ หากมุ่งหวังที่จะส่งเสริมอาชีพเกษตรกรโดยมิได้คำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว การจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมก็ไม่สามารถจะยั่งยืนอยู่ควบคู่กับเกษตรกรไทยได้ในอนาคต

5.3 ข้อเสนอแนะเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ผลของการศึกษามีประเด็นที่เป็นข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. เนื่องจากผลการศึกษาชี้ว่าเกษตรกรในทุกกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของเกษตรกรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ยังคงยึดถือคุณค่าความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่ยังคงขาดการกระทำที่เป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัด ข้อเสนอแนะในที่นี้ ไม่ควรเน้นเฉพาะตัวพฤติกรรมเท่านั้น แต่ควรเน้นมิติด้านจิตใจ และปัญญาด้วย คือให้เกษตรกรมีความรู้สึกสบายใจหรือมีความยินดีที่จะประกอบอาชีพเกษตรกร และควรได้รับการพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันทุกกลุ่มตัวอย่าง

2. การจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม ยังคงคิดขัดข้องของการบริหารการกับผลผลิตทางการเกษตร ข้อเสนอแนะ ควรนำมาตรการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรมาใช้อย่างจริงจัง และผู้ที่ได้รับประโยชน์ควรเป็นเกษตรกรโดยแท้จริง

3. มาตรการ หรือกฎระเบียบต่างๆ มักจะเป็นสิ่งที่อ้างถึงและนำมาใช้บ่อย เช่น การตรวจวัดความชื้นของข้าวเปลือก การส่งเสริมให้ผู้บริโภค บริโภคผักปลอดสารพิษ การใช้มาตรการเชิงบังคับจะต้องตระหนักในข้อจำกัดของมันเองอยู่เสมอ หน่วยงานของรัฐมีความพร้อมที่จะให้เกษตรกรได้ใช้ประโยชน์มากเพียงใด จัดหาให้มีสถานตากข้าวในชุมชนพอเพียงหรือไม่ หรือสนับสนุนส่งเสริม ชี้แจงให้ผู้บริโภคเลือกบริโภคผักและผลไม้ถึงจะปลอดภัยและบริโภค ซึ่งจะได้เชื่อม

โยงไปยังผู้ผลิต (เกษตรกร) ถ้าพืชผัก ผลไม้ ไม่สวยงาม แต่ผู้บริโภคทราบว่าปลอดภัย เกษตรกรก็ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีฯ ดังนั้นควรมีมาตรการส่งเสริมณรงค์เผยแพร่ความรู้ซึ่งต้องทำควบคู่กันไป

4. มาตรการทางการศึกษาคือเหมือนว่าจะเป็นที่คาดหวังที่สำคัญในทางปฏิบัติการปลูก ผักอาชีพรักอาชีพ เป็นเจ้าของกิจการทางการเกษตรแทบจะไม่มีเลย ข้อเสนอแนะในที่นี้ จะสอนอย่างไรให้เยาวชนสนใจในอาชีพที่ครอบครัวมีอยู่ และนำไปปฏิบัติได้ มิใช่สอนให้ลูกไปเป็นเจ้าของคน หรือละเลยอาชีพที่มีอยู่

5. จุดสำคัญของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้โดยปราศจากบริบททางโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสามารถสร้างขึ้นมาได้ โดยที่รัฐหรือองค์กรบริหารท้องถิ่น ควรมีบทบาทสำคัญในเรื่องนี้คือการให้ความรู้ที่ถูกต้อง การแนะนำส่งเสริมทางการเกษตร วิธีการเพาะปลูกที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรในรูปแบบวิธีการต่างๆ เช่นการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การเลี้ยงปลาในนาบัว การใช้สารสะเดาแทนการใช้สารเคมีฯ ส่งเสริมสนับสนุนพันธุ์พืช ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้ยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- เฉลียว บุรีภักดี. (2530). ศิลปวัฒนธรรมไทย-จีนศึกษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ชัชชัย ศิลปสุนทร. (2540). ความสัมพันธ์ระหว่างการชมรายการโทรทัศน์ทางสิ่งแวดล้อมกับจิต
สำนึกทางสิ่งแวดล้อม ของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชัยอนันต์ สุมทวาณิช. (2532). การบริหารการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช.
- จิตยา สุวรรณะชฎ. (2522). รายงานการวิจัยสังคมและวัฒนธรรมไทย : ข้อสังเกตในการ
เปลี่ยนแปลง. พระนคร : สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.
- เดโช สวานานนท์. (2520). ปทานุกรมจิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- ต่อทรัพย์ ผลดี. (2532). เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจในการผลิตแบบหลากหลาย กรณี
ศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในเขตชลประทาน จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญา
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์
- ทำนอง สิงคาลวนิช. (2518). เกษตรทัศน์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ร่วมมิตรไทย.
- นิติ เอียวศรีวงศ์ (2541). จริยธรรมไทย. ศิลปวัฒนธรรม. 19(9) กรกฎาคม 2541
- บุญธรรม จิตต์อนันต์. (2540). ส่งเสริมการเกษตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ปัญญา หิรัญศรี. (2527). “การศึกษาเกษตรและการส่งเสริมเกษตร” เอกสารการสอนสาขาการ
ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช : บริษัทประชาชน
จำกัด.
- พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตสถาน พุทธศักราช 2525. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร :
อักษรเจริญทัศน์.
- พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต). (2539). วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด. กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ.
- มนตรี เพชรทองคำ. (2536). การเกษตรเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 10 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- วชิระ โอภิชากร (2533). ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเสริมสร้างในครอบครัวและสถานศึกษา
กับจิตลักษณะที่เอื้อต่อการเป็นผู้ประกอบการของนักศึกษาอาชีวศึกษาในภาคใต้.
ปริญญาวิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร

บรรณานุกรม (ต่อ)

- วิโรจน์ พงศ์สกุล. (2527). หลักการสถิติกรรม. ภาควิชาพีชศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานสถิติจังหวัดนนทบุรี (2543) ข้อมูลพื้นฐานทางการเกษตรของจังหวัดนนทบุรี. สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนนทบุรี
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2543). ร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545 – 2549. เอกสารประกอบการสัมมนาระดมความคิด เรื่อง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 กับการประสานสู่การปฏิบัติ 15 ธันวาคม 2543 ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร.
- อานันท์ การจนพันธ์. (2543). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- . (2543). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรุณา จันทนโอ. (2526). การเกษตรปัจจุบันและอนาคต – กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- Good., Carter. V. (1973). Dictionary of Education. New York : McGraw-Hill Book Company.
- Barlett, P.F. (1987). “Industrial Agriculture” in S. Pattner (edited) Economic Anthology. California.
- Porsak Phongphaew. (1976). The Political Culture and Personality of the Laotian Political Bureaucratic Elites. Oklahoma : Ph.D. Dissertation, University of Oklahoma.
- Food and Agriculture Organization (1998). Production 1997. Fao Statistic series vol. 142 : Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
- Wolman, Benjamin. B. (1973). Dictionary of Behavioral Science. London : Litton Education.

ภาคผนวก ก.

“จิตสำนึกของเกษตรกรที่มีต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม”

“Civic Responsibility of Farmers on Ecological culture Resources management”

แบบสอบถาม

ส่วนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบ

1.1 เพศ // ชาย // หญิง

1.2 อายุเต็ม.....ปี

1.3 การศึกษาขั้นสูงสุดที่จบ.....

1.4 ปัจจุบันประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทใด.....

1.5 ท่านเป็นเกษตรกร

- โดยกำเนิด เกษตรกรอาชีพโดยความสมัครใจ เกษตรกรจำเป็น
 เกษตรกรสมัครเล่นหรือเกษตรกรสุดสัปดาห์

1.6 พื้นที่ทำการเพาะปลูกทางการเกษตรจำนวน.....ไร่

1.7 ลักษณะของพื้นที่ทางการเกษตร

- เป็นของตนเอง เช่า
 เป็นของตนเองและเช่ารวมกัน

1.8 ปัจจุบันท่านทำการเกษตรเน้นหนักประเภทใด

- การเกษตรแบบพอกินพอใช้ พอเพียง ไม่มากหรือน้อยอดอยาก (แนวเศรษฐกิจพอเพียง)
 การเกษตรแบบธุรกิจ

1.9 ระบบชลประทานเข้าถึงพื้นที่มากน้อยเพียงใด

- เข้าถึงพื้นที่
 เข้าไม่ถึงพื้นที่
 เข้าถึงพื้นที่บางส่วน

1.10 การคมนาคมขนส่ง

- คมนาคมทางบก ไม่มีปัญหา มีปัญหาบ้างคือ.....
- คมนาคมทางน้ำ ไม่มีปัญหา มีปัญหาบ้างคือ.....

ส่วนที่ 2 ความรู้, ความเข้าใจ, ความคิดเห็น, การปฏิบัติ, คุณค่า, ศีลธรรม, วัฒนธรรม, และพฤติกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

1.1 ความรู้ที่นำมาประกอบอาชีพทางการเกษตรในปัจจุบัน ส่วนใหญ่แล้ว ได้ความรู้มาจากแหล่งใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ โดยเรียงลำดับความสำคัญ 1, 2, 3,)

- สถาบันการศึกษา
- บรรพบุรุษ / บุคคลในครอบครัว
- ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- เรียนรู้ด้วยตนเอง
- เพื่อนบ้าน
- อื่น ๆ โปรดระบุ.....

2.2 ตามความคิดของท่านคำว่า เกษตรกรรมเชิงนิเวศ หมายความว่าอย่างไร

- การประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน ซึ่งให้ความสำคัญในเรื่องของระบบนิเวศ ความรู้เดิม ภูมิปัญญาท้องถิ่นการให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม ความเกื้อกูลภายในสังคมเกษตร
- การประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยไม่ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช
- การประกอบอาชีพทางการเกษตร แบบสมัยเก่าดั้งเดิม
- การประกอบอาชีพทางการเกษตร แบบผสมผสาน

2.3 โดยทั่วไปแล้วคำว่า “การจัดการทรัพยากรการเกษตร” ตามความเข้าใจของท่าน หมายความว่าอย่างไร

- การจัดการดูแลพื้นที่การเกษตรเพื่อหวังผลผลิตมากที่สุด
- การใช้พื้นที่การเกษตรให้เป็นไปอย่างคุ้มค่าในพื้นที่ทั้งหมด
- การดูแลเอาใจใส่พืชที่ปลูกจนได้ผลผลิตออกมาจำหน่าย
- การจัดการทรัพยากรการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนนาน

2.4 ท่านเป็นบุคคลที่รักและชอบอาชีพทางการเกษตร สนใจหาความรู้เรื่องทางการเกษตร
ตลอดเวลาหรือไม่

แทบไม่มีเลย

ค่อนข้างน้อย

ค่อนข้างมาก

มากทีเดียว

2.5 การประกอบอาชีพทางการเกษตรในปัจจุบัน ท่านยังคงนำเอาวิธีการแบบดั้งเดิม เช่น
การเอาแรงลงแขก การช่วยเหลือกันไปช่วยเหลือกันมา เป็นต้น

แทบไม่มีเลย

ค่อนข้างน้อย

ค่อนข้างมาก

มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.6 ปัจจุบันการประกอบอาชีพการเกษตรท่านยังคงยึดถือในเรื่องของความเชื่อวัฒนธรรม
ขนบธรรมเนียมประเพณี แบบดั้งเดิมบ้างหรือไม่ (การแลกนาขวัญ การทำขวัญข้าว
การเซ่นไหว้ มากน้อยเพียงใด)

แทบไม่มีเลย

ค่อนข้างน้อย

ค่อนข้างมาก

มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.7 ปัจจุบันการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่ทำอยู่ ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้
และวิธีการต่าง ๆ ระหว่างเพื่อนบ้านบ้างหรือไม่

แทบไม่มีเลย

ค่อนข้างน้อย

ค่อนข้างมาก

มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.8 การประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบัน ท่านได้ความสำคัญถึงฤดูกาลเพาะปลูก,
การเก็บเกี่ยว การพักฟื้นดินมากน้อยเพียงใด

แทบไม่มีเลย

ค่อนข้างน้อย

ค่อนข้างมาก

มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.9 การปลูกพืชหรือการทำการเกษตร ท่านปลูกพืชหลายชนิดหรือหมุนเวียนกันในพื้นที่เดียวกันเพื่อความสมบูรณ์ระบบนิเวศ หรือไม่

- แทบไม่มีเลย ค่อนข้างน้อย
 ค่อนข้างมาก มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.10 โดยปกติแล้วท่านใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชหรือไม่

- ใช่ ใช้บ้างไม่ใช้บ้าง
 ไม่ได้ใช้เลย * ถ้าตอบไม่ใช่เลยให้ข้ามไปถามข้อ 2.12

เพราะ.....

2.11 ในการฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ท่านปฏิบัติอย่างไรก่อนการเก็บเกี่ยวผลผลิต

- รอจนครบวันที่กำหนดเพื่อไม่ให้มีสารพิษตกค้างต่อผลผลิตจึงทำการเก็บเกี่ยว
 รอบ้างไม่รอบ้าง
 ส่วนใหญ่แล้วไม่รอ
 ไม่ได้ใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชเลย

2.12 อาชีพการเกษตรที่ท่านทำอยู่ก่อให้เกิดมลพิษหรือทำลายสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด

- แทบไม่มีเลย ค่อนข้างน้อย
 ค่อนข้างมาก มากทีเดียว

เพราะ.....

.....

2.13 ในกรณีที่ตอบว่าไม่ได้ใช้เลยหรือใช้บ้างไม่ได้ใช้บ้าง ท่านได้ใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชหรือไม่

- ใช่
 ไม่ได้ใช้

2.14 ในกรณีที่ท่านใช้สมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชท่านใช้อย่างไร

- ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชให้แมลงศัตรูพืชตายไปก่อน แล้วจึงนำสมุนไพรเพื่อป้องกันและกำจัดศัตรูพืชมาฉีดป้องกัน
- ฉีดพ่นสมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชเพียงอย่างเดียว
- ขึ้นอยู่กับการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช ถ้าแมลงระบาดมากก็ฉีดพ่นสารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช สลับกันไปกับการฉีดพ่นด้วยพืชสมุนไพร

2.15 ในกรณีที่ท่านใช้พืชสมุนไพรเพื่อการป้องกันกำจัดศัตรูพืชท่านใช้พืชสมุนไพรอะไรบ้าง

1.
2.
3.
4.
5.

และมีวิธีการใช้อย่างไร.....
.....
.....

2.16 ตามความคิดเห็นของท่านท่านคิดว่าเกษตรกรทั่ว ๆ ไปในท้องถิ่นของท่านมีจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนวัตวัฒนธรรมเพียงใด

- แทบไม่มีเลย
- ค่อนข้างน้อย
- ค่อนข้างมาก
- มากทีเดียว

เพราะ.....
.....

2.17 ตามประสบการณ์ที่ผ่านมาการประกอบอาชีพทางการเกษตรจะประสบปัญหาอะไรบ้าง (เรียงลำดับความสำคัญของปัญหา 1, 2, 3, 4)

- ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ (ผลผลิต)
- วัสดุอุปกรณ์เครื่องมือมีราคาสูง
- ขาดการวางแผนในการเพาะปลูกและการผลิต
- อื่น ๆ โปรดระบุ.....

2.18 ในทรศนะของท่านจะมีวิธีการใด ช่วยทำให้การทำการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง (ตอบมากกว่า 1 ข้อ) เรียงตามความสำคัญ 1, 2, 3, 4

- หันหน้าเข้าหากันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (รวมกลุ่ม)
- ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาใช้
- ลดความเห็นแก่ตัว ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบที่ตามมา
- อื่น ๆ โปรดระบุ.....

2.19 ในสายตาของท่าน ท่านคิดว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐมีหน้าที่ความรับผิดชอบในเรื่องของการเกษตร ในการให้ความรู้ ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาการเกษตรในระดับใด

- แทบไม่มีเลย
- ก่อนข้างน้อย
- ก่อนข้างมาก
- มากทีเดียว

2.20 ท่านคิดว่าหน่วยงานต่อไปนี้สามารถช่วยส่งเสริมการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมได้อย่างไร

- วัด เหตุผล.....
- อบต. เหตุผล.....
- โรงเรียน เหตุผล.....
- อื่น ๆ เหตุผล.....

2.21 ในส่วนตัวของท่านคิดว่าการจัดการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมสามารถที่จะพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไปหรือไม่

- เห็นด้วยอย่างยิ่ง
- เห็นด้วย
- ไม่เห็นด้วย
- ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

เพราะ.....

.....

ส่วนที่ 3

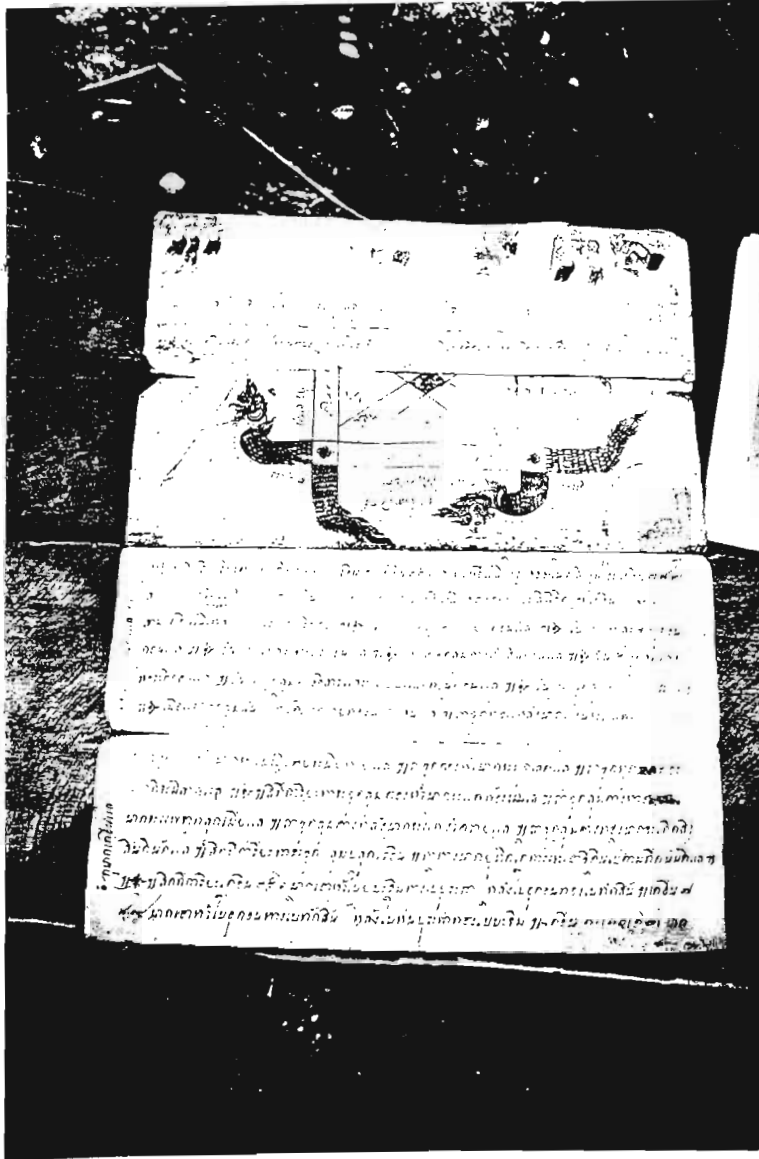
แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกร

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยความรู้สึกละความคิดเห็น เข้าใจว่าอย่างไร
 - 1.1 การเกษตรอย่างไร เป็นการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม
 - 1.2 ที่เราปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้เป็นการเกษตรแบบใด
 - 1.3 ทุกคนในชุมชนมีจิตสำนึกในเรื่องของเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม เพียงใด

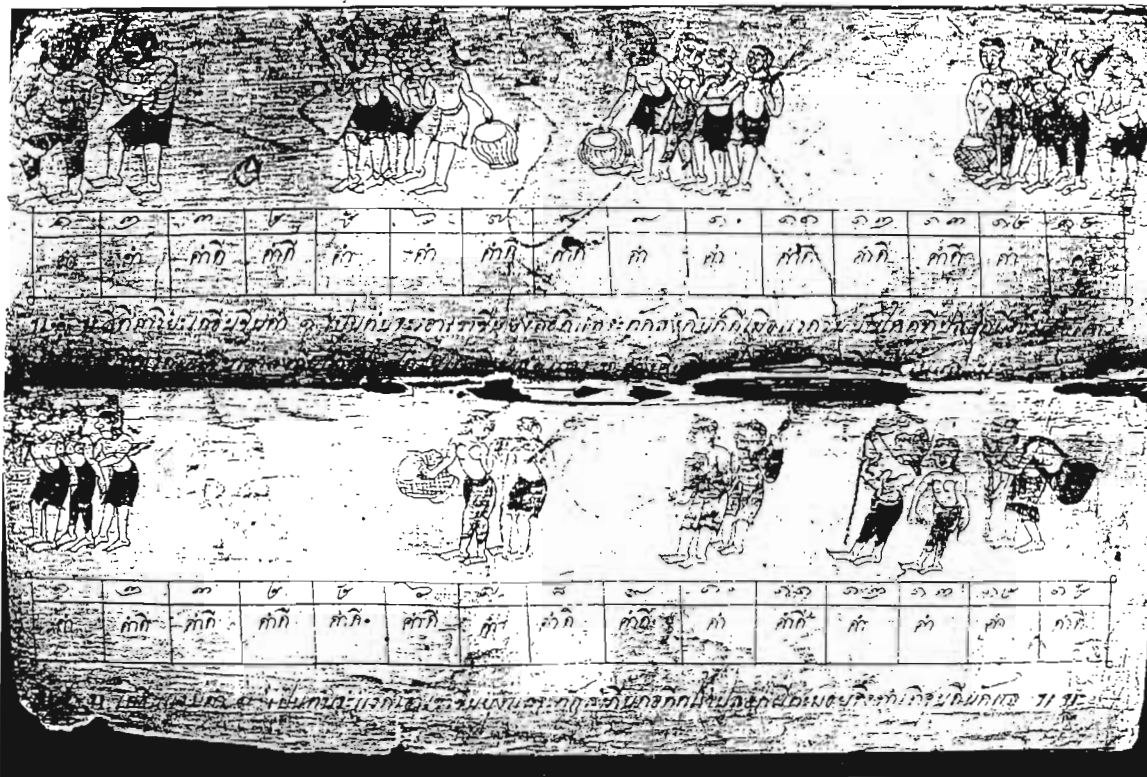
2. เจ็อนไขอะไรที่ทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรมและไม่เกิดจิตสำนึกทางการเกษตรเชิงนิเวศวัฒนธรรม
 - 2.1 พื้นที่ทำกิน
 - 2.2 ความรู้
 - 2.3 สิ่งแวดล้อม / สภาพภูมิทัศน์
 - 2.4 คุณค่า วัฒนธรรม ศีลธรรม
 - 2.5 ความสำนึกต่อเพื่อนร่วมชีวิต

ภาคผนวก ข.

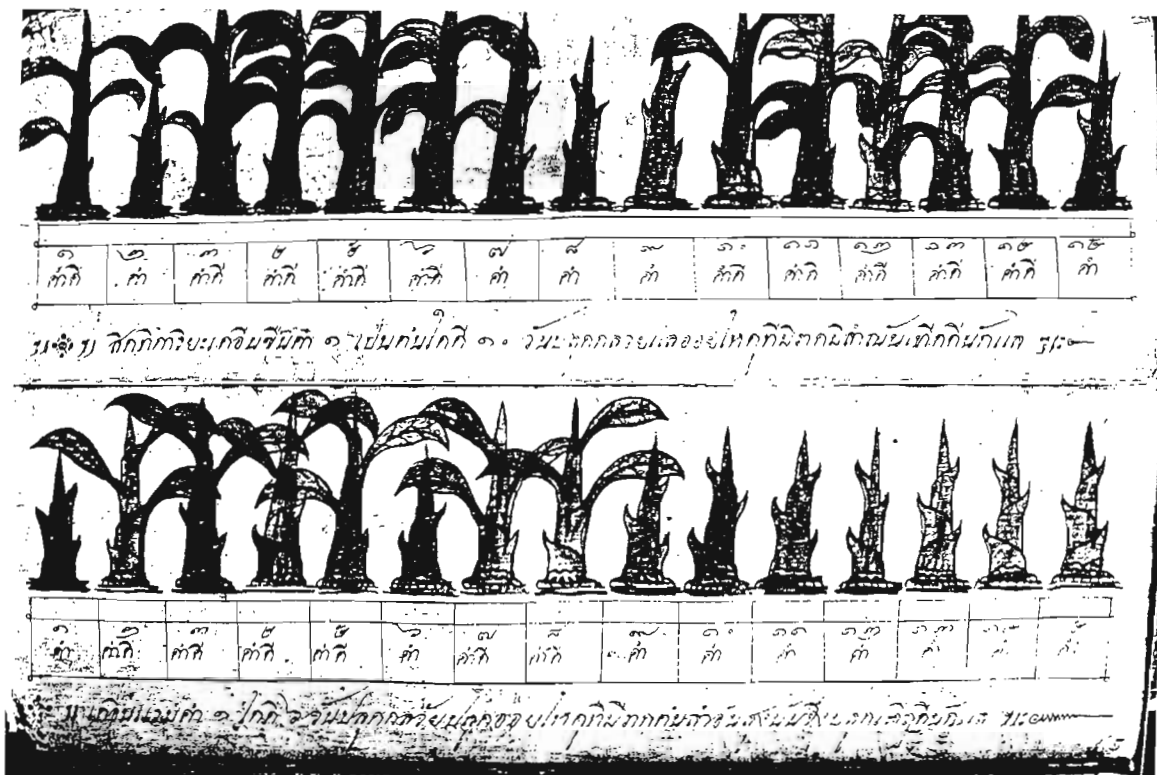
“รูปภาพประกอบการศึกษาจัดการทรัพยากรเกษตรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม”

ตำราการดูฤกษ์ยาม

“ภาพผีตามอย” ตามความเชื่อ

ภาพข้างขึ้นข้างแรมที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก

